

A
i
D
A

İMAN QULİYEVA

Dünya deyilən sənmişsən...

AIDA IMANQULIYEVA

Nərgiz Paşayeva

Dünya deyilən sənmişsən...

A
i
D
A

M. F. Axundov adına
Azərbaycan Dövlət
KİTAPXANASI

İMANQULİYEVA

Tərtibçi
kitabın hazırlanmasında
yaxından iştirak etmiş
Fatma Abdullazadəyə,
Afaq Əsədovaya,
Çingiz Qacara,
Altay Sadiqzadəyə,
Cahangir Əsgərova
öz təşəkkürünü bildirir.

Aida İmanquliyeva

Kitabın tərtibçisi və bədii redaktorı:
Nərgiz Paşayeva
Dizayn:
Altay Sadiqzadə
Komputer işləri:
Sərxan Mikayılov

Kitabın ədəbiyyatçıları - İstanbul
tərəfindən çap olunmuşdur.

Mənəviyyat körpüsü

O indi haqq dünyasındadır, ülvi və qüdsi bir məkanda – Allahın bütün analara vəd etdiyi cənnətin ən üst məqamında...

O haqq dünyası ilə bu dünya arasında bir pərdə var – demişlər. Bizim ruhumuzun gücü o pərdəni qaldırmağa yetməz. Fəqət qəlbimizə, yaddaşımıza qeybin işığı düşər və əslində, xatirələrdə yaşatdıqlarımız o haqq dünyasında yaşayanların kölgəsidir. Onlar bu dünyadakı xeyirli ömürləri ilə insanların qəlbində, mənəviyyatında bir heykəl ucaltmışlar - qranitdən, mərmerdən deyil, sadəcə, sevgidən, işıqdan. Onları anmaq, əməllərini, artıq qüdsiyyətə qovuşmuş obrazlarını yaddaşlarda canlandırmaq ruhumuzun qapısını cənnətə açmaq deməkdir, çünki onlar dünyamızın xeyrini, bərəkətini artırır. Lakin eyni zamanda onların xatirəsini andıqca qəlbimizin dərinliyində “biz hələ bu dünyadayıq və bizdən bu dünyaya nə qalacaq?” – deyə düşünürük. Onlar, onların unudulmayan əməlləri bizi düşündürür və düşüncələr dünənimizlə sabahımız, əzəlimizlə əbədimiz, bu dünyamızla o dünyamız arasında bir körpü qurur – mənəviyyat körpüsü.

Xatirəsini sonsuz hörmət və məhəbbətlə andığımız böyük alim, nəcib insan, gözəl qadın və ana olan Aida İmanquliyeva da belə insanlardandır. Aida xanımın ömür yolu, həyatın, varlığın əsasında duran mənəvi bağları qurmağa, tamlığa, vəhdətə can atan bir insan idrakının, bir ana, bir qadın ruhunun təcəssümü olmuşdur. Onun həyatı, elmi və yaradıcılıq fəaliyyəti ilə daha yaxından tanış olduqca, haqqında xatirələri dinlədikcə gözlərimiz önündə xeyirxah, nəcib və mütəfəkkir bir insan obrazı yaranır. Aida xanımın bütün elmi-bədii yaradıcılığı, ictimai fəaliyyəti də bu bütövlüyə, vəhdətə can atan xarakterin ifadəsi olmuşdur. Bəlkə də məhz elə bu xarakterin ifadəsidir ki, xalqımızın tarixində ilk azərbaycanlı qadın – ərəbşünas – elmlər doktoru olan bu böyük alim öz həyatını xalqımızın tarixinin, ənənələrinin minillik dərin köklərlə bağlı olduğu Şərq mədəniyyətini və ədəbiyyatını öyrənməyə sərf etmiş və özünün şəxsiyyəti və yaradıcılığı timsalında dünənimizlə

bugünümüz arasındakı əlaqə bağlarını bərpa etməyə çalışmışdır. Onun elmi yaradıcılığının ana xəttini Qərb və Şərq mədəni ənənələrinin sintezinin təşkil etməsi, Şərqin neçə-neçə yazarlarının əsərlərini dilimizə tərcümə etməsi, bir ictimai xadim, elm təşkilatçısı olaraq Şərqşünaslıq İnstitutunun direktoru kimi fəaliyyət göstərərək münasibətlərin, əlaqələrin qovşağı olması da sanki tale tərəfindən bu yaradıcı, məhsuldar insana bəxş edilən bu həyat missiyasının – mənəvi körpü olmaq missiyasının ifadəsidir.

Həyat üçün doğulanlar ölmürlər. Onlar bu dünyadakı həyatları və əməlləri ilə olumla ölüm, varlıqla əbədiyyət arasında bir mənəviyyət körpüsünə çevrilirlər... O, ölümü ilə də o dünyamızla bu dünyamız arasında bir mənəvi körpü saldı. Bu gün Aida İmanquliyevanın əziz xatirəsini andıqca həyatın və ölümün həqiqətini bir daha hiss edirik, ölümləri ilə də var olan belə insanların timsalında əzəli – əbədi bir ölümsüzlüyün varlığını dərk edirik və bu həyat nümunələri ilə öz həyatımıza yeni mənə, yeni dəyərlər qazandırmaya çalışırıq!

Sürüklənən bəşəriyyət qadınla yüksələcək – Tanrısı gözəllik olan bir romantik şair, eşq və iman elçisi peyğəmbərin dili ilə qadını cəmiyyətin fəvqünə qaldırır, ana və qadın varlığından bir ideal yaradır. Hər bir cəmiyyət həyatın, gözəlliyin və yüksəlişin mənbəyi olan belə bir qadın, insan idealına möhtac olmuşdur. Bu gün də böyük tarixi sarsıntılar yaşayan, dəyərləri, mənəvi ölçüləri dəyişən cəmiyyətimiz də belə bir ideala möhtacdır. Yaşayan, lakin yaşamlarında yalnız bir insan ömrünü deyil, millətinin, Vətəninin tarixini yaşayanlar, dəyişən dəyərlər içində dəyişilməyən, fani, keçici həyat içində əbədi olanı yaşadanlar ideala – tarixi-mənəvi dəyərlərin daşıyıcılarına çevrilirlər. Aida İmanquliyeva bir qadın, ana, alim və vətəndaş olaraq bu dəyişilməyən əbədi dəyərlərin daşıyıcısı, yaşadığımız bugünkü cəmiyyətimiz üçün ideal ola biləcək bir insan olmuşdur.

Bir qadın kimi gözəlliyi, zərifliyi, nəcibliyi, isməti, təmkini ilə

Azərbaycan qadınına xas olan ən gözəl, ulvi keyfiyyətlərə malik olması və sanki özünün bütün həyatının bu keyfiyyətlərin bir təcəssümü olması ilə. Bir ana kimi – ruhunu, varlığını verdiyi, bu gün analarının ona xas olan bütün keyfiyyətləri ilə canlı obrazını yaşadan övladları ilə

Bir alim kimi – gərgin tədqiqatçı əməyi, yüksək analitik təfəkkürü və intuisiyası ilə qələmə aldığı mövzuların əhatə dairəsi və əzəmətinə müvafiq fikir tutumu, düşüncə sıqləti ilə, hissin və idrakin vəhdəti ilə.

Bir vətəndaş kimi – Vətəni, millətini sevməsi ilə, Azərbaycan

elmini böyük ləyaqətlə dünyanın bir çox ölkələrində təmsil etməsi ilə, Şərqin və Qərbin ədəbi-fəlsəfi düşüncə sistemlərini tədqiq etməklə, əslində, yaşadığı totalitar rejimin sıxıb aradan çıxarmağa çalışdığı milli düşüncə sistemini, milli təfəkkür tərzini qoruyub saxlamağa, onu öz kökünə qaytarmağa, müasir dünya düşüncə sisteminə inteqrasiya etməyə çalışması ilə.

Aida İmanquliyeva bir mütəfəkkir alim kimi düşüncə sistemi və təfəkkür tərzini ilə Qərbin və Şərqin mərkəzində yerləşən bir Azərbaycan modelidir. Aida İmanquliyevanın qələmi ilə düşüncələrdə çəkdiyi "İpək yolu" – dünyanın Qərbi ilə Şərqini birləşdirən ədəbi-fəlsəfi fikir sistemi özlüyündə həm dünya mədəniyyətinin, ümumbəşəri mənəvi dəyərlərin öyrənilməsi, həm də və ən başlıcası isə milli özünüdərkini ifadəsi olmuşdur. Müxtəlif tarixi şəraitlərdə hər bir xalq malik olduğu mədəniyyət və milli özünüdərk səviyyəsini həmin tarixi şəraitə uyğun göstərə bilər. Tarixin dinamikasında yaranan hər bir tarixi şəraitdə Azərbaycan milli özünüdərkini yaratdığı mədəniyyətin bətnində yaşayan dəyərləri, idealları həmin şəraitə müvafiq olaraq müəyyən ictimai şüur formalarında təcəssüm etdirmişdir. Aida İmanquliyevanın yaşayış-yaratdığı dövrdə Azərbaycan ictimai şüuru nə qədər totalitar Sovet rejiminin mənəviyyətində sıxılmağa məhkum olursa da, nə qədər mənəvi-psixoloji təzyiqlər məruz qalsa da, Azərbaycan xalqının mentaliteti, tarixən yaratdığı yüksək mənəvi dəyərləri, böyük mədəniyyəti sayəsində öz yüksək səviyyəsini qoruyub saxlaya bilmişdir. Utopik ideyalar adı altında mənəvi terror vasitəsilə bu xalqı nə qədər öz köklərindən, adət-ənənələrindən, tarixindən qoparmaq istəsələr də, öz dövlətçiliyindən, siyasi varlığından məhrum olan milli təfəkkür özünü Azərbaycan mədəniyyətində, incəsənət və ədəbiyyatında qoruyub saxlayırdı. Azərbaycan, xüsusilə 70-ci illərdə Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında iqtisadi və sosial həyatda, elm, mədəniyyət, incəsənət, təhsil, texniki tərəqqi sahəsində böyük uğurlar əldə etmişdi. Bu dövrdə xalqın iqtisadi rifahı və ümumi mədəni səviyyəsi ilə bərabər, onun ictimai şüurunun dərinliklərinə sıxılan milli təfəkkürü, milli özünüdərkini yüksəlirdi.

Lakin Sovet rejiminin onillərlə yaratdığı mənəvi-ideoloji çərçivə milli özünüdərkini, milli təfəkkürü yalnız müəyyən səviyyəyə – imperiyanın mövcudluğu üçün təhlükəsiz ola biləcək səviyyəyə qədər yüksəltməyə imkan verə bilirdi. Milli varlığın yaşaması və inkişafı isə milli özünüdərkini inkişaf edərək ümumbəşəri dəyərlər və ideallara qovuşmasını, onun bir tərkib hissəsi olmasını tələb edirdi. Həmin tarixi şəraitdə bu ziddiyyət, təfəkkürü zamanın çərçivəsinə sığmayan, rejimin ideoloji

buxovlarını qırıb təfəkkürün hüdudlarını genişləndirə bilən, geniş erudisiyası, yüksək fəlsəfi dünyagörüşü olan zəka sahibləri həll edə bilirdi. Bu missiyanı həyata keçirənlərdən biri də Aida İmanquliyeva idi. Onun zəkasında milli təfəkkürlə ümumbəşəri mənəvi dəyərlər, ideyalar qovuşur. O, zəkası ilə zamanın, mövcud ictimai-siyasi münasibətlər çərçivəsinin üzərindən milli özünüdərkə ümumbəşəri ideyalar arasında bir körpü salır.

Böyük istedadın, yüksək fəhmin, gərgin tədqiqatçı əməyinin bəhrəsi olan, elmi dəyəri heç zaman solmayacaq elmi-tədqiqat əsərlərində ingilis romantikləri və amerikan transendentalistlərinin, həmçinin rus ədəbiyyatı tənqidi realizm ənənələrinin yeni dövr ərəb ədəbiyyatında qarşılıqlı təsir və resepsiyasını tədqiq edən Aida İmanquliyeva öz elmi yaradıcılığı ilə Qərb-Şərq mədəniyyətlərini, ümumiyyətlə, dünyada mövcud olan fəlsəfi, ədəbi, ictimai-siyasi fikir sistemlərini, ideya axınlarını, onların mənşə və mahiyyətini, tətbiq səviyyələrini çox dərinləndirən bildiyini göstərir. Milli özünüdərkə ümumbəşəri ideyalar həm də məhz bu bilgi səviyyəsində qovuşur. Aida İmanquliyeva özünün elmi fəaliyyəti sahəsində Azərbaycan ictimai şüurunun dövrün mənəvi-ideoloji buxovlarından azad edib, ümumbəşəri ideyalar, dəyərlər səviyyəsinə yüksəlmişdir. O, "Yeni ərəb ədəbiyyatı korifeyləri" əsərinin sonunda görkəmli ərəb mütəfəkkir yazarlarının – Cubran Xəlil Cubran, Əmin Ər-Reyhani və Mixail Nuayməninin rolunu belə səciyyələndirir: "Onların ədəbi fəaliyyətləri Qərb və Şərq ədəbiyyatlarının öz mənəvi nailiyyətlərini bir-biri ilə mübadilə etdikləri informasiya kanalı rolunu oynayırdı". Bu onu göstərir ki, Aida xanım yaşadığı dövrün sosial-siyasi səciyyəsinə çox gözəl dərk edirdi və tədqiq etdiyi mövzulara, elmi fəaliyyət sahəsinə heç də yalnız təsadüfi elmi maraq nəticəsində gəlib çıxmamışdı. O bilərəkdən, şüurlu şəkildə bu çoxşaxəli, Qərbin və Şərqlin ideya axınlarının qarşılıqlı təsirini özündə əks etdirən bir sahəyə müraciət edərək onu dərinləndirən tədqiq etmişdir. O da özünün bu tədqiqatlarından bir informasiya kanalı kimi istifadə edərək Azərbaycan ictimai şüurunun, milli özünüdərkinin inkişafının kəsilməzliyinin, davamlılığının təmin edilməsi üçün onu ümumbəşəri ideyalarla zənginləşdirməyə çalışmışdır. Onun tədqiqat əsərlərini oxuduqca belə bir təəvvür yaranır ki, sanki yaradıcılıqlarından bəhs etdiyi müxtəlif Qərb və Şərq yazıçıları, filosofları vasitəsilə Aida xanım özünü, öz duyğu və fikirlərini ifadə edir, o, yalnız bir tədqiqatçı alim deyil, həm də dərin düşüncəli bir filosof, gözəl qələmi olan bir yazıçıdır. Sanki o, yaşadığı dövrün insanların söz və düşüncə azadlıqları

üzərində qoyduğu yasaqlara görə özünün Allah, Azadlıq, Güzəllik, Əbədiyyət və s. bəşəriyyətin minillər boyu haqqında düşündüyü, sərhəd tanımayan, sonsuz düşüncə mənbəyi olan anlayışlar barədə azad şəkildə düşünmək və ifadə olunmaq üçün belə bir ədəbi-elmi üsul tapmışdır.

Aida xanımın elmi yaradıcılığı zəngin və əhatəlidir. Onun nəzəri tədqiqat dairəsini ümumiləşdirən "Ərəb filologiyası məsələləri", "Şərq filologiyası məsələləri", "Yaxın və Orta Şərq", "Sovet şərqşünaslığının problemləri və perspektivləri", "Şərqlin problemləri: tarix və müasirlik", "Romantizm problemləri və Şərq" və onlarca digər məqalə və elmi əsərləri alimin elmi maraq və tədqiqat əhatəsinin çox geniş və müxtəlif sahələrə, yalnız filologiya elminin deyil, digər ictimai-humanitar elmlərin sərhədlərinə də nüfuz etdiyinin göstəricisidir. Lakin heç şübhəsiz, Aida xanımın dünya filologiyasına verdiyi ən böyük töhfə, alimə böyük şöhrət gətirən və onu dünyanın görkəmli şərqşünasları cərgəsinə çıxaran şah əsəri "Yeni ərəb ədəbiyyatı korifeyləri" kitabıdır. Bu kitab Aida xanımın vəfatı ərəfəsində çapdan çıxmışdır və Aida xanım bu kitabı anasının xatirəsinə həsr etmişdir. Mən bu kitabı oxumağa başladığımda kitabın "Giriş" səhifəsində yazılan "Anamın xatirəsinə həsr edirəm" sözlərinə nə isə adi baxmışdım – bir müəllifin öz anasının xatirəsinə kitab həsr etməyi adi bir hal idi. Lakin bu kitabı oxuyub bitirdikdən və sonra bir neçə dəfə təkrar oxuduqdan, Aida xanımın həyat və yaradıcılığını yaxından öyrəndikdən, onun haqqında müasirlərinin yazdıqları ilə tanış olduqdan – təəvvürlərimdə Aida xanımın obrazı bir alim və bir insan kimi özünün əsas cizgiləri ilə yaşanıb duyulduqdan sonra günlərin birində bu kitabı səhifələyərkən "Giriş" səhifəsindəki həmin sözlər məni sarsıtdı. Mən artıq Aida xanımın öz anasının xatirəsinə nəyi həsr etdiyini bilirdim. O, sözün əsl mənasında bütün həyatını anasına həsr etmişdi. Onun bir alim kimi ömrünü həsr etdiyi tədqiqat obyektinə ona anasının xatirəsi qədər doğma və əziz olmuşdur. O öz əsərinə özünün yaratdığı övladı kimi deyil, bu əsəri yazdıqca özü də ondan doğulan, yenilənən, inkişaf edən, təkmillənən, özünün bir yaradıcısı kimi – anası kimi baxmışdır. Bu əsərin böyüklüyünün sirri bundadır, ona görə biz bu əsəri oxuduqca belə böyük bir məmnuniyyət duyğusu yaşayır, bilgimizin artdığını, mənəvi ölçülərimizin genişləndiyini hiss edirik. Əslində, bu təəssüratın yaranması heç də bir təsadüf deyil. Aida İmanquliyeva bir ədəbiyyatşünas-filosof olaraq dünya ədəbiyyatşünaslığı tarixinə, dünya fəlsəfi fikrinə çox yaxından bələd idi və o, dünya ədəbiyyatşünaslığında son iki əsr ərzində yaranmış bütün tədqiqat

Onun kiçik nəvəsi Heydər Əliyevlərinin adını daşıdığı Azərbaycan tarixinin ən böyük şəxsiyyətlərindən biri, müstəqil Azərbaycan dövlətinin Prezidenti Heydər Əliyevin və xalqımızın bir başqa böyük alimi, gözəl qadın, nəcib insan və ana olan Zərifə xanım Əliyevanın genləri yaşayır. Bəlkə də, bəlkə də ilahi tələfindən bu böyük insanların genlərinin bir yeni insan oğlunun cismində yaşanması bir təsadüf deyil, həm də sütunlarından biri Aida xanım olan – bir xalqın sabahına doğru uzanan ümid körpüsüdür!.

metodlarını öyrənərək dərinlən mənimsəmiş və özünün mürəkkəb tədqiqat obyektinə üçün sistemli bir elmi metodologiya yaratmışdır.

Bu metodologiyasının içərisində Sent Bövün bioqrafik metodu, İppolit Tenin mədəni-tarixi məktəbi, Vilhelm Dilteyın mənəvi-tarixi məktəbi, Haydeqgerin, Sartırın ekzistensializmi, Yunqun analitik psixologiyası, Bartın strukturalizmi Aida İmanquliyevanın özünəməxsus metodoloji sisteminin elementlərinə çevrilir. Tədqiqatçı alim çiyinlərini necə böyük və məsuliyyətli bir yükün altına verdiyini bildirdi. Ondan əvvəl bu mövzuya – “Suriya-Amerika” ədəbi məktəbi adlanan ərəb məhcər ədəbiyyatı mövzusunda dünya şöhrətli şərqşünas alimlər A.E.Krımski və İ.Y.Kraçkovski yalnız ümumi şəkildə nəzər salmışdılar. Aida İmanquliyeva isə bu mövzunu özünün bütün elmi fəaliyyətinin ana xəttinə çevirmiş, bu mövzunu Qərbi-Şərqi ədəbi əlaqələrinin sintezi səviyyəsinə yüksəltmiş, bu mövzu əsasında müxtəlif xalqların ədəbiyyatlarını, XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində dünya ədəbi-fəlsəfi fikir tarixinin dinamikasını, müxtəlif cərəyanların, ideya axınlarının təkamülünü tədqiq etmişdir. Bu nəhəng vəzifəni yerinə yetirmək üçün alim dünya ədəbi-fəlsəfi fikrinin, dünya ədəbiyyatşünaslığı elminin bütün nailiyyətləri ilə silahlanmalı və bir ömür sərf etməli idi. Aida İmanquliyeva bunu etdi.

1966-cı ildə Aida İmanquliyeva XIX əsrin ikinci yarısı – XX əsrin

əvvəllərində yeni ərəb ədəbiyyatında janr, forma axtarırları və metodun təkamülü, yeni ədəbi cərəyanların meydana gəlməsi ilə bağlı apardığı elmi-tədqiqat işini sona çatdırıb namizədlik dissertasiyasını müdafiə etmişdir. Həmin ildən Azərbaycan EA Şərqşünaslıq İnstitutunda işə başlayan alim apardığı elmi araşdırmaları ümumiləşdirərək 1975-ci ildə ilk kitabını – “Qələmlər birliyi” ədəbi cəmiyyəti və Mixail Nuaymə” adlı monoqrafiyasını çap etdirmişdir. Ərəb və dünya ədəbiyyatının mühüm bir mərhələsinə həsr olunmuş bu kitab – tədqiq olunan mövzuya yanaşma tərzini, nəzəri mühakimələr, ümumiləşdirmələr qələmə alınan mövzunun yetkin bir şəkildə tədqiq və təhlil edilməsi ilə bərabər, bu əsərin gələcək böyük bir elmi abidənin təməli daşları olduğunu göstərirdi.

Çağdaş ərəb məhcər ədəbiyyatının, XX əsr ərəb ictimai fikrinin görkəmli nümayəndələrindən birinə həsr olunmuş “Cubran Xəlil Cubran” kitabı Aida xanımın öz elmi missiyasını yerinə yetirmək üçün atdığı ikinci addım idi.

Nəhayət, 1988-ci ildə Aida İmanquliyeva bütün həyatını, elmi fəaliyyətini həsr etdiyi möhtəşəm abidəni yaratdı. O, 1989-cu ildə 25 il həyatını və elmi fəaliyyətini həsr etdiyi mövzuda doktorluq dissertasiyasını uğurla, dünya şöhrətli görkəmli şərqşünasların parlaq rəyləri ilə müdafiə etmişdir. 1991-ci ildə Azərbaycan və dünya

şərqşünaslığının incilərindən biri sayıla bilən “Yeni ərəb ədəbiyyatı korifeyləri” kitabı çapdan çıxmışdır.

“Şairin həyatı – onun ölümüdür”. Tədqiq etdiyi böyük ərəb şairi Cübran Xəlil Cübranın bu sözlərini Aida xanım şair obrazının əsas cizgilərindən biri kimi görür, şair ömrünün mənasının bu sözlərlə ifadə olunmasını təsdiq edirdi. Aida xanımın elmi irsi ilə tanış olduqca onun obrazı mənim düşüncəmə belə həkk olunur: “Alimin ölümü – onun həyatıdır”. İllərin sayı baxımından nə qədər yaşamasından asılı olmayaraq Aida xanım bir ömrün işini ləyaqətlə gördü, öz elmi missiyasını yerinə yetirdi – Azərbaycan ictimai-ədəbi fikrinə, dünya şərqşünaslığı elminə layiq möhtəşəm bir abidə ucaldı.

Aida xanım yalnız yaradıcılığı ilə deyil, həm də təşkilatçılıq bacarığı, rəhbərlik fəaliyyəti ilə öz həyatının missiyasına – yaşadığı mühit və rejim çərçivəsində Azərbaycan milli özünüdərkinin qorunub saxlanması, inkişafı idealına sadıq qalmışdır. Aida İmanquliyevanın rəhbərliyi dövründə Azərbaycan EA-nın Şərqşünaslıq İnstitutu Sovet rejimində Azərbaycan varlığının mənavi-ideoloji immuniteti olmuşdur. Xalqın keçmişi, klassikası, tarixi kökləri ilə bağlı olduğu üçün Azərbaycan şərqşünaslığı elmi milli özünüdərkə yaşatmış və Sovet imperiyasının elm mərkəzlərində – Moskvada, Leninqradda və s.-də Şərq xalqlarının, xüsusilə də SSRİ-də yaşayan Şərq xalqlarının tarixini, mədəniyyətini, incəsənətini imperiya maraqlarına uyğun təhrif edən erməni alimlərinə qarşı ən fəal mövqedə olmuş, bu və ya digər vasitələrlə milli təfəkkürü, milli özünüdərkə inkişaf etdirmişdir. Bu bir təsadüf deyil ki, Sovetlər Birliyinin dağılması ərəfəsində milli-azadlıq hərəkatının öndərləri vaxtilə Aida İmanquliyevanın rəhbərlik etdiyi Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Şərqşünaslıq İnstitutunun elmi əməkdaşları olmuşlar.

O, həyatdan vaxtsız getdi. Onun cismani ömrü qısa oldu – lakin onun bu vaxtsız ölümü onun həyatının missiyasını bir daha təsdiq etdi. Sahilləri birləşdirən körpülər sahillərə gələn yollar qədər uzun olmur. Amma körpülər yolları birləşdirir, demək, yolların da ömrünü özündə yaşadır. Bir sahilədən başlayan körpü o biri sahilə bitir. Həm də həmin sahilə gələn yolun başlanğıcı olur...

O, mənən əsərlərində, ürəklərdə, beyinlərdə yaşayır, cismən övladlarında, nəvələrində. Sanki İlahi onu bir gözəl qadın, bir ülvə ana yaratdığına o qədər məmnun oldu ki, ona qadın və ana kimi onun bu gözəlliyini, bu ülviliyini yenidən yaşadacaq iki qız övladı bəxş edib: Nərgiz və Mehriban. Onlar da anadırlar və övladları Aidanın, Leylanın, Ülvyyənin, Arzunun, Heydərin, Ülvinin genlərində Aida xanımın

genləri yaşayır. Bəlkə bu onun həyatının ölümündən sonrakı bir missiyasıdır. Aida xanım bir tale körpüsü oldu. Onun kiçik nəvəsi Heydərin genlərində adını daşdığı Azərbaycan tarixinin ən böyük şəxsiyyətlərindən biri, müstəqil Azərbaycan dövlətinin Prezidenti Heydər Əliyevin və xalqımızın bir başqa böyük alimi, gözəl qadın, nəcib insan və ana olan Zərifə xanım Əliyevanın genləri yaşayır. Bəlkə də, bəlkə də İlahi tərəfindən bu böyük insanların genlərinin bir yeni insan oğlunun cismində yaşanması bir təsadüf deyil, həm də sütunlarından biri Aida xanım olan – bir xalqın sabahına doğru uzanan ümid körpüsüdür?!

Afaq Əsədova

Фисташковое дерево в снегу

В нашем сложном, полном противоречий и дисгармонии, страшно далеком от совершенства мире очень трудно быть Женщиной. Истинной Женщиной, в полном смысле этого слова. Красивой женщиной быть еще труднее. Недаром же поэты утверждают, что красивая женщина – это профессия. По мнению же абсолютного большинства людей быть одновременно и красивой, и умной, конечно, просто невозможно. Веками сложившиеся в обществе стереотипы относят красоту и интеллект к различным полюсам, априори предполагая, что они несовместимы в одной представительнице прекрасного пола. А ведь именно эта характеристика – “очень красивая и очень умная женщина” – независимо от пристрастий, симпатий или антипатий, неизменно была на устах у всех, кто мимолетно, хоть раз в жизни встречался с Аидой Имангулиевой. Глядя на нее, становился понятным феномен трубадуров всех народов и времен, создавших культ поклонения Женщине. И, конечно же, вечная тема Прекрасной Дамы перестает казаться романтикой, оторванной от реалий действительной жизни.

“Или-или, вместе не дано” – таков существующий штамп, широко внедренный в общественное сознание. Ну не может женщина быть одновременно и такой красивой, и такой умной, не говоря уже о каких-то еще несомненно имеющихся достоинствах. Друзья и коллеги ее мужа-физика порой подшучивали, что ситуация эта очень напоминает физическую натуру мира начала XX века, когда мир науки пытался ответить на простой, казалось бы, вопрос: что есть электрон – это частица или волна? Наука нашла на этот альтернативный вопрос практически безальтернативный ответ: не “или-или”, а “и-и”, т.е. электрон является, грубо говоря, одновременно и волной, и частицей. Вот так и Ариф Пашаев выбрал в спутницы жизни личность, в которой органично соединились воедино практически несовместимые в сознании большинства людей качества: “и красивая, и умная”.

Эта женщина была не просто красива – в ней был некий магический шарм, то обаяние элегантности, та тайна очаровательности, без

Глядя на нее, становился понятным феномен трубадуров всех народов и времен, создавших культ поклонения Женщине. И, конечно же, вечная тема Прекрасной Дамы перестает казаться романтикой, оторванной от реалий действительной жизни.

Многие характеризовали ее как тонкого, деликатного, многогранного человека, который удивительно элегантно воплощал в себе Восток и Запад.

Никому не удалось остановить это прекрасное мгновение, но от этого ни она, ни воспоминания о ней не перестали быть столь прекрасными.

которой красота несостоятельна. В ней присутствовало все то, что лишь в совокупности способно создать феномен красоты: это и легкое дыхание, и летящая походка, и тот божественный цвет лица, который казался лишь отражением внутреннего света личности, да и многое другое. Это была очень умная женщина. Ум ее не сводился к простой образованности и не ограничивался лишь ее интеллектуальными способностями. В нем были та глубина и широта, которые предопределили внешние проявления этого ума, но отнюдь не исчерпали его.

Многие характеризовали ее как тонкого, деликатного, многогранного человека, который удивительно элегантно воплощал в себе Восток и Запад. Именно в силу этого о ней хочется писать в том же элегантном стиле, живым воплощением которого она была. Однако такие попытки всегда обречены на то, чтобы остаться лишь благими намерениями, ибо они, как правило, остаются “непроговоренными”. Увы, к

сожалению, издавна очерчен целый круг идей, определений, слов, терминов, которыми "полагается" излагать эту тему, а проговорить все, что хочешь, именно в этих рамках иногда оказывается весьма тяжелым бременем.

Много лет тому назад в ее любимом Приморском парке можно было наблюдать сюрреалистическую картину: расцветшее ранней весной фисташковое дерево, обсыпанное собственными цветами и не ко времени выпавшим снегом. Этот образ по своей внутренней экспрессии удивительно четко отражает внутренний смысл ее жизни. Прочувствовать и понять это – возможно, передать или отразить в слове – очень трудно.

Немало людей называли ее идеальной женщиной. Сама она себя таковой не считала. Для нее мир был окрашен во все цвета радуги, он не был примитивным, не сводился к черно-белым контрастам, и она всегда предостерегала себя и своих близких от создания идолов и поклонения им. В нашем зашоренном, преисполненном запретов, стереотипов и клише обществе она смогла остаться свободным человеком. Свобода для нее всегда была неотделима от ответственности, именно в этом смысле, покидая наш мир, она ушла несвободной от ответственности за всех тех, кого она покинула.

Эта свобода доставалась нелегко. Психологи, наверное, сочтут, что в чем-то эта свобода изначально была предопределена синдромом единственной и горячо любимой дочери. В этом случае, считают они, табу и запреты снимаются в процессе воспитания, и девочка, еще не осознавая своей женской сути, изначально считает себя вечным "светом в окошке". С этим можно согласиться, но такой подход не дает исчерпывающего ответа – ведь великое множество единственных дочерей рассеяно по различным семьям, а вот вырастает из них нередко и столь же великое множество бесцветных личностей.

Неординарной женщине вдвойне трудно не то, чтобы состояться, даже просто выжить в жестко регламентированном мужском мире. Причина даже не в том, что мы живем в обществе, в котором женское начало достаточно подавлено. Вся наша материальная и духовная культура формировалась, функционировала и продолжает развиваться в рамках сугубо мужских приоритетов. Чрезвычайно мало личностей-женщин, которые могут "потрясти" мужскую культуру, поставить под сомнение ее цели, логику и структуру. Аида ханум была именно такой женщиной.

Мужские мифы порой отводят женщине сугубо утилитарную, по их

мнению, именно ей свойственную роль. Изначально все эти мифы постулировали простое предложение, что женщина не может быть творцом. В духовном мире мужчины, а следовательно, по их мнению, всего общества женщина может быть либо ничем, т.е. должна быть выключена из этого духовного мира, либо, в идеальном случае, может быть музой, вдохновляющей и поощряющей творца-мужчину. Если принять эту точку зрения, то Аида ханум была вдохновляющим началом для многих людей, которых порой не знала даже лично. Сам образ этой женщины сделал азербайджанское востоковедение ареалом обитания небожителей, и число желающих приобщиться к этому сонму росло год от года. Хорошо зная историю, Аида ханум была уверена, что в мире, регламентированном мифами, сотворенными мужчинами, женщины не всегда были просто статистами. В развертывающейся во времени драматургии мужских мифов современная женщина всегда старалась в каком-то смысле "переписать" эти мифы. Не всем это удавалось, даже самым смелым и удачливым. Аиде ханум удалось. Она была из породы тех, кого мужская половина человечества иногда именовала искажителями мифов. Именно благодаря деятельности таких людей, как она, в нашем мире начали появляться женские положительные образы, по сути своей противоречащие мужским сценариям распределения ролей. Аида ханум создала один из самых ярких таких образов.

В нашем задавленном авоськами советском бытии она казалась женщиной из настоящей восточной сказки, по одному мановению руки которой маги и чародеи начинают исполнять любые желания. Этот имидж возник не случайно. Никакие рациональные объяснения не могли выявить причину того, каким образом рядом с нами на расстоянии вытянутой руки может существовать женщина, всем своим внешним и внутренним миром столь противоречащая канонам советского бытия. Именно коллапс советской эпохи совпал со временем ее ухода. Сегодня мы другие или нам кажется, что мы уже другие. В изменении этих представлений о том, какими должны быть мы, современные азербайджанские женщины, она сыграла немалую роль. Иногда мне кажется, что последующие события в нашей жизни как-то связаны именно с тем, что она была среди нас. Общеизвестно, что мы видим молнию и лишь спустя некоторое время слышим гром. Умом мы понимаем, что эти два события происходят вместе, и лишь различие в скоростях света и звука делает их для наших органов чувств раздельными событиями. События, как правило, являются неким громом,

прозвучавшим после того, как отсверкала молния. Вся ее жизнь, по существу, и была этой сверкающей молнией.

Осознание сути той или иной личности приходит с годами. В этом проявляется, может быть, примитивность наших воззрений и представлений. Но это так. Талант и блеск, свойственные ее личности, были таковы, что она могла быть только молнией. Такие редко доживают до ста лет, и мне трудно представить себе ее убеленной сединами. Из вечных женских архетипов мифа на ее долю пришлось лишь два: Прекрасная Дама и Великая мать.

Ее красоте не суждено было найти свое достойное отражение в чем-то менее подверженном тлению времени, чем человеческая плоть. Эта женщина, достойная быть воплощенной в классической восточной миниатюре или в прекрасном живописном портрете современного мастера, оставила после себя лишь несколько любительских фотографий, ни одна из которых не способна передать и малую толику ее красоты и изящества. Пожалуй, это тот случай, когда самая объективная картина сохраняется в душах и умах тех представителей нашего субъективного мира, которые имели счастье и радость общения с ней. Никому не удалось остановить это прекрасное мгновение, но от этого ни она, ни воспоминания о ней не перестали быть столь прекрасными.

В ней, конечно же, была некая великая тайна, которую она унесла с собой. Это тайна вечной женственности, которую природа каждый раз со свойственной ей утонченностью способна переписывать в дочерях человеческих, не повторяясь и не впадая в фальшь. Судьба таких людей всегда обладает неким налетом иррациональности. Именно в силу этого верится, что пройдут годы и душа Аиды ханум вернется в этот бренный мир в новом, не менее прекрасном обличье. И тогда снова люди, вглядываясь в эту молнию, будут ждать раскатов грома.

Фатма ханум Абдуллазде

Deyilənlər gəldi başa...

Uşaq idi. İrigöz, nərmə-nazik, qəşəng və ağıllı bir qızçıqaz idi. Sadə və ahəngdar səslənən bir adı var idi: Aida. Yaman yaraşdı ona bu ad. Nə çox uzun, nə də ki çox qısa: cəmi bir samit və üç sait. Oxunaqlı bir ad. Sevgi nəğməsinə bənzər bir uşağa qoyulan bu ad mürəkkəb opera aləminin carçısı idi. Amma yadelli ad kimi də səslənmirdi. Əksinə, adda da, uşaqda da olan təbiilik və ahəngdarlıq bir-birini çox gözəl tamamlayırdı. Bu uşaq elə erkən yaşlarından qeyri-adiliyi ilə nəzərləri özünə o qədər cəlb edirdi ki, onu bəd-nəzərdən qorumaq hissini istəməz oyadırdı.

Deyilənlərə görə, elə beşiyi üstündə tez-tez üzərlük yandıraraq təkrar edirdilər ki, aman Allah, sən özün bu balanı saxla. Deyilənlərə görə, valideynlər elə uşaq dünyaya göz açdığı gündən əmin idilər ki, balaca Aida böyüyüb gözəl bir insan, qeyri-adi bir şəxsiyyət olacaqdır. Deyilənlərə görə elə bu uşağın həyata atdığı ilk addımlar göstərdi ki, valideynlərinin fikrinə şərək çıxan xeyli insan var.

Böyüdü, gözəl və ağıllı bir qız oldu. Artıq bu gənc xanımla ünsiyyət-də olan hər bir kəsə aydın olurdu ki, cəmiyyətimizə həqiqətən qeyri-adi bir şəxsiyyət qədəm qoyub. Belə bir şəxsiyyətin formalaşmasında, sözsüz ki, onun əzizlərinin və bütövlükdə onu əhatə edən mühitin böyük rolu olub. Lakin əzəldən bu insanda Ulu Tanrı tərəfindən verilmiş o qədər ürəkaçan xüsusiyyət, elə təkrarolunmaz məziyyətlər var idi ki, onlar bütövlükdə məhz belə bir insanın yetişməsi üçün münbit zəmin yaratmışdı. Artıq onu çox vaxt təkə adı ilə yox, həm də soyadı ilə çağırırdılar: Aida İmanquliyeva. Soyad adı çox gözəl tamamlayırdı.

Deyilənlərə görə, onun müəllimləri əmin idilər ki, bu tələbə qızı çox uğurlu bir tale gözləyir. Deyilənlərə görə, bütün sınaqlar – su falından tutmuş ulduz falına qədər onun xoşbəxt olacağını vəd edirdi. Deyilənlərə görə, hər gün o qədər sevgi və həsrət dolu baxışlar ona tuşlanırdı ki, yenə də istər-istəməz qızın əzizləri qara qüvvələrin bu gözəl məxluqdan uzaq olması üçün Yaradana öz dualarını ünvanlayırdılar.

Deyilərə görə, valideynlər elə uşaq dünyaya göz açdığı gündən amin idilər ki, balaca Aida böyüyüb gözəl bir insan, qeyri-adi bir şəxsiyyət olacaqdır.

Arifə isə ailə səadəti və iki gözəl bala bəxş elədi

Aida xanım ailə qurdu. Bizim bir çox nağıllarımız toy ilə bitir: "Biri var idi, biri yox idi". Aida adlı gözəl bir qız var idi. Günlərin birində.. və s. Və sonunda toy məclisi quruldu, aşıqlar çağırıldı, 40 gün, 40 gecə çalılıb oynadılar, qonaqları əyləndirdilər. Aida nağılı toyla bitən nağıllardan olmadı. Amma onun bütün həyatında nağıla bənzər ünsürlər, süjetlər və əhvalatlar kifayət qədər çox oldu. Qədim dastan, rəvayət və miflərdən bizə yadigar qalan cazibədar qadın obrazları bu qadının zahiri və daxili aləmində özünü bürüzə verərək, təkrarolunmaz qadın dünyasının bir rəmzinə çevirmişdi onu.

Deyilənlərə görə, onun ömür-gün sirdaşının dostları Aida xanımın sağlığına bədə qaldıranda dönə-dönə təkrar edirdilər ki, bu xanımın qədəmləri daim uğurlu olubdu. Nə qədər uşaq idi – o, ailəsinə qucaq-

qucaq sevinc bəxş edirdi. Gənc və gözəl bir qız oldu – ümid bəxş etdi. Arifə isə... Arifə isə ailə səadəti və iki gözəl bala bəxş elədi. Yaşa doldu – böyük bir elmi müəssisənin ağır yükünü öz çiyinlərinə götürərək neçə gənçə elmi uğur bəxş etdi.

Deyilənlərə görə, onun AIDA adını dostları belə yozurdular: Alim, İnsan, Dost, Ana. Deyilənlər hamısı gəldi başa... Hər şey bəxş etmişdi tale bu gözəl xanıma. Uzun ömürdən başqa.

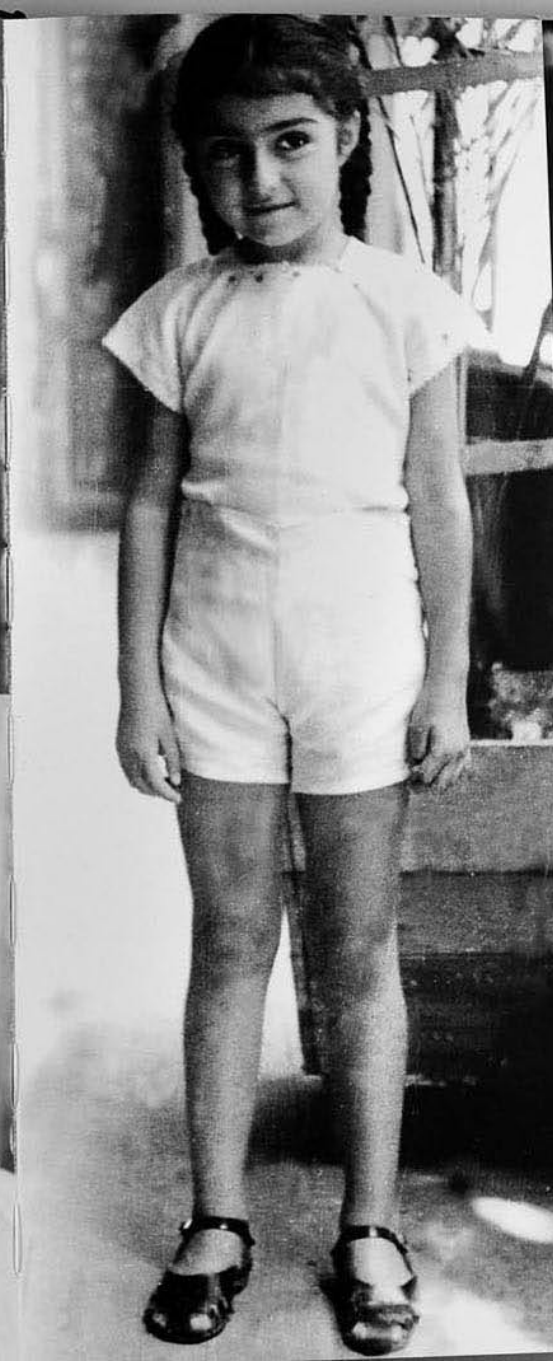
Aida xanımın həyatı haqda düşünən zaman ağla gələn ilk obraz Həyat ağacıdır. Hələ ən qədim zamanlardan bəri də insan taleyinin ağac-la bağlılığı barədə çox fikirlər söylənmişdir... Ağacla bağlı bir hadisə elə bil bu ağac fəlsəfəsinin ən parlaq təzahürü oldu. Aida xanımın sevdiyi Dənizkənarı parkda günlərin bir günü ilk bahar çağı olmasına baxmayaraq, qar örpəyinə bürünən, lakin ağ çiçəkləri hələ üstündə donub qalan gözəl bir püstə ağacı gözə dəydi. Bu, qərribə mənzərəydi və bu mənzərənin içərisində Kainatın dərin bir fəlsəfi mənası öz əksini tapmışdı.

Rənglərdən ən təmizinin, ən safının rənginə – ağ rəngə bürünmüş həmin mənzərədə insanın daxili aləmindən qopub gələrkən onun əks-ədasına çevrilən dərin bir məna var idi...

Həmin ağ rəngdi ki, Aida xanım onu dünyalarca sevərdi. Ağ rəng Aida xanımın rəngiydi. Riyakarlığı, ikiüzlülüüyü, laqeydliyi heç bir vaxt qəbul etməyən Aida xanım ağ rəngi çox xoşlardı...

İnsan daim tarazlıq axtarır. Öz daxili aləmindəki tarazlığı axtarır. İnsanlarla ünsiyyətdə axtarır, təbiətlə təmasda axtarır. Aida xanım bu tarazlığın sirrini bilirdi. Bilməseydi o, heç bu qədər müdrik, sakit, təmkinli də olmazdı. Onun üçün həyatın ən dərin mənası öz daxilində idi. Bizdə idi. Məndə və səndə idi. Bütün insanlarda idi...

Fatma xanım Abdullazadə

Alim 33

insan 103

Dost 165

Ana 195

Alim

Nefertitiyə bənzəyən xanım

Vilayət Cəfərov

Amansız ölüm 10 il bundan qabaq Azərbaycan şərqşünaslıq elminin çox tanınmış nümayəndəsi, adı nəinki respublikada, nəinki keçmiş Sovetlər İttifaqının və bir sıra Avropa ölkələrinin Şərqşünaslıq mərkəzlərində, eləcə də bəzi ərəb ölkələrində çox yaxşı tanınan filologiya elmləri doktoru, professor Aida İmanquliyevanı aramızdan apardı. Bu amansız ölüm Aida xanımı yaxından tanıyanları, onun başçılıq etdiyi Şərqşünaslıq İnstitutunun əmək kollektivini, qohum, dost və tanışlarını çox bərk sarsıtdı.

Azərbaycan elmi Aida xanımın simasında əsil bir elm fədaisini, Azərbaycan xalqı sözün tam mənasında Tomiris ləyaqətli, Nüşabə və Həcər qeyrətli, bütün məqamlarda onun mənafeyini ləyaqətlə qoruyacaq fədakar bir qızını itirdi. Aida xanım istər daxildə, istərsə də xaricdə ən böyük mövqələrdə işləməyə layiq, necə deyərlər, çox diplomatları susdura biləcək qüdrətə malik bir xanım idi. Onun elmi biliyi ilə diplomatıyası bir hərmöniya təşkil edirdi.

İmanquliyeva Aida Nəsir qızı 1939-cu il oktyabrın 10-da Bakıda ziyalı ailəsində dünyaya gəlmişdi. Ailədə tək uşaq olmasına, atası Nəsir kişinin və sevimli anası Gövhər xanımın onu bir qədər ərköyün böyütməsinə baxmayaraq, Aida çox sadə bir həyat tərzini keçirmişdi. Yəqin ki, o da keçmiş sovet məktəbli qızları kimi boğazına qırmızı qalstuk, saçlarına ağ lent, yaxasına ağ önlük bağlamış və bayramlarda, şənliklərdə digər məktəbli qızları kimi, keçmiş rejimin tələbatına uyğun Vətən, partiya, Lenin haqqında şerlər söyləmişdir. Orta məktəbdə oxuduğu illərdə sovet təhsil sisteminin, sovet məktəbinin davranış qaydalarını, adət-ənənələrindən digər məktəblilər kimi bəhrələnməyə və yəqin ki, öz davranış tərzini digər rəfiqələrindən o qədər də fərqlənməyən Aida İmanquliyeva Bakıdakı 132 nömrəli orta məktəbi bitirəndə artıq başqalarından özünün dərin biliyi, sərbəst düşüncə tərzini, fiziki cəhətdən sağlamlığı, əlif kimi şax qaməti, uca boyu, iri qara

Ailədə tək uşaq olmasına, atası Nəsir kişinin və sevimli anası Gövhər xanımın onu bir qədər ərköyün böyütməsinə baxmayaraq, Aida çox sadə bir həyat tərzini keçirmişdi.

gözlərinin cazibə qüvvəsində neçə-neçə gənci ovsunlaması ilə seçilməyə başlayır.

Aida İmanquliyeva təsisindən bu günə qədər Azərbaycan elminə, təhsil və mədəniyyətinə, incəsənətinə, bir sözlə, ölkənin idarə sistemində yüzlərlə görkəmli şəxsiyyətlər bəxş etmiş 132 nömrəli orta məktəbi 1957-ci ildə qızıl medalla başa vurmuşdur. Və həmin ildə də, özünü müəssisənin istəyi ilə, yoxsa ata-anasının arzusuna uyğun olaraq, yəqin ki, bunlar qarşılıqlı olmuşdur – Aida İmanquliyeva Azərbaycan Dövlət Universitetinin şərqşünaslıq fakültəsinin həmin il yenidən açılan ərəb dili şöbəsinə daxil olmuşdur. Beş il universitetin şərqşünaslıq fakültəsinin fəxri sayılan Aida İmanquliyeva 1962-ci ildə bu təhsil ocağını fərqlənmə diplomu ilə bitirərək filoloq-ərəbşünas, Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi ixtisasına yiyələnmişdir.

Universitetdə oxuyarkən, "simasında minilliklərin dərinliklərindən süzülüb gələn bəşəri bir nur cilvəsi olan və bir qədər də Nefertitiyə oxşayan" (mərhum akad. F.Maqsudov) A.İmanquliyeva öz heyranlarını bərdəfəlik intizardan qurtarmaq üçün həyatı seçimini edir və tanınmış Azərbaycan yazıçısı, universitetin ən hörmətli professorlarından biri, mərhum Mir Cəlal Paşayevin ocağına gəlin köçür. Aida xanımın həyat yoldaşı, hazırkı Azərbaycan fizika elminin aparıcı nümayəndələrindən biri, akademik Arif Paşayev öz xanımını əsil qadınlıq etalonu, qadınlıq simvolu kimi xatırlayır və Aida xanımda Azərbaycan qadınlarına xas olan ən nəcis keyfiyyətlərinin təcəssüm etdiyini onun ev, ailə, dost, qohumcanlı olduğunu, istər məişətdə, istərsə də xidməti işində qarşısına çıxan ən çətin problemləri təcürbə, ağıl və müdrik təfəkkürün hökümü, gücü ilə həll etdiyini qeyd edir.

Arif Paşayevlə Aida xanımın izdivacından 60-cı illərdə onların Nərgiz və Mehriban adlı iki qızları dünyaya gəlmişdir. Aida xanım sağlığında həmin qızlardan doğulmuş qız nəvələrini dərin bir məhəbbətlə sevmiş və onların daima qayğısına qalmışdır. Aida xanımın sağlığında oğlan nəvəsi olmamışdır. Bəlkə də gələcəkdə oğlan nəvəsinin dünyaya gələcəyini bilsəydi, Allahdan mərhəmət dilərdi. Bəlkə də... Lakin aman-sız ölüm Aida xanımın bu sevinci yaşamasına imkan vermədi.

Bütün bu söylədiklərimiz Aida xanımın qısa ömrünün bir növ görünən və bilinən məişət tərəfi idi. Lakin onun bu müddət ərzindəki kövrək həyatının digər bir tərəfi də var idi ki, bu onun elmi və ictimai fəaliyyətə həsr etdiyi ağır və gərgin həyatı idi.

Universiteti bitirəndən sonra Aida İmanquliyeva tədrisdən daha çox, elm yoluna üstünlük vermişdir. O, 1962-ci ildə universitetin

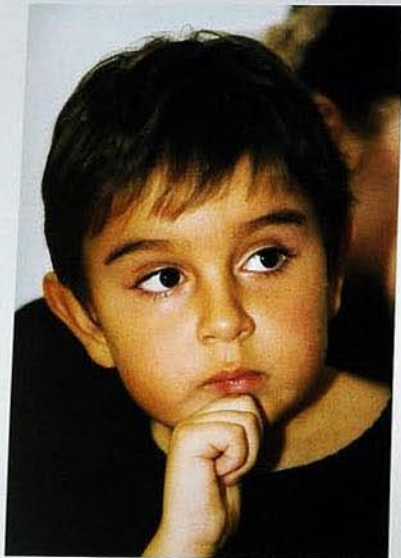
Aida İmanquliyeva təsisindən bu günə qədər Azərbaycan elminə, təhsil və mədəniyyətinə, incəsənətinə, bir sözlə, ölkənin idarə sistemində yüzlərlə görkəmli şəxsiyyətlər bəxş etmiş 132 nömrəli orta məktəbi 1957-ci ildə qızıl medalla başa vurmuşdur

Məktəbli Aida anası Gövhər xanımla. Bakı, 40-cı illər

şərqşünaslıq fakültəsinin Yaxın Şərq xalqları ədəbiyyatı tarixi kafedrasında aspiranturaya qəbul olunur və həmin müddətdən etibarən həyatının sonuna kimi ərəb məhcər ədəbiyyatının tədqiqi ilə məşğul olur. Demək lazımdır ki, ərəb məhcər ədəbiyyatı ərəb ədəbiyyatının nəinki şərqşünaslar, hətta ərəb ədəbiyyatçılarının özlərinin belə tədqiqatı ilə az məşğul olduqları bir sahə idi və o, XIX əsrdə aclıq, yoxsulluq üzündən bir parça çörək dalınca Cənubi Amerikaya mühacirət etmiş Suriya və Livan ərəblərinin vətənlərindən kənarında yaratdıqları ədəbiyyat idi. Və bu ədəbiyyat barədə Azərbaycanda çox böyük material qıtlığı var idi.

Məhz bu səbəbdən də gənc aspirant təhsilini davam etdirmək üçün keçmiş SSRİ Elmlər Akademiyasının Şərqşünaslıq İnstitutuna ezam olunur və aspiranturada oxuduğu müddətdə minimum imtahanlarını

Aida xanımın sağlığında oğlan nəvəsi olmamışdır. Bəlkə də gələcəkdə oğlan nəvəsinin dünyaya gələcəyini bilsəydi, Allahdan mərhəmət dilərdi.

vaxtlı-vaxtında verməklə çox sanballı, mütəxəssislərin haqqında xoş sözlər söylədikləri "Qələmlər cəmiyyəti" və Mixail Nuayməninin onun yaradılmasında rolu" adlı namizədlik dissertasiyasını tamamlayır.

Dissertasiya barədə aspirantın elmi rəhbəri, mərhum professor Rüstəm Əliyevin və SSRİ EA Şərqşünaslıq İnstitutunun "Ədəbiyyat" şöbəsinin – hansı ki Aida İmanquliyeva bu şöbədə təhsilini davam etdirmişdir – müdiri filologiya elmləri doktoru İosif Samkiloviç Braçinskiyin 3 noyabr 1965-ci ildə ayrı-ayrılıqda imzaladıqları təqdimat məktublarında aspirant Aida İmanquliyevanın elmə olan fanatikliyindən və vaxtıdan qabaq, yüksək elmi səviyyədə öz dissertasiya işini bitirməsindən bəhs olunurdu.

İstedadlı gənc alim Aida İmanquliyeva 1967-ci ilin martında Moskvada namizədlik dissertasiyasını uğurla müdafiə edib filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsinə aldıqdan sonra elmi fəaliyyətini Azərbaycan EA-nın Yaxın və Orta Şərq Xalqları İnstitutunda davam etdirmişdir. O, əvvəlcə "Ərəb ədəbiyyatı" qrupunda kiçik elmi işçi vəzifəsində çalışmış və 1972-ci ildən həmin qrupun rəhbəri, 1976-ci

ildən isə institutda yenidən yaradılmış "Ərəb filologiyası" şöbəsinin müdiri vəzifələrində işləmişdir.

Məhz həmin dövrlərdən Aida İmanquliyeva ta həyatının sonuna qədər istər institutun, istərsə də akademiyanın elmi, ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak edir. Belə ki, institut kommunistləri bir tərəfdən partiya sıralarında on ildən çox stajı olan Aida xanımı özlərinə rəhbər seçirlər, digər tərəfdən şöbənin elmi işlərinin gedişinə, aspirantların və əməkdaşların araşdırmalarına nəzarət, müxtəlif məzmunlu konfranslar, yığıncaqlar, institut, akademiya, respublika səviyyəsində keçirilən partiya iclasları və s. bütün bunlar, bu ailəli gənc xanımın işini gərginləşdirir, onun həyatı qaşqıllarını artırır.

Aida xanım "Ərəb filologiyası" şöbəsinə rəhbərlik etdiyi müddətdə onun öz aspirant və dissertantları ilə birgə 10 nəfər ərəşünas namizədlik dissertasiyalarını müdafiə edərək filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsinə yiyələnir. Ötən əsrin 70-80-ci illərində məhz Aida xanımın səyi və təşəbbüsü sayəsində hər iki ildən bir şöbə əməkdaşlarının əsərlərindən ibarət "Ərəb filologiyası məsələləri" adlı məqalələr məcmuəsi nəşr edilir.

Aida İmanquliyeva təşkilati işlərlə yanaşı, öz elmi axtarışlarını da davam etdirirdi. O, 70-ci illərdə iki monoqrafiya və xeyli miqdarda elmi məqalə nəşr etdirmişdir. Aida xanımın elmi məqalələri o dövrdə EA-nın "Xəbərlər"ində və "Azərbaycan" jurnalında çap olunmuşdur.

1975-ci ildə akademiyanın "Elm" nəşriyyatı Aida İmanquliyevanın "Cubran Xəlil Cubran" adlı kitabını Azərbaycan dilində çapdan buraxanda onun haqqında "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində geniş bir məqalə çap olunur. Həmin məqalədə müəllif Aida xanımın ərəb məhcər ədəbiyyatının tədqiqindəki xidmətlərini qeyd etməklə yanaşı, Azərbaycanda ərəb ədəbiyyatının tədqiqinin yeni bir sahə olduğunu və bu sahədə Aida xanımın "Cubran Xəlil Cubran" kitabının bahar müjdəli ilk qaranquş təsiri bağışladığını qeyd edirdi. Məqalənin müəllifi Vilayət Cəfərov Aida İmanquliyevanın tədqiqatçı qələminin gücünü belə səciyyələndirirdi: "Kitabda Cubran Xəlil Cubranın tərcümeyi-halını əhatəli tədqiq edən Aida İmanquliyeva ədibin hekayələr məcmuələrini, povest və mənsur şerlərini, habelə publisistik əsərlərini dərin təhlildən keçirir, Livan ədibinin "Qələmlər cəmiyyəti"nin başçısı kimi fəaliyyətini yüksək qiymətləndirir və öz tədqiqatını görkəmli rus şərqşünası, akademik İ.Y.Kraçkovski və ərəb mühacir ədəbiyyatının tədqiqatçıları və yazıçılarının Cubranın yaradıcılığı haqqındakı fikirlərindən misallar gətirməklə zənginləşdirir" ("Ədəbiyyat və incəsənət", 20 dekabr, 1975).

Yeri gəlmişkən qeyd etməliyik ki, həmin ildə paralel olaraq Aida xanımın Moskvada da rusca "Qələmlər cəmiyyəti" və Mixail Nuaymə" adlı namizədlik dissertasiyası əsasında yazılmış monoqrafiyası nəşr olunur. Danılmaz bir faktır ki, bu kitab da mütəxəssislər tərəfindən çox yüksək qiymətləndirilir və onun haqqında da respublika mətbuatında təqdirədirici məqalə yazılır və mütəxəssislər onun layiqli qiymətini verirlər. Hətta bu kitab, yaradıcılığına həsr olunmuş, ərəb məhcər ədəbiyyatının tanınmış nümayəndələrindən biri, Livan ədibi, o dövrdə anadan olmasının 90 illik yubileyini qeyd etməyə hazırlaşan Mixail Nuaymənin özünə də çatdırılır.

Bu barədə Azərbaycan EA-nın vitse-prezidenti, akademik Cəmil Quliyevin Aida xanımın 60 illik yubileyində etdiyi çıxışının bəzi məqamları ilə tanış olmaq yerinə düşərdi. Möhtərəm akademik öz çıxışında qeyd edir ki, o, təqribən 20 il öncə – yəni 1979-cu ildə SSRİ EA tərəfindən sovet nümayəndə heyətinin tərkibində Beyruta, Mixail Nuaymənin anadan olmasının 90 illiyi ilə əlaqədar keçirilən konfransa ezam olunur və gedəndə özü ilə Aida xanımın kitabını da aparır. Orada yüksək qəbul zamanı akademik kitabı Mixail Nuayməyə təqdim edir. Akademik yazır: "Mən özümlə Beyruta Aida xanımın kitabını gətirmişdim. Kitab haqqında məlumatım Nuayməni və ətrafdakı qonaqları heyretə gətirdi, ələlxüsus da, monoqrafiyanın müəllifinin alim müsəlman qadını olması onlar üçün daha çox maraq oyardı".

Bəli, bu, Aida xanımın əməyinə verilən böyük mükafat idi. Əlbəttə, bu, Azərbaycanın alim xanımının adına böyük şərəf gətirsə də, o dövrdəki SSRİ EA rəhbərliyinin adına şərəf gətirə bilməzdi. Məgər həmin tərkibə kitabın müəllifi Aida xanım da salına bilməzdimi?! Axı Aida xanım ərəb, ingilis dillərini bilirdi. Rus dilində rusların özündən əla danışırdı.

Burada rus dilindən, ruslardan söz düşmüşkən deməliyik ki, Aida xanımın tanınmış rus şərqşünasları İ.S.Braqinski, S.M.Filiştinski, A.A.Dolinina, E.A.Frolova, V.N.Kirpiçenko, E.P.Çelişev və neçə-neçə başqaları ilə çox yaxşı, türklər demişkən, sıcaq münasibətləri var idi və onların hamısı Aida xanımla hesablaşır, onun xətrini çox istəyirdi.

Aida İmanquliyevanın elmi, ictimai-siyasi fəaliyyətindən danışarkən onun tərcüməçilik fəaliyyətini də unutmamaq olmaz. Məsələn, o, 70-ci illərdə universitetin şərqşünaslıq fakültəsinin ərəb dili müəllimi, filologiya elmləri namizədi M.Qarayevlə birlikdə "İnsan və quş" adlı hekayələr məcmuəsini çap etdirir. Bundan əlavə, "Ərəb filologiyası" şöbəsinin əməkdaşlarının tərcüməsində İraq yazıçılarından əsərlərindən ibarət bir kiçik antologiyanın tərcüməsində və çapında da Aida xanımın

gərgin əməyini xüsusi qeyd etmək lazımdır. "Ağ günlərin sorağında" adlanan bu məcmuəyə Aida xanım geniş bir müqəddimə yazmış və İraq ədəbiyyatının o dövrdəki durumu barədə Azərbaycan oxucularına əhatəli məlumat vermişdir. Məcmuədə Aida xanımın tərcüməsində İraq yazıçısı Mahmud əz-Zahirin "Boğulmuş hiçqırıqlar" adlı hekayəsi də öz əksini tapmışdır. Onu da qeyd edək ki, həmin tərcümələr məcmuəsi 1983-cü ildə "Yazıçı" nəşriyyatı tərəfindən 30 min tirajla çap olunmuş və çox qısa bir müddət ərzində satılıb qurtarmışdır.

Bunlardan əlavə, Aida xanım müxtəlif illərdə respublikanın nəşriyyat orqanları tərəfindən ərəb ədəbiyyatı ilə bağlı çap olunmuş neçə-neçə kitaba ön söz yazmış, neçə-neçə kitabın elmi redaktoru olmuşdur. Məsələn, belə kitablardan birinin adını burada xatırlatmaq istəyirik. Vaxtilə aspirantı olmuş Faiq Əliyevin "Azərbaycan-ərəb ədəbi əlaqələri"

Aida xanımın atası N.İmanquliyev Azərbaycan Respublikasının çox məşhur mətbuat nümayəndələrindən biri idi. O, uzun illər "Bakı" və "Bakı" axşam qəzetlərinin redaktoru olmuşdur.

Soldan sağ: Mir Cəlal Paşayev, Nəsir İmanquliyev, Nuruəddin Bahayev

("Yazıcı", 1987) adlı kitabına yazdığı müqəddimədə Aida xanım Azərbaycan-ərəb ədəbi əlaqələrinin kökünün çox qədimlərə gedib çıxdığını vurğulamaqla yanaşı, bu əlaqələrin XX əsrdə geniş vüsət aldığını məxsusi qeyd edirdi. O yazırdı ki, "ədəbi əlaqələrin tarixi xalqların tarixi ilə qırılmaz surətdə bağlıdır. Dünya xalqları ədəbiyyatı arasındakı əlaqələrin tədqiqi göstərir ki, ayrı-ayrı ədəbiyyatların meydana gəldiyi dövrdən onların arasında müxtəlif əlaqə faktları mövcud olmuşdur. Sifahi ədəbiyyatda, xüsusilə Şərqi xalqların folklorunda ədəbi əlaqələrin dərin iz buraxması onların tarixən çox qədim kökləri, qaynaqları olduğunu sübut edir".

Qeyd olunduğu kimi, Şərqişünaslıq İnstitutunun elmi, ictimai-siyasi həyatında yaxından iştirak edən Aida İmanquliyeva özünün işgüzar fəaliyyətinə görə, 1988-ci ildə institutun elmi işlər üzrə direktor müavini vəzifəsinə irəli çəkilir, bir il sonra isə uzun illər üzərində işlədiyi doktorluq dissertasiyasını müdafiə edərək filologiya elmləri doktoru adını alır.

Aida xanım elmi işlərlə yanaşı, pedaqoji fəaliyyətlə də məşğul idi. O, universitetin şərqişünaslıq fakültəsində ərəb ədəbiyyatından dərs deyirdi. Elə məhz buna görə də SSRİ Nazirlər Soveti yanında fəaliyyət göstərən Ali Attestasiya Komissiyasının qərarı ilə ona "Xarici Asiya və Afrika xalqları ədəbiyyatı" ixtisası üzrə, 1991-ci ilin mart ayında professor elmi rütbəsi verilmişdir.

Beləliklə, Azərbaycanda ərəb ədəbiyyatı üzrə ilk elmlər doktoru, ilk professor qadın olan Aida İmanquliyeva vəzifə pillələrində irəliləməkdə davam edir. O, 1991-ci ilin avqustundan Şərqişünaslıq İnstitutunda direktor vəzifəsini icra etməyə başlayır və həmin ilin dekabrında isə direktor vəzifəsinə təyin olunur.

Aida İmanquliyeva Nəsir qızı (onu da qeyd edək ki, Aida xanımın atası Nəsir İmanquliyev Azərbaycan Respublikasının çox məşhur mətbuat nümayəndələrindən biri idi. O, uzun illər "Bakı" və "Baku" axşam qəzetlərinin redaktoru olmuş və əməyi respublika rəhbərliyi tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir) ona tapşırılan bütün vəzifələrdə özünü əsl elm fədaisi kimi göstərmiş, dəfələrlə Ümumittifaq və xarici ölkələrdə şərqişünaslığın bu və ya digər problemləri ilə bağlı keçirilən konfrans və simpoziumlarda Azərbaycanı ləyaqətlə təmsil etmişdir. Belə bir faktı da unutmamaq olmaz ki, məhz Aida xanımın təşəbbüsü ilə 1983-cü ilin mayında, Bakıda Ümumittifaq şərqişünaslarının II konfransında Azərbaycan ərəbşünaslarının, xüsusilə Aida xanımın başçılıq etdiyi şöbənin bir neçə əməkdaşının məruzəsi keçmiş SSRİ ərəbşünas alimləri tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdır. Aida xanım həmin konfransda "Ərəb-məhcər ədəbiyyatının əsas istiqamətləri" mövzusunda məruzə ilə çıxış etmişdir.

Aida həyat yoldaşı Ariflə 50-ci illər

Aida xanım İmanquliyeva 1992-ci ilin sentyabr ayının ortalarında dünyasını dəyişmişdir. Onun ölümündən bir az qabaq, bəlkə də elə yatağa düşdüyü günlərdə son kitabı – “Yeni ərəb ədəbiyyatının korifeyləri” işıq üzü görmüşdür. Təqribən 20 çap vərəqi həcmində olan bu monumental tədqiqat işini oxuyan hər bir kəs Aida xanımın necə fədakar bir araşdırıcı olduğunu şahidi olar. Altı iri fəsildən ibarət olan bu tədqiqat əsərində Aida xanım məşhur rus, Avropa şərqşünaslarının, eləcə də ərəb ədəbiyyatşünaslarının əsərlərindən bəhrələnməklə, ərəb-məhcər ədəbiyyatının ümumi xarakteristikasını, onun görkəmli nümayəndələri – Cubran Xəlil Cubran, Əmin ər-Reyhani, Mixail Nuaymə və digərlərinin hər birinin yaradıcılığını əhatəli şəkildə tədqiq edərək bu korifeylərin məhcər ədəbiyyatının yaranmasındakı və inkişafındakı rolunu yüksək qiymətləndirmişdir.

Lakin burada bir haşiyə çıxaraq qeyd etmək lazımdır ki, Aida xanım elmi-tədqiqatları sahəsində böyük uğurlar qazansa da, vəzifə pillələrində yavaş-yavaş ucalsa da, 1988-ci ildə erməni separatçılarının xain hərəkatları, onların Qarabağı müxtəlif bəhanələrlə, M.S.Qorbaçov kimi havadarlarının köməyi ilə Azərbaycandan qoparıb Ermənistanla birləşdirmək cəhdləri bütün Azərbaycan vətəndaşları kimi, Aida xanımı da bərk mütəəssir etmişdi. 1990-cı ilin yanvarında Bakıda rus qoşunlarının törətdikləri qanlı qırğın, onun ardınca azərbaycanlıların deportasiyası, Qarabağda və respublikada yaranmış qeyri-stabil vəziyyət sanki Aida xanımın xəstəliyinin sürətlənməsinə şərait yaratdı. Və necə deyirlər, o da bir növ mərhum Xudu Məmmədov kimi bu ağrı-acıya tab gətirə bilməyib şəhid oldu.

3 il bundan öncə, filologiya elmləri doktoru, professor Aida xanım İmanquliyevanın anadan olmasının 60 illiyi ilə əlaqədar Azərbaycan MEA-nın akademik Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunun Elmi Şurası vəsətət qaldıraraq bəzi tədbirlərin keçirilməsini təklif etmişdi. Bu təkliflər içərisində Aida xanımın xatirəsi ilə bağlı elmi sessiya keçirilməsi, respublika mətbuatında və televiziya da onun haqqında məqalə, verilişlər təşkili, rusca əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsi və s. məsələlər var idi.

Bu gün biz həmin təkliflərə əlavə olaraq belə bir təklif də irəli sürmək istəyirik. Yaxşı olardı ki, müstəqil respublikanın ali strukturları Aida xanımın adını əbədiləşdirmək üçün onun adına bir ərəbşünaslıq mərkəzi yaratsınlar və bu gün 200 milyondan artıq əhaliyə malik olan 21 ərəb dövləti ilə bütün əlaqələri məhz bu mərkəz vasitəsilə həyata keçirsinlər.

Возвращение к Аиде

Ирина Евгеньевна Билык

Как это часто бывает с людьми, занимающимися в науке близкими темами, наши пути с Аидой Имангулиевой пересеклись значительно раньше, чем мы познакомились в жизни. Еще в студенческие годы, когда в ИСАА при МГУ я писала дипломную работу, посвященную творчеству Михаила Нуайме – одного из самых замечательных и значительных писателей Арабского Востока, я прочитала книгу Аиды Имангулиевой “Ассоциация пера” и Михаил Нуайме”, в основу которой легла ее кандидатская диссертация.

Разумеется, в своей работе я использовала тот ценный материал по истории “сиро-американской” школы, который содержался в книге и диссертации Аиды.

По существу, книга Аиды стала первой серьезной работой в отечественной арабистике после трудов А.Е.Крымского и И.Ю.Крачковского, посвященной такому серьезному и интересному явлению, как литература арабов в эмиграции, явлению, оказавшему колоссальное влияние на развитие современной арабской литературы.

И несмотря на то, что история “сиро-американской” школы восходит к первой трети XX века, ее авторы до сих пор остаются наиболее читаемыми во всем арабском мире.

Естественно, я читала эту книгу не один раз, я ее знала почти наизусть...

Особое впечатление на меня, тогда еще начинающего арабиста, произвело то неравнодушное, можно даже сказать, трепетное отношение Имангулиевой – исследователя к изучаемой теме, что буквально пронизывало тот труд.

Позже, при нашем знакомстве Аида сказала мне, что и моя кандидатская диссертация “Творческий метод Михаила Нуайме” (1984) тоже в чем-то помогла ей в ее работе над докторской, ставшей закономерным

воплощением ее глубокого интереса ученого-исследователя к теме, волновавшей ее на протяжении всей ее творческой жизни.

Мы познакомились весной 1989 г. в Полтаве, где проходила научная конференция, посвященная 100-летию со дня рождения Михаила Нуайме – писателя, чье творчество всегда обладало особой притягательной силой и для Аиды, и для меня.

Когда я впервые увидела Аиду, я была просто поражена, даже заворожена ее красотой.

Такое редкое у нас имя древней эфиопской царевны удивительно подходило ей. (Кстати, на Арабском Востоке мне доводилось встречать это женское имя в современной жизни, но тоже достаточно редко).

В Аиде было что-то царственное, величественное, гордое.

Когда она улыбалась, ее бездонные красивые восточные глаза искрились, излучая искреннюю радость и тепло.

Вместе с тем общаться с ней было очень легко и приятно. Она была удивительно обаятельна и женственна.

Конференция проходила в Полтавском педагогическом институте. На торжественное открытие пришли студенты, преподаватели, представители местной интеллигенции, журналисты

И еще очень хорошо помню ее пластику, ту особую пластику движений, которая бывает свойственна только восточной женщине и придает ей неповторимую грациозность и изящество.

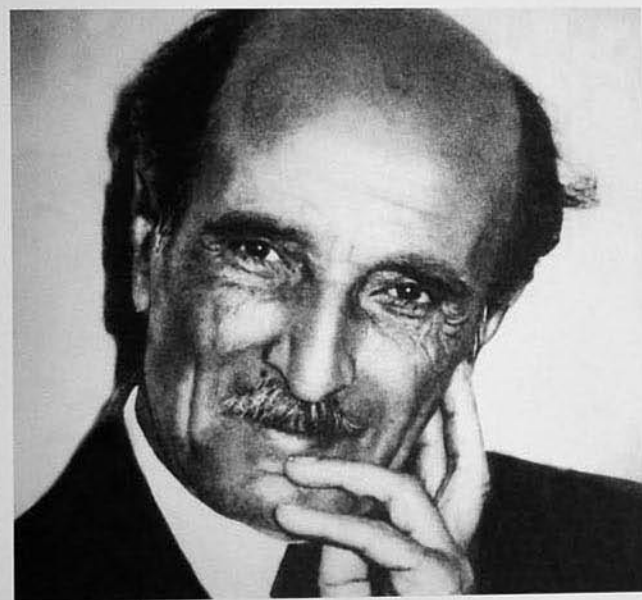
Наверное, такой же была Зенобия – роскошная царица легендарной Пальмиры...

На полтавской конференции произошел один достаточно забавный и вместе с тем очень показательный эпизод.

Конференция проходила в Полтавском педагогическом институте. На торжественное открытие пришли студенты, преподаватели, представители местной интеллигенции, журналисты. Интерес полтавчан к этому событию был самым живым – ведь Михаил Нуайме жил в Полтаве в 1906-1911 гг., учился в Полтавской духовной семинарии и к тому же свои первые стихи написал именно там, да еще и на русском языке!

Поэтому актовый зал пединститута был переполнен...

И вот, открывая конференцию, один московский арабист сказал буквально следующее: "Сегодня мы отмечаем столетие Михаила Нуайме,

Михаил Нуайме.

хотя он, конечно, и не является писателем первой величины для Арабского Востока, а так, может быть, второй или даже третьей, ну примерно, как ваш Короленко”.

Конечно, в зале, заполненном полтавчанами, такая характеристика В.Г.Короленко, необыкновенно любимого ими и высоко почитаемого их соотечественника, была такой же бестактностью, как и для большинства присутствующих арабистов – характеристика Михаила Нуайме.

После такого более чем странного выступления слово было предоставлено Аиде – она выступала с основным докладом.

Полтава, 1989 год

И вот тут проявились такие черты характера Аиды, о существовании которых я и не подозревала.

Защищая славное имя Михаила Нуайме, она набросилась на московского коллегу так яростно, энергично, страстно, что после ее доклада, по-моему, ни у кого не осталось ни малейшего сомнения по поводу того, какое место занимает Михаил Нуайме в арабской литературе.

Однако стоит заметить, что несмотря на то, что Аида была явно разгневана, она тем не менее выдержала тот высокий уровень интеллигентности, который ей был свойствен.

Любуясь достопримечательностями весенней Полтавы, мы много беседовали на самые разные темы.

Аида была очень образованным и интересным человеком.

У нас были и общие планы. Мы очень хотели издать перевод повести Михаила Нуайме “Воспоминания Аркаша”, которую Аида так же, как и я, очень любила.

Безумно жаль, когда такие красивые, умные, интересные люди, как Аида, преждевременно уходят из этого мира в самом расцвете творческих сил...

И снова я мысленно возвращаюсь к Аиде...

Перед моими глазами она, как живая...

Как будто мы расстались вчера...

Vüqar və ləyaqət rəmzi

Bəkir Nəbiyev, akademik

Zalim fələk belə vaxtsız ona qıymasaydı, bu il Aida xanımın 63 yaşı tamam olacaqdı. Onun təmsalında Azərbaycan fərqsünaslıq elmi, Azərbaycan filologiyası çox böyük gələcəyi olan istedadlı və məhsuldar bir alimi itirdi. Gözəl və incə olduğu qədər də işdə, fəaliyyətdə ötkəm və cəsarətli təsir bağışlayan Aida İmanquliyeva həm də çox yaxşı bir elm təşkilatçısı idi. Məhz bu keyfiyyətlərinə görə o, nisbətən qısa bir müddətdə elmi işçidən direktorluğa qədər vəzifə pillələrinə uğurla ucala bilmişdi.

İxtisası bizim filologiya elmində nadir adamların məşğul olduğu bir sahə idi: ərəb filologiyası. Azərbaycanda başqaları ilə müqayisədə bu sahədə çalışan mütəxəssis azdır. Ərəbşünaslarımızın da bir çoxu qədim və orta əsrlərin ərəb ictimai-ədəbi fikrini tədqiq edir.

Aida İmanquliyeva isə o nadir fərqsünaslardan idi ki, çağdaş ərəb ədəbiyyatını, XX əsr ictimai fikrinin görkəmli nümayəndələrinin yaradıcılığını araşdırırdı.

Bəzilərinə elə gələ bilər ki, çağdaş ədəbi proseslə məşğul olmağa nə var ki?... Lakin bu, işin kənardan, uzaqdan görünən tərəfidir. Klassik irslə məşğul olmağın bütün mürəkkəbliklərinə baxmayaraq, bu sahənin Azərbaycanda və xaricdə əsrlərin sınaqlarından çıxmış görkəmli tədqiqatçıları olmuşdur və bu gün də var. Onlar bir növ qala üstündə qala qururlar. Amma müasir ədəbi prosesdən yazanda bir çox hallarda konkret bir əsər, yaxud əsərlər qrupu haqqında, nəhayət, onların müəllifləri haqqında ilk sözü deyən sən olursan... Və buna görə də bir çox ciddi çətinliklərlə qarşılaşmalı olursan, ilk sözü deməyin məsuliyyətinə qatlaşırsan. Aida xanım ərəbşünas idi. O, qədim və zəngin ərəb ədəbiyyatını yaxşı bilirdi. Bu fənn üzrə universitetdə dərs də deyirdi. Lakin bir tədqiqatçı kimi o öz məhrini, zehninin nurunu məhz XX əsr ərəb ədəbiyyatına salmışdı. Bu sahədə onun 3 kitabı, 70-dən artıq məqaləsi dərc edilmişdi.

Azərbaycan-ərəb, rus-ərəb, Amerika-ərəb ədəbi əlaqələri, ərəb ədəbiyyatında tənqidi realizm, xüsusən əsrimizin əvvəllərindən mühacirətdə yaranan ərəb ədəbiyyatı Aida xanımın araşdırmalarının mərkəzində dururdu.

Azərbaycan oxucusu, Rusiyadakı maraqlılar məhz Aida xanımın əsərlərini oxuyub gördülər ki, XX əsrdə dünya mədəniyyətilə inteqrasiya şəraitində, Qərb ədəbiyyatları ilə intensiv qarşılıqlı əlaqələr sayəsində çağdaş ərəb ədəbiyyatı necə inkişaf edib, hansı özəl xüsusiyyətlərini təkmilləşdirib, hansı fikir, üslub, təsvir və ifadə vasitələrilə zənginləşdiribdir...

Aida İmanquliyeva bütün şüurlu yaradıcılığı boyu bu sanballı elmi suala cavabını təkmilləşdirmişdi. Bu baxımdan onun ən əhəmiyyətli əsəri nakam ürəyin son çırpıntılarının məhsulu olan "Yeni ərəb ədəbiyyatının korifeyləri" monoqrafiyası oldu...

Bu görkəmli alimin bütün kitabları mənim şəxsi kitabxanamda var. "Yeni ərəb ədəbiyyatının korifeyləri"ni də, öz mübarək xəttilə avtoqraf yazıb mənə bağışlamışdı.

Bu kitabı mən yüksək mənaəviyyətli, gözəl bir təfəkkür sahibinin, cəfakəş alimin əziz yadigarı kimi ömrümün sonuna qədər qoruyub saxlayacağam.

Aida xanım öz peşəsinin vurğunu idi. O, öz səmimi, mehriban ailəsini sevir, övlad qayğısı ilə yaşayırdı: Aida xanım elini, obasını, Vətəninini sevir, xalqımızı, elmimizi yüksək səviyyəli beynəlxalq konqreslərdə vəqar, şərafət və ləyaqətlə təmsil edirdi.

Belə olduğu üçün də böyük xalq şairimizin bu müdrik kəlamı eynən ona həsr olunmuş kimi səslənir:

**Ölüm sevinməsin qoy, ömrünü vermir bada
El qədrini camından daha əziz bilənlər.
Şirin bir xatirətək qalacaqdır dünyada
Sevərək yaşayanlar, seviblək ölənlər!**

Баку–Ленинград

Анна Архадьевна Долинина,
профессор Санкт-Петербургского государственного университета

Я очень хорошо помню мое первое знакомство с Аидой Имангулиевой. Как-то в начале 70-х годов в моей квартире рано утром раздался междугородный телефонный звонок. Это был давний друг ленинградских арабистов, незабвенный Зия Буниятов, возглавлявший тогда Институт востоковедения АН Азербайджана. Самый решительным тоном он потребовал, чтобы я взяла на себя редактуру монографии, посвященной творчеству известного ливанского писателя Михаила Нуайме, и назвал имя автора – Аида Имангулиева, сотрудница института.

Рукописи я в глаза не видела, имя исследовательницы мне ничего не говорило, опыта редактуры у меня почти не было – и я заколебалась, братья ли мне за эту работу. Но Зия не хотел слушать никаких аргументов:

– Без твоей редактуры книга не выйдет! – безапелляционно заявил он.

Я понимала, что дело не во мне лично. Я знала: Зия считал настоящей наукой только исследование исторических источников, сам занимался исключительно этой тематикой, а литературоведов несколько презирал – быть может, виною тому были сугубо социологизированные, в духе времени, весьма поверхностные работы о современной литературе, какие то и дело появлялись в 40-60-х годах и в известном смысле дискредитировали наше восточное литературоведение.

Однако исследование новой арабской литературы было одним из существенных аспектов научной деятельности "шейха" отечественной арабистики, академика И.Ю.Крачковского, который подходил к этой тематике так же серьезно, как и к изучению классики и источниковедению. А поскольку из всех его учеников именно я занималась тогда преимущественно арабской литературой нового времени, то ко мне Зия и обратился.

И вот мы сидим друг против друга, пьем чай, беседуем, и я люблю эту яркую восточную красавицу с гладко причесанными черными волосами, огромными миндалевидными глазами, бровями вразлет. Нет, это не томная изнеженная красавица из арабских сказок, в этих глубоких глазах, в очертании губ – выражение решительности – эта молодая женщина явно умеет добиваться поставленной цели и отстаивать свои убеждения

Это обстоятельство накладывало на меня особую ответственность: я должна была представлять не себя лично, а ленинградскую школу. Тем более опасно было, как говорится, “покупать kota в мешке”, но в то же время можно позволить себе чинить препятствия молодому ученому, не помогать развитию серьезного арабистического востоковедения...

Короче говоря, я согласилась, и через несколько дней Аида прилетела в Ленинград с рукописью и традиционной для азербайджанских гостей корзиной свежих фруктов, чем повергла меня в еще большее смущение. И вот мы сидим друг против друга, пьем чай, беседуем, и я люблю эту яркую восточную красавицу с гладко причесанными черными волосами, огромными миндалевидными глазами, бровями вразлет. Нет, это не томная изнеженная красавица из арабских сказок, в этих глубоких глазах, в очертании губ – выражение решительности – эта молодая женщина явно умеет добиваться поставленной цели и отстаивать свои убеждения.

Мы обсудили планы и сроки нашей дальнейшей совместной работы. Аида оставила рукопись и уехала.

Не стану утверждать, что работа Аиды сразу мне понравилась, поразила меня талантливостью, неординарностью и т.п. Конечно, она

вносила в нашу арабистику много нового фактического материала, не известного И.Ю.Крачковскому, писавшему в свое время о творчестве арабских писателей-эмигрантов в США, к которым принадлежал и Нуайме. За два десятилетия, что прошли после смерти Игнатия Юлиановича, на Арабском Востоке появилось много трудов, посвященных так называемой “сиро-американской” школе, и теперь они нам доступны, но, как и многим востоковедам, Аиде был присущ тогда один недостаток: она захлебывалась в новом материале, изложение фактов, полученных из вторых рук, превалировало над самостоятельным исследованием, к тому же, как и большинству тогдашних востоковедов, занимавшихся новой литературой, не хватало теоретической подготовки. Да и ответственный редактор попался не самый опытный, что поделаешь...

Книга Аиды Имангулиевой “Ассоциация пера” и Михаил Нуайме” вышла в свет в 1975 году. Наверное, к чему-то в ней можно придраться, указать на некоторые ошибки и спорные места или случаи некритического использования арабских работ. Но то был очень полезный труд. Без болтовни и широковещательных заявлений: он подкупал серьезностью подхода к теме и побуждал читателя к раздумью.

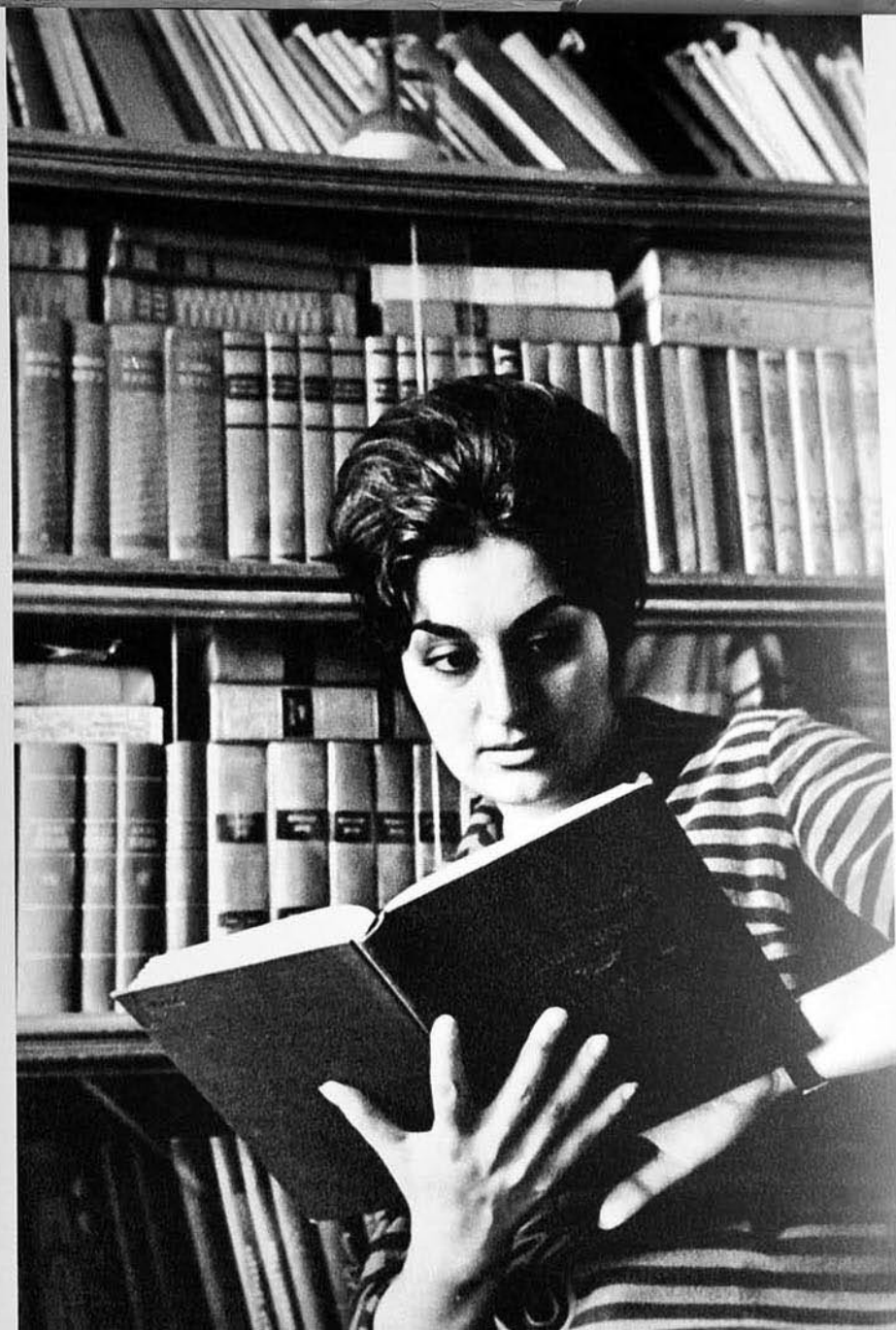
Так в Баку стала складываться школа современного арабистического литературоведения. Правда, двое защитивших диссертации немного раньше Аиды скоро покинули Баку: Эльман Араслы, выпустивший маленькую книжечку об исторических романах Дж.Зейдана, ушел на дипломатическую работу; Эльмира Али-заде, писавшая о египетской новеллистике, перебралась в Москву. Осталась Нармин Султанлы, моя первая аспирантка, защитившая диссертацию по иракской новелле, — она работала в Азербайджанском государственном университете, Аида же возглавила отдел литературы в Институте востоковедения АН Азербайджана. Она старалась выдвигать молодые кадры, приглашала и меня в качестве руководителя аспирантов отдела.

Я стала приезжать в Баку, полюбила этот прекрасный город и ближе узнала Аиду — не только ученого и требовательного руководителя отдела, но и великолепную мать семейства, замечательную хозяйку. Помню мой первый ланч в ее доме, знакомство с ее добрейшим интеллигентнейшим мужем, ученым-физиком, и очаровательными, совсем юными тогда еще дочками. Вспоминаются наши совместные прогулки по городу, поездки к морю и к историческим памятникам Азербайджана...

Об этих впечатлениях можно было бы долго рассказывать, но я вернусь к научным трудам Аиды. Она осталась верна своей теме, и верность ее говорит отнюдь не об умственной лени, когда человек, желая легкой жизни, топчется на месте, а о серьезности подхода к материалу в духе лучших традиций отечественного востоковедения и о широте интересов. Последнее утверждение — не парадокс, ибо существуют темы необъятные, в которые чем больше углубляешься, тем больше перед тобой открывается перспектив исследования. Такой темой была и милая сердцу Аиды "сиро-американская" школа.

В творчестве относящихся к ней писателей — Рейхани, Джубрана, Нуайме и др. — тесно сплелись традиции и новаторство, влияние Запада и опора на все лучшее из арабского наследия, тенденции сентиментализма, романтизма и реализма. Эти писатели задали тон развитию всей арабской литературы в первой половине XX века. Они явились для остальных законодателями новых направлений, жанров и форм.

Поле для исследований открывалось поистине необъятное, но Аида не отступила перед сложностями. По ее работам и докладам было видно, как уходит прочь прежняя несамостоятельность, как растет и крепнет ее научный потенциал, как расширяются знания в различных областях восточных и западных литератур, и не случайно основной

аспект, в котором Аида рассматривала наследие "сиро-американской" школы, — это аспект сравнительного литературоведения, значение которого в данном контексте трудно переоценить.

Плодом упомянутых исследований Аиды Имангулиевой явилась докторская диссертация, с блеском защищенная ею в Тбилиси в 1988 г. (на этой защите я имела честь быть оппонентом), и последняя монография "Корифеи новонарабской литературы" (Баку, 1991). Со светлой грустью перечитываю надпись, которую Аида сделала на подаренном мне экземпляре этой книги: "Дорогой Анне Аркадьевне, маститому востоковеду, моей научной наставнице, с глубоким уважением и сердечной благодарностью".

В последний раз мы виделись в Полтаве в 1989 г., на конференции в честь столетия Михаила Нуйме. Как и всегда — молодая, красивая, веселая, полная надежд и планов. Все это оборвала преждевременная смерть, с которой до сих пор невозможно примириться. Узнала я об этом печальном событии с опозданием на несколько месяцев, даже соболезнований вовремя не высказала семье и только несколько лет спустя, в 1996 году, принесла Аиде свою последнюю дань — корректуру ее посмертной статьи в сборнике материалов конференции, проходившей в германском городе Галле в 1987 году, где мы обе принимали участие.

Так замкнулся круг.

Помню мое первое знакомство с ее интеллигентнейшим мужем, ученым-физиком

А.Пашаев с акад. М.Келдышем

*...Сурдено мне изначальню
Возлететь в немую тьму,
Нилею я в час прощальный
Не оставлю никому.*

*Но за мир твой, с выси звездной,
В тот покой, где спит проза,
В две луны зажду над бездной
Незакатные глаза.*

Сергей Есенин

Elm aləmində nadir istedad

Gövhər Baxşəliyeva, professor

Elm aləmində nadir istedada malik elə şəxsiyyətlər var ki, onların elmə gətirdiyi yenilik və çəkdikləri zəhmətin tam həcmi zaman və elmi təfəkkür inkişaf edib zənginləşdikcə aydın dərk edilir. Onların elmə verdikləri töhfə vaxt axarında yeni tədqiqatçılar tərəfindən daha dəqiq, daha yüksək qiymətləndirilir. Aida Nəsir qızı İmanquliyeva belə alimlərdən, belə şəxsiyyətlərdəndir.

1962-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin Şərqşünaslıq fakültəsini bitirəndən sonra gənc məzun elə həmin universitetin Yaxın Şərq xalqları ədəbiyyatı tarixi kafedrasının aspiranturasına daxil olmuş, bir az sonra keçmiş SSRİ EA Asiya xalqları İnstitutunun aspiranturasında təhsil almışdır. 1966-cı ildə namizədlik dissertasiyasını müdafiə edən Aida İmanquliyeva Azərbaycan EA Şərqşünaslıq İnstitutunda işə başlamış və enişli-yoxuşlu elm yolunun bir-bir bütün pillələrini keçmiş, kiçik elmi işçi və böyük elmi işçi vəzifələrində çalışmışdır. 1976-cı ildə institutda yaranan "Ərəb filologiyası" şöbəsində güclü kadrlar hazırlanmış, ondan artıq namizədlik dissertasiyası müdafiə edilmiş, ərəb ədəbiyyatının, ərəb-Azərbaycan əlaqələrinin ən müxtəlif sahələrini araşdıran monoqrafiya və kitablar hazırlanıb nəşr olunmuşdur. Eyni zamanda Aida xanım ərəbşünaslıq üzrə bir sıra kitab və məqalələr məcmuəsini redaktə etmiş, onların elmi redaktoru olmuşdur.

1988-ci ildə Aida xanım institutun elmi işlər üzrə direktor müavini təyin olunur. 1989-cu ildə alim Tbilisi şəhərində müvəffəqiyyətlə doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmiş, beləliklə də xalqımızın tarixində ilk azərbaycanlı qadın – ərəbşünas elmlər doktoru olmuş və tezliklə bu ixtisas üzrə professor adı almışdır. 1991-ci ildən ömrünün son günlərində Aida İmanquliyeva Şərqşünaslıq İnstitutunun direktoru vəzifəsində çalışmışdır. Tutduğu bütün vəzifələrində Aida xanım səy və bacarığını əsirgəməmiş, qısa müddətdə işdə dönüş yarada bilmişdir. O, gözəl elm təşkilatçısı idi. Onun bilavasitə rəhbərliyi ilə institutda bir

sıra elmi konfrans və sessiyalar təşkil olunub. O, Şərqsünaslıq İnstitutunda fəaliyyət göstərən "Asiya və Afrika xarici ölkələri ədəbiyyatları" ixtisası üzrə müdafiə şurasının üzvü, sədr müavini və son iki ildə sədri olmuşdur. Aida xanım dəfələrlə Azərbaycan şərqsünaslıq elmini yaxın və uzaq xarici ölkələrdə ləyaqətlə təmsil edib; Moskva, Kiyev, Poltava, Sankt-Peterburq, Düşənbə, Tbilisi, Hamburq və s. şəhərlərdə keçirilən elmi konfranslarda gözəl məruzələrlə çıxış edib. Eyni zamanda Aida İmanquliyeva Yazıçılar Birliyinin üzvü, Ümumittifaq Şərqsünaslar Cəmiyyətinin Rəyasət Heyətinin üzvü, Şərq ədəbiyyatlarının tədqiqi üzrə Ümumittifaq Koordinasiya Şurasının üzvü idi. O, uzun illər pedaqoji fəaliyyətlə də səmərəli məşğul olmuş, ADU-da da ərəb ədəbiyyatı fəninəndən mühazirələr oxumuşdur.

Aida xanım İmanquliyevanın elmi fəaliyyətinin maraq dairəsi geniş və çoxşaxəlidir. Onun çoxsaylı elmi əsərlərində (3 monoqrafiya və 70-dən artıq elmi məqalə) Qərb və Şərq mədəni ənənələrinin sintezi, yaradıcı üslubun inkişafı və yeni bədii cərəyanların təşəkkül tapması tədqiq olunur ki, bu da nəinki ərəb ədəbiyyatının, həmçinin bütün yeni Şərq ədəbiyyatlarının gələcəkdə tədqiqi üçün çox mühüm zəmin yaradır. Rus-ərəb və Azərbaycan-ərəb ədəbi əlaqələri də onun diqqət mərkəzində olub. Alimin xüsusi maraq obyektini yeni ərəb ədəbiyyatının bir cərəyanı olan məhcər ədəbiyyatı təşkil edib. Suriya-Amerika məktəbi adlanan bu ədəbi cərəyan XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Suriya və Livandan ABŞ-a mühacirət etmiş ərəb ailələrində yetişmiş, yaxud da özləri mühacirət etmiş yazarlar tərəfindən yaradılıb. Məhcər yazıçılar mühacirətdə geniş yaradıcılıq fəaliyyətilə məşğul olmuş, çoxsaylı bədii ədəbiyyat nümunələri yaratmış, mətbuat orqanları təsis etmiş, "Qələmlər birliyi" adlı ədəbi cəmiyyət təşkil etmişlər. Aida xanım İmanquliyevanın 1975-ci ildə Moskvada nəşr olunan ilk monoqrafiyası məhz bu ədəbi cəmiyyətin fəaliyyətinin və onun ən görkəmli nümayəndələrindən olan Mixail Nuaymənin yaradıcılığına həsr olunub.

Alimin növbəti kitabı – "Cubran Xəlil Cubran" Bakıda, yenə 1975-ci ildə işıq üzü görüb. Əsərdə ərəb məhcər ədəbiyyatının başqa bir nümayəndəsi – Cubran Xəlil Cubranın yaradıcılığı araşdırılır. Müəllif burada Cubran yaradıcılığında romantizm üslubunun inkişaf prosesini izləyir, yazıçının ən məşhur əsərlərini təhlil edir, onun yaradıcılıq metodunu, dünyagörüşünü, poetik dilinin təkamülünü, lirizmi, romantik qəhrəman obrazının xüsusiyyətlərini tədqiq edir. Alim düzgün müəyyənləşdirir ki, Cubranın dünyagörüşündəki təkamül onun ilk nəsr əsərlərindəki sentimentalizmdən romantizmə keçdiyi mərhələdə daha

geniş əks olunub. Yazıçının romantizm üslubu ilk növbədə onun əsərlərinin mövzusunda özünü büruzə verir.

Aida xanımın üçüncü monoqrafiyası – "Yeni ərəb ədəbiyyatının korifeyləri" (XX əsrin əvvəllərində Şərq və Qərb ədəbiyyatlarının qarşılıqlı əlaqələri probleminə dair) adlı əsəri, fikrimizcə, alimin yaradıcılığının şah əsəridir. Əsərdə dünya ədəbiyyatının müxtəlif ədəbi cərəyan və üslublarının yeni ərəb ədəbiyyatına təsiri araşdırılır. Burada dünya ərəbşünaslığında ilk dəfə olaraq, ərəb Amerika, Qərbi Avropa və rus ədəbi əlaqələrinin mənbə, məgzi və əhəmiyyəti tam aşkar edilir. Ərəb məhcər ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrinin bədii

1991-ci ildən ömrünün son günlərində Aida İmanquliyeva Şərqsünaslıq İnstitutunun direktoru vəzifəsində çalışmışdır

üslubunun formalaşmasında Qərb ədəbiyyatlarından mənimsəmə prosesi və onun nəticələri müəyyənləşdirilir. Belə bir müddəa irəli sürülür ki, XX əsrin başlangıcında ərəb ədəbiyyatı məhəlli məhdudiyət çərçivəsindən çıxmaq və dünya ədəbi prosesinin tərkib hissələrindən birinə çevrilmək üçün əsaslı inkişaf yolu keçməli, yeni dövrün ədəbiyyatı kimi təşəkkül tapması üçün inkişaf etmiş xarici ədəbiyyatların

Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Şərqşünaslıq İnstitutunun əməkdaşları

təcrübələri ilə zənginləşməli idi. Xarici ədəbiyyatların nailiyyətlərindən faydalanmış ərəb ədəbiyyatı ilk növbədə məhcər ədəbiyyatı nümayəndələrinə borcludur. Əsər yüksək elmi-nəzəri səviyyədə yazılıb. Müəllifin güclü elmi məntiqi və dərin nəzəri bilikləri son etibarilə tədqiqatın müvəffəqiyyətini əsaslandırılıb, qiymətli elmi mülahizələrə zəmin yaradıb. Kitabın ədəbi məziyyətləri də yüksəkdir. Müəllif yıqcam,

dəqiq və inandırıcı ifadə bacarığına malikdir. Əsərin əhəmiyyəti bir də ondadır ki, o, ərəb mətbuat və publisistika tarixinə, ayrı-ayrı yazıçıların ictimai-siyasi və ədəbi fəaliyyətinə aid bir sıra yeni faktları üzə çıxarır və bu sahədəki boşluğun doldurulmasına kömək edir.

Bir neçə kəlmə də istərdim burada Aida xanımın özü haqda danışım. Bu mənə bir qədər ağırdır, çünki məni onunla saysız-hesabsız şəxsi

xatirələr, kövrək duygular bağlayır. Mən onunla 15 il birgə çalışmışam, o mənə təkcə elmi məktəbi yox, cəsarətlə deyərdim ki, sözün əsl mənasında həyat məktəbini də keçib. Və bu gün mən həyatda nəyə nail olmuşamsa, bunda Aida xanımın da öz payı var.

Ana təbiət Aida xanımı yaradarkən çox səxavətli olub, ona şəxsi və intellektual keyfiyyətlərlə yanaşı, qibtəedici bir zahiri gözəllik də bəxş

etmişdi. Onun gözəlliyini vəsf etmək adi insanın imkanı xaricindədir. Bunun üçün bəlkə də Füzuli qələmi, Ələsgər sözü gərəkdir. Yadımdadır, moskvalı şərqşünaslar onu həmişə "koroleva" adlandırırdılar. Lakin Aida xanıma münasibətdə hər şeydə belə səxavətli olan təbiət bir şeydə xəsislik etdi – ona verdiyi ömür yolunu qısa elədi. Aida xanım həyatdan çox erkən, həyatının və yaradıcılığının ən çiçəklənən vaxtında getdi və bununla da onu tanıyanların, sevənlərin qəlbinə sağalmaz yara vurdu.

Ulduz sönməz, axıb gedər...

R.Azadə, f.e.d., professor, əməkdar elm xadimi

A

ida xanım! O, xalqımıza Tanrı tərəfindən bəxş edilən nadir zəka ulduzlarından idi. Yox – yalnız zəka ulduzu deyil, həm də say-seçmə gözəllik ulduzu idi. Tale ondan heç nəyi əsirgəməmişdi. Sözün əsl mənasında ideal Azərbaycan qadını

obrazının canlı nümunəsi idi...

Lakin bu yazıda mən mənəvi-cismani kamillik mücəssiməsi olan Aida İmanquliyevanın bir zəka ulduzu kimi Azərbaycan elminin tərəqqisi yollarındakı uğurlarından müxtəsərcə danışmaq məqsəd götürmüşəm.

...Onunla o qədər də yaxından tanış deyildik. Bir təşkilatda çalışır, birimiz Milli Elmlər Akademiyasının Nizami Gəncəvi adını daşıyan Ədəbiyyat İnstitutunda, digərimiz Şərqşünaslıq İnstitutunda fəaliyyət göstərirdik. İnstitutların hər ikisi eyni binada, ancaq ayrı-ayrı mərtəbələrdə yerləşməsinə baxmayaraq, çox az-az hallarda qarşılaşır, təsadüfdən-təsadüfə bizə qonuşub-söhbətləşmək nəşib olurdu. Yaxınlığımızı imkansız edən bir də ixtisas sahələrimizin zaman kəsimi baxımından yüzillikləri ötüb-keçən məsafə uzaqlığı idi. Mən klassik orta əsrlər poeziyası, Aida xanım yeni dövr ədəbiyyatı ilə məşğul idi. Lakin əslində bunun fərqi yox idi. Hər ikimiz ədəbiyyatşünas-filoloq idik, bir-birimizin elmi fəaliyyətinə, şübhəsiz ki, bələd idik və bir-birimizə hörmət və ehtiramımız var idi...

Yaradıcılığı gözlərim qarşısında cərəyan edib. Elmin girintili-çıxıntılı yollarında inad, zəhmət və məhəbbətin vəhdəti və fədaisi olan bir alim kimi həmişə qarşımda canlanır. İntixab etdiyi sahənin məcnunu – vurğunu idi. Dünya ərəbşünaslığında, demək olar ki, heç işlənilməmiş, yaxud da çox az işlənilmiş bir sahə – "məhcər" ədəbiyyatı deyilən ədəbiyyatın ədəbi-nəzəri problemlərinin tədqiqini seçmişdi və bu yönümdə, deyim ki, müasir ərəbşünaslıqda yeni bir səhifə açmışdı. Aida xanımın "Mixail Nuaymə", "Cubran Xəlil Cubran", "Yeni ərəb

ədəbiyyatının korifeyləri” adlı monoqrafiyaları və çoxsaylı məqalələrində Azərbaycan ərəbşünaslığında ilk dəfə olaraq XIX əsrin sonları – XX əsrin əvvəllərində Amerika Birləşmiş Ştatlarına mühacirət etmiş ərəb yazarlarının yaradıcılığına geniş nüfuz edilir, bu ədəbiyyatın ictimai-bədii-estetik mahiyyəti, janr-forma axtarışları, üslub xüsusiyyətləri və metod özəllikləri açıqlanır, məhz həmin dövrün məhsulu olan məhcər ədəbiyyatının milli ərəb ədəbiyyatını məhəlli çərçivədən çıxararaq ümumdünya ədəbi sistemində inkişafına yol açdığı tutarlı dəlil və inandırıcı məntiqə sübuta yetirilir. Biz məhz yenə Aida xanımın tədqiqlərində ərəb məhcər ədəbiyyatının görkəmli yazarlarının yaradıcılığı kontekstində ilk dəfə olaraq yeni dövr ərəb-Avropa ədəbi əlaqələri – ingilis romantizmi, rus tənqidi realizmi, amerikan transendentalist ədəbiyyatının Ceferson, Uitmen, Çexov, Dostoyevski kimi dünyaşöhrətli ədəbi simalarının ərəb ədəbi mühitində mövqeyi probleminin xüsusi olaraq geniş işıqlandırılmasının şahidi olur. Həm də diqqəti çəkən budur ki, alim bu əlaqələrin formal cəhətlərini önə çəkmir, onları milli ənənələrlə sintezləşmə prosesində təhlil və tədqiqə üçtünlük verir. Təsədüfi deyil ki, Aida xanımın bu yönündə və xüsusilə “Suriya-Amerika məktəbi” adlanan cərəyanın qabaqcıl nümayəndələrinin fəaliyyəti fonunda Qərb-Şərq ədəbi sistemlərinin tipologiyası və bu sistemlərin fərdi özünəməxsusluğu və ümumi-oxşar cizgiləri çevrəsindəki qənaətləri Azərbaycan ərəbşünaslığında mühüm əhəmiyyət kəsb edən elmi nailiyyət kimi öz qiymətini almışdır.

...Onun elmi-tədqiqi yaradıcılığının məziyyətləri haqqında, əlbəttə, çox bəhs etmək olar, bəhs də edilmişdir və inanıram ki, hələ bu yönündə gələcəkdə də geniş yaradıcılıq işləri aparılacaq. Mən bu kiçik yazıda yuxarıdakılarla kifayətlənib, Aida xanımın elmi fəaliyyətinin bir qədər də başqa sahələri çevrəsində dayanmaq istədim.

Ərəb ədəbiyyatından gözəl tərcümələri vardır. Böyük elm təşkilatçısı idi. Qısa müddət ərzində kiçik elmi işçidən böyük elm məbədinin direktoru vəzifəsinə qədər ucalmışdı və bu ucalma pillələri heç də asan-hamar keçilməmişdir. Filologiya elmləri doktoru, professor idi. 1976-cı ildən ömrünün sonunadək öz doğma institutunda neçə-neçə elmi kadrlar yetişdirmiş, neçə-neçə elmi məcmuə və monoqrafiyaların redaktoru olmuşdur. Ərəbşünaslığın bu və ya digər probleminin açımına həsr olunan nə qədər beynəlxalq simpozium və konfranslarda Azərbaycan elminə şərəf gətirən dolğun məzmunlu məruzələrlə iştirak etmişdir.

Bir haşiyə:

...1995-ci ilin baharında dahi Azərbaycan şair-mütəfəkkiri

Məhəmməd Füzulinin anadan olmasının 500 illik yubileyi ərəbşünas İraq-Ərəb Respublikasına, Bağdadda sənətkara həsr edilmiş beynəlxalq simpoziuma getmişdik. Ərəb həmkarlarımız necə həsrət və təəssüflərlə Aida İmanquliyevanı xatırlayırdılar...

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, sabiq Ümumittifaq Şərqşünaslıq Cəmiyyəti Rəyasət Heyətinin üzvü, Şərq ədəbiyyatlarının tədqiqi üzrə sabiq Ümumittifaq Koordinasiya Şurasının üzvü idi. Gözəl müəllim – pedaqoq idi. Ömrünün sonuna qədər Bakı Dövlət Universitetində pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmuş, gənc ərəbşünas kadrların yetişməsində böyük xidmətlər göstərmişdir. Keçmiş tələbələri bu gün də onun mühazirələrindən, predmetin auditoriyaya çatması və mənimsənilməsi yönündəki yalnız ona məxsus olan tədris üsulundan hərarət və məftunluqla söhbət açirlar.

Gözəl ailə xanımı və gözəl ana idi. Nümunəvi övladlar yetişmişdi. Heyf, çox heyf! Erkən dünyasını dəyişdi. Hələ nə qədər görülsə işləri var idi və görəcəkdə, lakin ömür qismət etmədi. Yuxarıda tələyin ondan heç nəyi əsirgəmədiyi haqda söz getdi. Ona göz dəydimi? İstər-istəməz xalq yozucularının bu hikmətinə inanmaq istəyirsən. Hələ ulu Nizami “göz-dəymə”nin gücündən-əsrindən yazılarında çox bəhs açır. Lakin qoy onun başımız üstə pərvazlanan ruhu əmin olsun. Əmin olsun ki, onun Azərbaycan ərəbşünaslığı üçün qoyub getdiyi elmi miras Aida İmanquliyeva adını daima yaşadacaqdır.

Yazının başlığını burada yenə səsləndirsəm, yerinə düşər: “Ulduz sönməz, axıb gedər”...

Творческая жизнь выдающейся азербайджанской арабистки А.Н.Имангулиевой

И.М.Фильштинский, доктор исторических наук, профессор

Старые сотрудники Института востоковедения АН СССР хорошо помнят молодую аспирантку Аиду Имангулиеву, посвятившую себя изучению новоарабской литературы. Мне, тогда сотруднику Института востоковедения, неоднократно приходилось беседовать с ней в связи с ее кандидатской диссертацией, и меня всегда поражало то упорство, с которым эта молодая, красивая девушка трудится над одной из сложнейших проблем новой арабской литературы, требующей хорошего знакомства не только с творчеством арабских писателей, но и с произведениями русских и западноевропейских писателей XIX и начала XX веков. Меня всегда приятно поражали та преданность науке и неизбывный интерес к изучаемому вопросу, которые в то время были далеко не всегда свойственны молодым аспирантам. Уже тогда можно было с уверенностью утверждать, что из Аиды выйдет серьезный ученый, дальнейшая деятельность Аиды Насировны полностью оправдала связанные с нею ожидания.

Совершенно самостоятельно Аида Насировна избрала в качестве темы своей кандидатской диссертации творчество арабских (в первую очередь сирийских) эмигрантских писателей, вынужденных в силу целого ряда общественно-политических и экономических причин уехать в Соединенные Штаты и там создавших не просто литературный кружок, но целое особое литературное направление. Уже в работе над кандидатской диссертацией на тему "Ассоциация пера" и Михаил Нуайме" Имангулиева поставила перед собой широкую литературоведческую задачу. Она вышла за пределы изучения творчества одного из арабских писателей в Америке, но попыталась рассмотреть практическую

деятельность и творчество писателей сложившегося направления, итогом аспирантской деятельности Имангулиевой явилась не только диссертация, но и книга, опубликованная в Москве в 1975 г.

После успешно заверченной диссертации в продолжение начатой темы Аида Насировна, следуя путем, проложенным еще патриархом отечественной арабистики Игнатием Юлиановичем Крачковским, посвятила многие годы своей научной деятельности таким выдающимся представителям "сиро-американской" школы, как Джубран Халил Джубран, Амин ар-Рейхани и Михаил Нуайме, творчество которых сложилось как под влиянием арабских классических традиций (частично позднесредневековой арабской народной литературы), так и под непосредственным воздействием западноевропейского романтизма и русского критического реализма. Итогом многолетней исследовательской работы Аиды Насировны явилась большая монография "Корифеи новоарабской литературы", вышедшая в Баку в 1991 г. Рассмотрению всех этих многосторонних влияний, равно как и выделению специфических индивидуальных сторон творчества каждого из выше-названных арабских прозаиков нового времени, посвящена основная часть указанной монографии.

Свой анализ творчества писателей "сиро-американской" школы Имангулиева сумела связать с историко-политическими и культурными процессами их времени, что помогло ей при изучении явлений литературы выявить ту историческую почву, на которой возникла новая школа. Это позволило ей в какой-то степени выйти за пределы узкого круга чисто арабской тематики и наметить контуры сложных и порой противоречивых форм историко-литературного развития не только в странах Арабского Востока, но и во многих других странах как мусульманского мира, так и за его пределами. Такой подход к изучаемому материалу позволил Аиде Насировне проследить общие закономерности, характерные для многих литератур стран Азии и Африки в период перехода этих стран в новое время.

Читателя книги "Корифеи новоарабской литературы" поражает тщательность проработки Имангулиевой практически всех, представляющих какой-либо литературный интерес произведений исследуемых авторов. Отличное знание арабского языка позволило Имангулиевой прочитать в подлиннике тысячи страниц арабского текста и при этом ни одна мелочь стилистического характера, ни одна из аллюзий, расшифровка которой требует хорошего знакомства с традициями и реалиями арабской жизни, не была оставлена ею без внимания.

Поражает также объем использованных Имангулиевой произведений литературной критики. В то время, когда Имангулиева работала над своей книгой, специальных исследований, посвященных творчеству писателей "сиро-американской" школы, было не так уж много, и Имангулиева была до известной степени новатором в фундаментальном изучении творчества писателей этой группы. Тем не менее все, что было написано арабскими исследователями рассматриваемого воп-

Безвременная кончина Аиды Насировны Имангулиевой явилась тяжелой утратой как для азербайджанской, так и для русской восточноведческой науки

роса, равно как и российскими учеными, не было оставлено ею без внимания. Особый интерес Имангулиева проявила к коллективному труду двух арабских литературных критиков: Ихсана Аббаса и Ихсана Юсуфа Наджима. При этом уже на самом раннем этапе своей научной деятельности Имангулиева вполне самостоятельно, с большим пониманием литературоведческой методологии сумела разобраться в достоинствах их научного анализа.

Безвременная кончина Аиды Насировны Имангулиевой явилась тяжелой утратой как для азербайджанской, так и для русской восточноведческой науки.

Görkəmli şərqşünas alim

Zakir Məmmədov, AMEA-nın müxbir üzvü, fəlsəfə elmləri doktoru

A

ida Nəsir qızı İmanquliyeva Azərbaycan elminin inkişafında əvəzsiz və özünəməxsus yeri olan şərqşünas alimdir. O, orta məktəbi qızıl medalla bitirib, ADU-nun (BDU-nun) şərqşünaslıq fakültəsinin yeni açılmış ərəb şöbəsinə daxil olmuşdu.

Mən qrup yoldaşım Aida xanımı səmimi, məsuliyyətli, savadlı, çalışqan, elmə sonsuz maraq göstərən tələbə kimi xatırlayıram. O, hələ universitet illərində tələbə elmi cəmiyyətinin fəaliyyəti haqqında bir məqalə də yazmışdı.

Ərəb ədəbiyyatına həvəs Aida İmanquliyevanın Azərbaycan EA Şərqşünaslıq İnstitutunda fəaliyyətə başlamasına səbəb oldu. Onun elmi axtarışları məhz burada əsaslı şəkildə formalaşdı və inkişaf etdi. Apardığı tədqiqatlar Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı üçün yeni olan müasir ərəb ədəbiyyatının məhcər ədəbiyyatı kimi tanınan dövrü idi. "Cubran Xəlil Cubran", "Qələmlər birliyi" və Mixail Nuaymə", "Müasir ərəb ədəbiyyatının korifeyləri" monoqrafiyalarının müəllifi Aida xanım qəlbi Vətən həsrətli, xalqına, torpağına ürəkdən yanan, onun faciələrini ürəkdən hiss edən və bu duyğularla qürbət ölkədə ədəbi, publisistik fəaliyyət göstərən ədiblərin həyat və yaradıcılığını araşdırmışdır.

XIX əsrin sonu XX – əsrin əvvəllərində ərəb ölkələrindən Amerikaya, Fransaya, Türkiyəyə və başqa yerlərə güclü axın başladı. Mühacirətin səbəbləri müxtəlif idi. Alim bu barədə məqalələrinin birində göstərmişdi: "Mühacirlər təhsilləri, dünya görüşləri və xarakterləri etibarilə bir-birindən fərqli adamlar idilər. Əgər onların bir qismi uzaq ölkələrə maddi ehtiyac üzündən gedirdisə, digər bir qismi isə Vətəndə açıq yazıb-yaratmaqdan məhrum olan, azadlıq, müstəqillik və sərbəstlik naminə dogma yurdu tərk etmiş qabaqcıl ziyalılar idi". Aida İmanquliyeva tədqiqatında ana yurdundan mühacirət etmiş, əksəriyyəti Amerikada məskunlaşan, öz dilini, mədəniyyətini qorumağa və təbliğ etməyə çalışan ərəb ziyalılarının həyatını, fəaliyyətini işıqlandırmışdır. Ərəb

xalqının o dövürkü ictimai-siyasi cəhətdən ağır məhrumiyyətlərə məruz qalmasını, cəhətdən yaranmış faciələri və itkiləri ürək ağrısı ilə qələmə alan bu ziyalıların fəaliyyəti onun 3 monoqrafiyası ilə, məqalələrində dolğun şəkildə öz ifadəsini tapmışdır. Onların yaradıcılığı “Şərq”, “Yeni Əndəlus” və başqa ədəbi-bədii jurnallarda əks etdirilirdi. Lakin vahid cəmiyyətin yaranmasının vacibliyini anlayan həmin ədib və jurnalistlər “Qələmlər birliyi” və “Əndəlus cəmiyyəti”ndə birləşdilər. Aida xanımın yaradıcılığında mühacirət etmiş ziyalıların bir çoxu haqqında məlumat verilsə də, əsas tədqiqat obyektini kimi Cubran Xəlil Cubran, Əmin ər-Reyhani, Mixail Nuayməninin şəxsiyyəti hərtərəfli və dərinlən işlənmişdir.

Ərəb ziyalıların qürbət ölkədə birləşdirən 1920-ci ildə Nyu-Yorkda yaranan “Qələmlər birliyi” (“Ər-Rabitə əl-qələmiyyə”) ədəbi cəmiyyəti idi. Alim “Cubran Xəlil Cubran” əsərində yazmışdır: “Bu cəmiyyətin yaranması yeni ərəb mədəniyyətinin inkişafında görkəmli rol oynayan təzə və böyük ədəbi məktəbin meydana gəlməsi demək idi”. Görkəmli şair, istedadlı rəssam Cubran Xəlil Cubranın təşəbbüsü ilə həmin təşkilat yaranmışdır. Məhcər ədəbiyyatında onun rolu və xidmətləri misilsizdir.

Aida İmanquliyevanın tədqiqatında Cubran yaradıcılığının öyrənilməsinə xüsusi maraq vardır. Onun hər üç monoqrafiyasında bu şəxsiyyət haqqında fikirlər söylənilmişdir. Lakin 1975-ci ildə Azərbaycan dilində çapdan çıxmış “Cubran Xəlil Cubran” əsərində alimin elmi təhlil və mülahizələri daha genişdir.

Həyatda ehtiyac, məhrumiyyətlərlə qarşılaşmış Cubran öz hisslərini, düşüncələrini fırcanın və bədii nitqin köməyi ilə ifadə edirdi. Onu düşündürən məsələlərdən biri də Şərqdə hökm sürən qadın hüquqsuzluğu idi. Aida İmanquliyeva öz tədqiqatında ədibin əsərlərinin geniş təhlilini verirdi. O yazırdı: “Bütün əsərlərdə Cubran qadının cəmiyyətdə hüquqsuz, məzlum, hətta bəzən kölə vəziyyətindən narahat olduğunu, narazı qaldığını bildirirdi”. Alim dövrün bu faciəsinə qarşı çıxan ədibin kədərli hisslərini yüksək tədqiqatçı bacarığı ilə ifadə etmişdir. Cubranın etirazları, hökm sürən mənfur şəraitə qarşı çıxması dolğun və aydın şəkildə təhlil olunub oxucuya çatdırılmışdır. Aida xanımın tədqiq etdiyi digər şəxsiyyət livanlı və bir çox ziyalı kimi mühacir həyatı yaşamış Əmin ər-Reyhani idi. O, ərəb ədəbiyyatında romantizmin banilərindən biri olmuşdur. Ədibin üslubu və metodu barədə alim yazırdı: “Yazıçı rəngarəng janrlarda işləmişdir: o – şair, esseist, nasir, publisist, tənqidçi, tarixçi, tərcüməçidir”. Burada da

Cubran Xəlil Cubranda olduğu kimi, Əmin ər-Reyhani şəxsiyyətini aydın şəkildə nümayiş etdirməyə, onun müasir ərəb ədəbiyyatına verdiyi əvəzsiz töhfələri açıqlamağa, oxucuya izaha çalışmışdır. Ədibin təbiət haqqındakı düşüncələri bəzi Avropa mütəfəkkirlərinin fikirlərilə müqayisədə verilmişdir. Alim “Müasir ərəb ədəbiyyatının korifeyləri” kitabında göstərirdi ki, Əmin ər-Reyhani düşündürməsi tədqiqatın obyektlərindən biri kimi göstərilmişdir.

Aida İmanquliyevanın tədqiq etdiyi digər ədib Mixail Nuaymədir. O, rus elminə, mədəniyyətinə, klassik rus ədəbiyyatına yaxından bələd olmuş, öz yaradıcılığında həmin sənətkarlardan bəhrələnmişdir. Alim “Qələmlər birliyi və Mixail Nuaymə” monoqrafiyasında yazırdı: “Mixail Nuaymə müasir ərəb novellalarının banilərindən biridir. Ərəb dünyasında bu böyük realist sənətkar nəsr və nəzm, publisistika və ədəbiyyatşünaslığa dair məqalələrin müəllifidir”.

Həmin dövrün ərəb mədəniyyətinə təsiri danılmazdır. Xalqın düşüncəsində köləlik, cəhəlat buxovlarını qırıb atmaq üçün əlindən gələni etməyə çalışan ziyalıların xidmətləri əvəzolunmazdır.

Filologiya elmləri doktoru, professor Aida Nəsir qızı İmanquliyeva görkəmli şərqşünas alimdir. Ərəb məhcər ədəbiyyatının Azərbaycanda tədqiqi onun adı ilə bağlıdır.

А.Н.Имангулиева – исследователь новоарабской литературы

Александр Борисович Куделин (Москва), член-корр. РАН, доктор филологических наук, профессор, заместитель директора Института мировой литературы им. А.М.Горького Российской академии наук

Главной темой научных изысканий Аиды Насировны Имангулиевой была арабская литература конца XIX – первой половины XX века. Этой теме были посвящены две ее первые монографии, вышедшие в Москве и Баку в 1975 г., к ней же она обратилась и в своей третьей (ставшей, как ни горько это осознавать, последней!), обобщавшей весь ее предыдущий исследовательский опыт, работе “Корифеи новоарабской литературы (К проблеме взаимосвязи литератур Востока и Запада начала XX века)” (Баку, 1991). Эти постоянство и упорство, с которыми исследовательница разрабатывала трудную, но важную тему, связанную с поворотным моментом в истории литературы арабских стран, как нельзя лучше характеризуют Аиду Имангулиеву – ученого и человека.

За время нашего относительно недолгого знакомства мне приходилось неоднократно встречаться с Аидой Имангулиевой на конференциях, защитах кандидатских и докторских диссертаций в Баку, Москве и Тбилиси. Я каждый раз становился свидетелем того, с какой энергией азербайджанская арабистка обсуждала научные проблемы и стремилась решить (уже позже, в бытность свою заместителем директора большого востоковедческого института) ко всеобщему благу то, что называлось в ту пору “научно-организационными” вопросами. С большим удовлетворением я вспоминаю и те дни, когда мне пришлось, в качестве рецензента, одному из первых знакомиться с последней монографией Аиды Имангулиевой. В работе нет ни тени ни “европоцентризма”, ни “востокоцентризма”, а взаимосвязи литератур понимаются именно как взаимосвязи, а не как влияние “развитых” литератур на литературы менее “развитые”, т.е. не было того, чем грешила старая компаративистика.

Так, отмечая, что благодаря деятельности корифеев новоарабской литературы Джубрана Халил Джубрана, Амина ар-Рейхани и Михаила Нуайме “арабская литература XX века смогла выйти за рамки литературы региональной и внести свой закономерный и неотъемлемый вклад в развитие мирового литературного процесса” и что они “приобщили ее к достижениям мировой литературы и в том числе к достижениям великой русской литературы”, Аида Имангулиева на протяжении всей работы настойчиво подчеркивает мысль, что эти писатели не столько воспринимали “внешние черты” и “механически” переносили основные принципы романтизма и реализма в арабскую литературу, сколько усваивали их “как новую точку зрения, которая позволила им выразить свое отношение к требованиям арабской действительности”, дала им возможность отразить “арабскую жизнь на новой ступени ее развития в присущих ей чертах”.

Сегодня, когда я бросаю ретроспективный взгляд на яркий жизненный и творческий путь Аиды Имангулиевой, на память мне приходят слова одного из столь близких ее сердцу арабских писателей – Амина ар-Рейхани:

**“Деяния душ возвышенных, чистых – только они бесконечны,
Да лик Господина миров, и живой, и вечный!”**

(Перевод А.Долининой).

Cavanlıq

*Sevmədiyim qonşularım, çağırılmamış qonaqlarım,
Yitirmiş dünənimdən bu gün doğan qaygılarım,
Cavabını gözlədiyim çoxlu-çoxlu suallarım,
Bir an məndən uzaq olun, cavanlığım yada düşür.*

*Açılmamış mətləblərim, o natamam fikirlərim,
Yaxın-uzaq tanışlarım, telefondakı zənglərim,
Öz-özümə veriləcək yetirilməmiş vədlərim,
Bir an məndən uzaq olun, cavanlığım yada düşür.*

*Gerçəkliyə çevrilərək adiləzən xəyallarım,
Məni mənlə barışdıran, ya küsdürən əməllərim,
Heç bir kəsin duymadığı, sirlə qalan duyğularım,
Bir an məndən uzaq olun, cavanlığım yada düşür.*

*Sevindiyim dəqiqələr, inandığım möcüzələr,
O əvəzsiz sözsüz anlar və ya o təsirli sözlər,
Hamıya ögey baxışla, mənə doğma baxan gözlər,
Bir an mənə yaxın olun, cavanlığım yada düşür.*

Nərgiz Pəşayeva

İşıqlı şəxsiyyət

Ağamusa Axundov, AMEA-nın humanitar və ictimai elmlər bölməsinin akademik-katibi

Mən Bakı Dövlət Universitetində təhsil alanda Şərqsünaslıq fakültəsi filologiya fakültəsinin altı şöbəindən biri idi. Özü də Şərq şöbəi adlanırdı. 1950-ci illərin ortalarında o zamanlar yalnız fars dili və ədəbiyyatı ixtisasından ibarət olan şöbə yeni ixtisaslar, ilk növbədə ərəb filologiyası ixtisası yaradıldıqdan sonra o, müstəqil fakültə olaraq çox az müddət ərzində başqa ixtisaslarla daha da genişləndirildi və o zamanlar respublikamızda yeganə olan Bakı Dövlət Universitetinin xalq, xüsusən ziyalılar arasında ən populyar fakültəsinə çevrildi. Fakültədə təhsil alanların əksəriyyəti orta məktəbi qızıl medalla bitirən, dərin biliyi və yüksək istedadı ilə seçilən gənclər idi.

İş belə gətirdi ki, o zaman 1957-ci ildə mənə də həmin fakültədə dərs verdilər. Yadıma gəlir, "Dilçiliyə giriş" fənnindən seminar dərsləri aparılmalı idim. Ara-sıra dərsə gəlməyən müəllimləri əvəz etməyim nəzərə alınmazsa, bu dərslər mənim ilk pedaqoji təcrübəm olacaqdı. Universitetdə təhsil aldığım vaxt seminar məşğələlərində müəllim-tələbə münasibətlərini, yəni dərs oxumayan tələbələrin müəllimlər üçün necə problem yaratdıqlarını, seminara hazırlaşmadıqlarını, dərsdən yayınmışlıqlarını gözümlə görmüşdüm. Dərslərimin necə keçəcəyi məni narahat edir və əməlli-başlı həyəcanlandırır.

İlk dərsdən narahatlığım da, həyəcanım da yox olub getdi. Qrupun tələbələri həqiqətən dərin biliyi, yüksək istedadı, elmə ciddi münasibətləri ilə seçilən, orta məktəbdə və qəbul imtahanlarında aldığı qiyamətə layiq olan tələbələr idi. Dediğim fənn onların ixtisasları ilə bilavasitə bağlı olmasa da, nəinki dərsliyi, verdiyim əlavə ədəbiyyatı da oxuyur və yüksək səviyyədə cavab verirdilər. Qrupda bir tələbə xüsusilə seçilirdi. O, orta məktəbi qızıl medalla bitirmiş, müəllimlərdə öz gələcəyinə inam yaradan Aida İmanquliyeva idi. Məşhur ərəb dili müəllimi Ələsgər Məmmədovun həmişə təriflədiyi bu tələbə birinci

kursda oxumasına baxmayaraq, dilin ümumi nəzəri məsələlərini də yaxşı bilirdi və daha dərinə öyrənməyə çalışırdı.

Aida İmanquliyeva ilə ikinci yaxından tanışlığım 35 il sonra –1990-cı illərin əvvəllərində oldu. Bu zaman, o artıq Azərbaycan Elmlər Akademiyası Şərqsünaslıq İnstitutunun adlı-sanlı direktoru, professor, Ümumittifaq Şərqsünaslıq Cəmiyyətinin Rəyasət Heyətinin, Şərq ədəbiyyatlarının tədqiqi üzrə Ümumittifaq Əlaqələndirmə Şurasının, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, Moskvada və Bakıda nəşr olunmuş qiymətli elmi monoqrafiyaların müəllifi, o vaxtlar SSRİ adlanan əsas şərqsünaslıq mərkəzlərindən olan Tbilisidə doktorluq dissertasiyası müdafiə edən tanınmış alim və tərcüməçi idi.

Elm və təhsil sahəsində artıq böyük xidmətləri var idi: uzun illər səmərəli pedaqoji fəaliyyət göstərmiş, bir zamanlar təhsil aldığı universitetdə ərəb ədəbiyyatından mühazirələr oxumuş, 10-dan artıq elmlər namizədi yetişdirmişdi.

O vaxt akademiyanın Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun direktoru idim. İşlədiyimiz institutlarda elmi tədqiqat işlərinin təşkili, müdafiə üzrə elmi sifarişlərin alınması və yerinə yetirilməsi, yeni elmi istiqamətlər və problemlər, nəhayət, institutlarımız arasında elmi əlaqələrin yaradılması məsələləri üzrə fikir mübadiləsi aparmağı ona unudulmaz böyük şərqsünas alimimiz, akademiyanın vitse-prezidenti Ziya Bünyadov məsləhət bilmişdi.

İki dəfə belə görüşümüz oldu və bu görüşlərdə bir zamanlar tələbəm olmuş alimin nə qədər müdrik, məlumatlı bir təşkilatçı, istedadlı alim, yüksək mədəniyyətli, yüksək intellektli nəcib və işıqlı bir insan olduğunun şahidi oldum.

Dünyasını çox vaxtsız dəyişən görkəmli alimin nəinki şərqsünaslıq, ümumən elm haqqında çox maraqlı və gərəkli fikirləri, planları var idi. Heyf...

O, mənəviyyat simvolu idi

Bəxtiyar Vahabzadə, xalq şairi

Mən Aida xanımla əsərləri vasitəsilə tanış olmuşam. Onun yaradıcılıq yolunu səhifələyərkən gözümüzün önündə sistemli, problemin məntiqi konturlarını aydın sezən, elmi təfəkkürü ilə bədii təfəkkürü harmoniya təşkil edən mədəni-intellektual qadın obrazı canlanır. Bu yüksək intellektə, mənəvi əxlaqi kamilliyə malik, erudisiyalı, yaradıcı Azərbaycan xanımı həm də mənəviyyat simvolu idi.

Onun qədim Misir mənşəli adı – Aida sonradan C. Verdinin eyniadlı operasında təsvir edilən məhəbbətə sədaqətli, eşqini hər cür mənafelərdən yüksək tutan səfərbəxt, fədakar qadın obrazına çevrilmişdi.

Minilliyin dərinliyindən süzülüb gələn bəşəri sonradan onun bütün varlığına, yaradıcılıq yoluna işiq saçdı. Bəlkə də adına sadıqlığı idi ki, o məhz xalqımızın tarixinin, mədəniyyətinin minilliklər boyu dərin köklərlə bağlı olduğu Şərq mədəniyyəti və ədəbiyyatını tədqiqat obyektinə seçdi. Azərbaycan şərqşünaslığında yeni dövr ərəb ədəbiyyatının ilk tədqiqatçısı və ilk azərbaycanlı ərəbşünas qadın elmlər doktoru adını aldı. Aida xanım özündən sonra çağdaş ərəb ədəbiyyatının tədqiqində yeni bir səhifə, yeni bir yol açdı.

O, çoxsaylı elmi əsərlərində (3 monoqrafiya, 70-dən çox elmi məqalədə) Şərq və Qərb ədəbi-mədəni əlaqələri, ərəb ədəbiyyatında mövcud olan mühacir (məhcər) ədəbiyyatının inkişaf tarixi, ədəbi prosesdə baş verən janr, forma, metod təkamülünü analitik təfəkkür prizmasından keçirərək təhlil etmişdir. Onun 1975-ci ildə Moskvada nəşr edilmiş ilk monoqrafiyası XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində Suriya və Livandan ABŞ-a mühacirət etmiş və mühacirətdə geniş yaradıcılıq fəaliyyəti ilə məşğul olmuş, "Qələmlər birliyi" adlı ədəbi cəmiyyət təşkil etmiş o dövrün görkəmli ərəb yazarlarından olan Mixail Nuaymənin yaradıcılığına həsr olunub. "Cubran Xəlil Cubran" adlı əsərində isə məhcər ədəbiyyatının digər nümayəndəsi Cubran Xəlil

Cubranın yaradıcılığında romantizm üslubunun inkişaf stixiyası izlənilir, əsərləri təhlil olunur, poetik dilinin təkamülü, lirizmi araşdırılır. Aida xanım bu sahədəki tədqiqatlarını davam etdirərək dünya ərəbşünaslığında ilk dəfə olaraq ərəb-Amerika, Qərbi Avropa və rus ədəbi əlaqələrinə toxunur, dünya ədəbiyyatının müxtəlif ədəbi cərəyan və üslublarının yeni ərəb ədəbiyyatına təsirini müəyyənləşdirir.

Tanrı insanlığa xas bütün yüksək keyfiyyətləri ona bəxş etmişdi. Təbiətin yaratdığı ən nadir insan portreti simasının cizgilərində öz əksini tapmışdı. O, insan gözəlliyinin kamil mücəssiməsi idi: daxili aləminin zənginliyi, zəkasının itiliyi və zahiri gözəlliyi tam harmoniya təşkil edirdi.

O, ömrünün ən çiçəklənən çağında dünyamızı tərk etdi. Qısa, lakin mənalı ömür yolu ilə Azərbaycan xalqının, onu sevənlərin gözündə ucalıq zirvəsinə ucaldı.

Azərbaycan-ərəb mədəni əlaqələrinə, dünənimizlə bu günümüz arasında dostluq körpüsü salmaq üçün, hər iki xalqın Aida sevənlərinin qəlbində millətə, Vətənə daimi sevgi təlqin edən bir məşəl yandırmaq getdi. Onu daima anmaq və yaşatmaq üçün...

Памяти Аиды Имангулиевой

Валерия Николаевна Кирпиченко, доктор филологических наук, профессор

Природа наделила Аиду Имангулиеву не только женственностью и красотой, поистине царственной, но и такими качествами, которыми обладает далеко не всякий мужчина: целеустремленностью, твердостью характера, силой воли, мужеством.

Для нас, москвичей, весть о ее смерти прозвучала как гром среди ясного неба, ведь никто не знал, что Аида Насировна долгое время находилась в Москве, где врачи пытались, увы, безуспешно, спасти ее жизнь. И уже будучи неизлечимо больной, она завершала работу над монографией на основе своей докторской диссертации. Эта монография, "Корифеи новоарабской литературы", изданная в Баку в 1991 г., дошла до меня, когда ее автора уже не было в живых. Взяв книгу в руки, я испытала вместе с чувством горечи чувство огромного уважения к человеку, отдавшему последние дни и силы тому, чтобы достойно завершить свой научный труд. О достоинствах этой книги и хотелось бы сказать, отдавая дань памяти Аиды Насировны.

С самого начала своей научной деятельности, еще при поступлении в аспирантуру Аида Имангулиева выбрала в качестве предмета исследования тему, привлекавшую и до сих пор привлекающую многих востоковедов-арабистов, а именно творчество писателей арабской эмигрантской литературной школы, которую академик И.Ю.Крачковский назвал "сиро-американской", поскольку возникла она в Америке, но имела тесные связи и с западноевропейской, и с русской литературой.

Интерес, вызываемый этой темой, не случаен и объясняется многими факторами. Во-первых, среди сиро-американцев было много настоящего талантливых прозаиков и поэтов, считающихся ныне классиками новой арабской литературы, а один из них, Джубран Халил Джубран, приобрел и международную известность. Во-вторых, творчество членов сиро-американской школы, которая сыграла в свое время роль моста между литературами Запада и Арабского Востока и

оказала большое влияние на ход литературного процесса во всех арабских странах, открывает широкие возможности для изучения всей проблемы взаимодействия культур и литератур Востока и Запада. А проблема эта неисчерпаема и останется актуальной до тех пор, пока существуют сами понятия Востока и Запада как двух культурных и цивилизационных ареалов, отношения между которыми в значительной мере определяют будущность всего человеческого сообщества.

Первым вступлением к теме были кандидатская диссертация, а затем книги "Ассоциация пера" и Михаил Нуайме" и "Джубран Халил Джубран" – литературные портреты двух выдающихся писателей, привнесших в арабскую литературу первый – дух русской реалистической классики XIX века, а второй – романтическое мироощущение американских поэтов-трансценденталистов и английских поэтов "озерной школы".

Затем была долгая работа над докторской диссертацией, в которой творчество сиро-американцев рассматривается уже в рамках широкой проблемы взаимосвязи литератур Востока и Запада начала XX века, и, наконец, переработка диссертации в книгу.

Один из самых интересных аспектов рассмотрения проблемы в книге связан, на мой взгляд, с вопросом о литературном синтезе, о том, как элементы – идеи, мотивы, образы, повествовательные и поэтические формы, заимствуемые писателем, поэтом из инонациональной и в совершенно других условиях развивающейся литературы, переосмысляются и переплавляются в его собственном творчестве, адаптируясь к литературным традициям и к реалиям родной страны. А сиро-американцы, живя в Америке ли, в Европе или в России, всегда сознавали себя, даже когда писали на чужом языке, ливанцами, арабами, людьми восточной культуры.

В книге "Корифеи новоарабской литературы" пути и способы трансформации элементов, почерпнутых из других культур и литератур, показаны на многих примерах поэтического и прозаического творчества Джубрана Халил Джубрана, Михаила Нуайме и Амина ар-Рейхани на разных этапах его эволюции. Благодаря этому видны и широта контактов писателей сиро-американцев с мировой литературой, и их протяженность во времени, и то, как складывался, вызревал индивидуальный стиль каждого в отдельности, какие подвиги и изменения происходили в его мировосприятии, и как все они понимали свою литературную и духовную миссию.

В главах, посвященных Джубрану и ар-Рейхани, выявляется своеоб-

разие арабских вариантов сентиментализма и романтизма, их несомненная близость к аналогичным литературным направлениям в Америке и в Европе и вместе с тем отличие от них. В главе о Михаиле Нуайме рассматриваются его связи с русской литературой, то, как преломлялись в его произведениях критические воззрения Белинского, общественные идеи и эстетические принципы романа Тургенева "Отцы и дети", реалистическая поэтика рассказов Чехова, религиозно-этическое учение Толстого, идеями которого Нуайме вдохновлялся на протяжении всей своей творческой жизни.

Таким образом, в своей монографии Аида ханум проанализировала в сопоставительном плане обширный материал разных литератур, что позволило ей сделать обоснованный вывод о творческом характере освоения писателями "сиро-американской" школы инонационального художественного опыта и об органичности синтеза этого опыта в их произведениях с национальными литературными традициями.

Нельзя не отметить научной фундированности книги, того, что Аида Имангулиева критически учла в ней практически все сделанное предшественниками в избранной ею области арабистических исследований, опираясь прежде всего на опыт и достижения русской и советской востоковедческой школы. Известно, что только при уважении к накопленному знанию и только в условиях сотрудничества специалистов наука может развиваться плодотворно. Хочется надеяться, что сложившаяся традиция научного сотрудничества между русскими и азербайджанскими востоковедами будет сохранена и продолжена.

O, insani sifətlərin təcəssümü idi

Cəmil Quliyev, akademik

Aida xanım haqqında, bir alim, bir şəxsiyyət kimi, gözəl insan kimi çox danışmaq olar. Bu, təkzib edilməz həqiqətdir. Bu həqiqət də daim yaşayacaqdır. Mən Aida xanımı 70-ci illərdən akademiya Tarix İnstitutunun direktoru işlədiyim vaxtdan tanıyıram. Mərhum atası mahir jurnalist Nəsir müəllim ilə isə "Bakı" qəzetinin redaktoru olduğu dövrdən tanış idim. Onunla yaxından elmi əməkdaşlığım Aida xanımın Şərqsünəslük İnstitutunun rəhbərliyinə keçdiyi və mənim Elmlər Akademiyasının ictimai elmlər üzrə vitse-prezident olduğum vaxtdan başladı. Aida xanımın həyat və yaradıcılığı zamanın milli ziyalı qadın müasirlərinin içərisində bənzərsiz, yüksək dəyərləli xüsusiyyətlərə malikdir.

XX əsr, demək, ikinci minillik də başa çatdı, yeni XXI əsrdə xalqlar, ölkələr, ələlxüsüs Avropada rəy, sörgü kampaniyasına başlayıblar. XX əsr bizə nə verdi, nəyi bu əsrdən yeni əsrə davam etdirmək, nəyi yox, bu əsrdə vətənimin ən uğurlu nəticələri və yaxud xalqın yüz ən yaxşı nümayəndəsi və s. Azərbaycanın, millətimizin XX yüzillikdə başqa tarixi uğurlarından, əldə etdiyi sərvətlərindən biri, mənə, Azərbaycan qadınlığıdır, milli Azərbaycan qadınıdır, ictimai-siyasi, mədəni həyatın bütün sahələrində həlledici fenomen kimi bərqərarlaşmış müasir Azərbaycan qadınıdır. Əgər bizdə, Azərbaycan xalqının iyirminci əsrdə ən layiqli 100 qadınını təyin etmək anketi tərtib olunarsa, bunlardan ənən yeddisindən biri Aida xanım İmanquliyevadır.

Həyatımın ən unudulmaz səhifələrindən biri olan Aida xanımla əlaqədar bir xatirə ilə sizi tanış edirəm. Təqribən 20 il bundan öncə, mən Azərbaycan EA-nın vitse-prezidenti kimi, SSRİ-nin təmsilçi-nümayəndəsi kimi Beyrutda yeni ərəb filologiyasının, demək olar ki, canlı klassiki kimi qəbul olunmuş, ərəb yazıçısı, tənqidçi Mixail Nuaymənin 90 illiyinə həsr olunmuş beynəlxalq konqresdə iştirak etdim.

SSRİ Elmlər Akademiyası tərəfindən bu mərasimə Azərbaycandan

nümayəndə ezamiyyə olunması təsadüfi deyildi. Azərbaycanda ərəb filologiyasının tədqiqi ölkədə nüfuz qazanmışdı. Məlumdur ki, Livan XIX əsrin ortalarından yaranmaqda olan yeni ərəb ədəbiyyatının mərkəzlərindən birinə çevrilmiş, burada maarifçilik ideyaları yayılmış, publisistika inkişaf etmişdi. Ərəb ədəbiyyatının yeni mərhələyə qədəm qoymasında Əmin ər-Reyhaninin, Cubran Xəlil Cubranın, Mixail Nuaymənin mühüm xidməti olmuşdur.

Aida xanım bunların yaradıcılığı barədə ölkədə ilk tədqiqat aparın alimlərdən biri idi. Onun Mixail Nuaymə haqqında monoqrafiyası, məqaləsi nəşr olunmuşdur. Mən Moskvada 1975-ci ildə rus dilində çap olunmuş (Айда Имангулиева. "Ассоциация пера и Михаил Нуайме". Москва, 1975) kitab və bir neçə hədiyyə ilə Beyruta gəldim. Sovet səfirliyindən məni qarşıladılar. Avropadan, ABŞ-dan, Cənubi Amerikadan, Ərəb və Şərqi ölkələrindən yüksək səviyyədə nazirlər, görkəmli dövlət xadimlərinin başçılığı ilə nümayəndələr gəlmişdi. Qonaqlar "Bristol" hotelində yaşayırdılar. Bütün qonaqları ilk növbədə Livanın mədəniyyət naziri qəbul etdi, mənimlə də söhbət etdi. Azərbaycanla da maraqlandı, Mixail Nuaymə və ümumiyyətlə, ərəb filologiyası, həm klassik, həm də müasir, o cümlədən Livan ədəbiyyatı haqqında məlumat verdim. Ancaq özümlə də Aida xanımın kitabını gətirmişdim. Kitab haqqında məlumatım onu və ətrafdakı qonaqları heyətlə gətirdi. Ələlxüsus monoqrafiyanın müəllifinin alim müsəlman qadını olması onlar üçün daha çox maraq oyatdı. Səhəri gün mən Mixail Nuaymənin evinə dəvət olundum. Mixail Nuaymənin evində Beyrut televiziyası, jurnalistlər və s. nümayəndələr də yığılmışdı. Belə ki, televiziya kamerası qarşısında məni Mixail Nuaymə ilə yan-yanı oturdular. Mən rusca çıxış etdim, həmçinin kitab haqqında, müəllifi barəsində məlumat verərək Aida xanımın kitabını Mixail Nuayməyə təqdim etdim. Əslində, Beyrut, Livan cəmiyyətinə kitabın prezentasiyası oldu. Ailəsindən bir xanım məcməyidə iştirakçıları şirniyyata qonaq edirdi. Bu mərasim haqqında mətbuatda, həmçinin Moskvada "İzvestiya" qəzetində məlumat verilmişdi.

Sonra qonaqlar, o cümlədən mən də onların sırasında Livan Respublikasının prezidentinin qəbulunda olduq. Tripol şəhərinə, sovet səfirliyinin iki nümayəndəsinin müşayəti ilə dəvət olundum. Tripol Universitetində məruzə ilə çıxış etdim. Çox maraqlı və səmimi keçdi. Tripoldan qayıdıandan sonra, qonaqlarla birlikdə, Mixail Nuaymənin Livanın gözəl meşəli dağlar qoynunda məskən salmış, doğma kəndi Biskintə getdik. Balaca malikanəsində, güllü-çiçəkli həyatında

televiziya və jurnalistlərin iştirakı ilə geniş mərasim oldu, orada Mixail Nuaymə həyatından bir qızıl gül dərdi, xahiş etdi ki, bu qızıl gülü, onun yubileyi münasibətilə buraxılmış şəklini Aida xanıma yetirəm. Aida xanımın mehriban, əziz qızları Mixail Nuaymənin uzaq Livandan – Azərbaycana azərbaycanlı qızına göndərdiyi hədiyyələri minnətdarlıq relikviyası kimi indiyə qədər ehtiramla saxlayırlar.

Mixail Nuayməyə həsr olunmuş xalq tədbirləri baş nazirin böyük banketi ilə tamamlandı. Hər nümayəndəni ona təqdim edirdilər. Mənimlə bir az söhbətində o da Aida xanımın kitabını xatırlatdı.

Bu gün söylədiyim xatirəyə görə mən Aida xanıma, onun yaradıcılığına minnətdaram, çünki onun sayəsində bu xatirə həyatımın salnaməsinin ən əziz, unudulmaz səhifəsidir!

Ərəb zərb-məsəli var: "Üç şey adama məhəbbət gətirər- ədəblilik, təvazökarlıq, mülayimlik" – Aida xanım bu gözəl insani sifətləri canlı təəcəssümü idi!

Aida xanımın adını çəkdiyim rus dilində Moskvada çıxan kitabından sitat: "Михаил Нуайме всегда верил в новое, в свой народ, в гений арабского языка, в свое призвание, в успех своей деятельности и в правоту своих идеалов. Выражаясь словами самого писателя, твердо можно сказать, что его "усилия не оказались напрасными". Другие пошли по тому же пути и сейчас мы являемся свидетелями рождения новой арабской литературы, которой суждено по прошествии немногих десятилетий занять достойное место среди других литератур мира".

Məşhur ingilis filosofu Frensis Bekon kitabları "fikir gəmiləri" adlandırılmışdır. O deyirdi: "Книги - корабли мысли, странствующие по волнам времени и бережно несущие свой драгоценный груз от поколения к поколению".

Aida xanımın "Kitab gəmiləri" qərinələrdən-qərinələrə, öz qiymətli fikir xəzinəsini nəsillərdən-nəsillərə daim çatdıracaq, onu əbədləşdirəcəkdir.

Çağdaş ərəb ədəbiyyatının mahir bilicisi

Fəraməz Maqsudov

Tarix boyu Azərbaycan ictimai həyatında qadının mövqeyi və rolu yüksək olmuşdur. Azərbaycanın tarixində müdrik qadın qəhrəmanları – Tomiris, Nüşabə, Banuçiçək, Nigar, Sara xatun, Həcər xalqın yaddaşında kişi xarakterləri ilə bir səviyyədə anılır.

Bütün Azərbaycan ədəbiyyatı qadına hörmət və məhəbbət ruhu daşıyır. Böyük dinimiz cənnəti anaların ayaqları altına sərir.

XX əsrdə ümumbəşəri dəyərlərin və mədəniyyətlərin inteqrasiyası və yüksək tərəqqi zəminində qadın bir ictimai varlıq kimi daha fəal mövqelərə çıxmışdır. Azərbaycanda xüsusilə 60-70-ci illərdən başlayaraq xalqımızın böyük oğlu Heydər Əliyevin müdrik, əməli siyasəti nəticəsində qadınlarımız cəmiyyətin bütün sahələrində elm, mədəniyyət, dövlət quruculuğu sahələrində yüksək mövqelərə sahib olmuş, qadının ictimai həyatda rolu və fəallığı artmışdır.

Əziz xatirəsini sonsuz hörmət və məhəbbətlə yad etdiyimiz böyük insan, istedadlı alim, ictimai xadim, gözəl qadın və ana olan Aida İmanquliyeva da məhz elmimizin, mədəniyyətimizin həmin qızıl dövrünün yetişdirdiyi görkəmli nümayəndələrdən olmuşdur.

Onun qədim Mısır mənşəli adı məndə həmişə Nefertiti barədə assosiasiya doğururdu. O, haradasa bir qədər Nefertitiyə bənzəyirdi. Onun simasında minilliklərin dərinliyindən süzülüb gələn bəşəri bir nur cəlvəsi var idi. Nə qəribə bir təsadüfdür ki, Nefertiti sözünün hərfi mənası da "gözəl gəldi" – deməkdir.

Bəli, o, dünyaya gözəl gəlmişdi. Gözəl və mənalı, özündən sonra gələn nəsillərə nümunə olan bir ömür yaşadı. Təəssüf ki, Tanrı ömürlərə sevinc və mənəvi güc bəxş edən bu gözəlliyi bizə çox gördü.

Aida xanım istedadlı alim, çağdaş ərəb ədəbiyyatının bilicisi, bu sahə üzrə Azərbaycanda ilk qadın elmlər doktoru idi. Fundamental

Mir Cəlal müəllim nəvəsi Nərgizlə

Aida xanımın doğulduğu, böyüdüyü və gəlin gəldiyi iki ailənin Azərbaycan xalqının ədəbi-mədəni fikrində öz yeri və sanbalı var

monoqrafiyaları çap olunmuşdu. "Mixail Nuaymə", "Cubran Xəlil Cubran", "Yeni ərəb ədəbiyyatının korifeyləri" kimi tədqiqat əsərləri öz elmi əhəmiyyətini və dəyərini qoruyub saxlamaqdadır.

Aida xanım ölkəmizdə və xaricdə çap olunmuş onlarca əsərində ərəb ədəbiyyatının yeniləşməsi və dünya ədəbi-mədəni fikrinə qovuşmasının milli və bəşəri kontekstini doğru müəyyən edirdi. O, ərəb dünyasındakı, ərəb ictimai-siyasi dünyagörüşündəki dəyişim prosesini bütün dünyanın mədəni durumu ilə vəhdətdə, qarşılıqlı ünsiyyətdə tədqiq edirdi. O, elmi araşdırmalarının sanbalına, yüksək tədqiqatçılıq məharətinə və erudisiyasına görə dünya ərəbşünaslığında layiqli mövqe qazanmışdır. Aida xanım Ümumittifaq Şərqsünaslar Assosiasiyasının Azərbaycan bölməsinin sədr müavini idi.

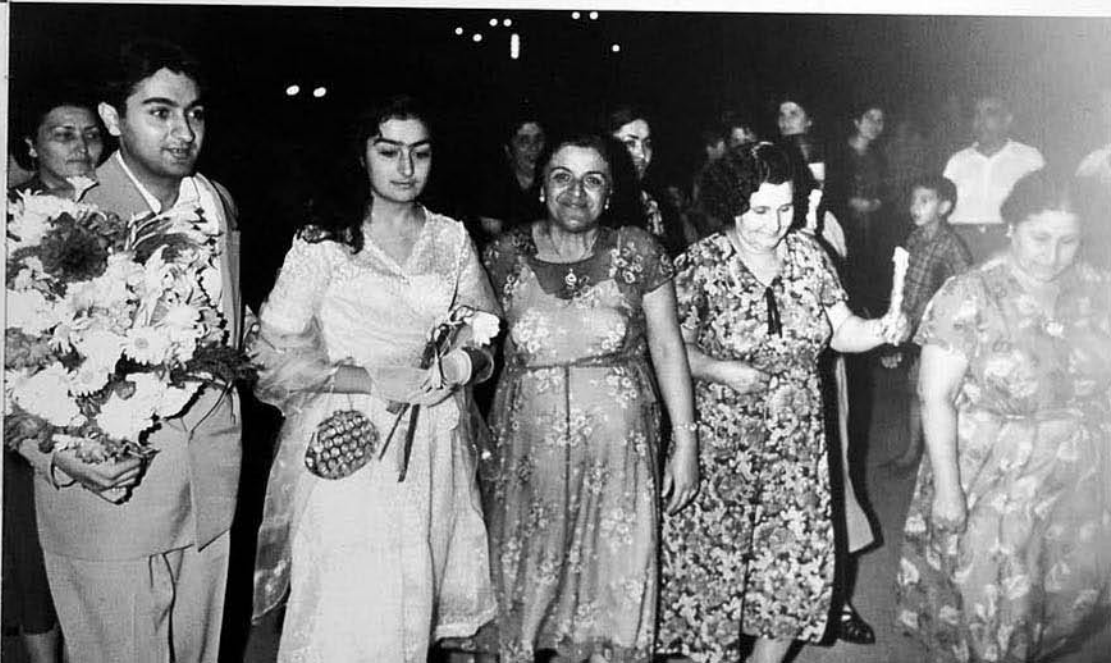
Aida xanımın doğulduğu, böyüdüyü və gəlin gəldiyi iki ailənin Azərbaycan xalqının ədəbi-mədəni fikrində öz yeri və sanbalı var. Belə bir mühit Aida xanımın bədii yaradıcılıqla məşğul olması üçün mənəvi

zəmin yaratmışdı. O, ardıcıl elmi tədqiqatları ilə yanaşı, ərəb ədəbiyyatının sanballı nümunələrini Azərbaycan və rus dillərinə tərcümə etmişdir. Bu tərcümələr onun dərc etdirdiyi iki kitabda toplanmışdır. Aida xanımın heç kimə bənzəməyən tərcüməçilik istedadını ədəbi ictimaiyyət yüksək qiymətləndirmişdir. O, 1981-ci ildən SSRİ Yazıçılar İttifaqının üzvi idi.

Adamlarla rəftarı gözəl idi. İstər Şərqsünaslıq İnstitutunda şöbə müdiri, istər direktor müavini, istərsə də direktor işlədiyi müddətdə özünü bacarıqlı bir elm təşkilatçısı kimi göstərmişdi.

Lakin o hər şeydən əvvəl bir ana idi. Onda bütün dünyaya bir ana münasibəti var idi. Yaratdığı əsərləri də, tabeliyində olan işçiləri də öz övladları kimi sevirdi. Allahın ona bəxş etdiyi ən böyük nemət, ən böyük istedad da məhz həyata, insanlığa olan bu ana sevgisi, bu ana məhəbbəti idi. Məhz bu istedadın, bu sonsuz sevginin gücü idi ki, o, boyda ağır, çətin əhatəli elmi və elmi-təşkilati fəaliyyətlə yanaşı, Aida xanımın gözəl, nümunəvi ailəsi olmuş və o, analıq borcunu yerinə yetirərək cəmiyyət üçün ləyaqətli övladlar tərbiyə etmişdir.

Aida İmanquliyeva ömrünün ən çiçəklənən çağında dünyamızı tərk etdi, doğmalarının, yaxınlarının, həmkarlarının, onu tanıyanların

Pirsagi, 1961-ci il

gözlərində yaş qoydu. Amma özü bu həyatdan təbəssümlə ayrıldı. Bu təbəssüm həm dünyanın vəfasızlığına bir istehza, onu fiziki yoxluğa sürükləyən ölüm üzərində mənəvi qələbə idi, həm də öz istedadını, biliyini, bacarığını əlindən gəldiyi qədər Azərbaycan elminin inkişafına sərf etməyindən doğan məmnunluq idi.

Bəli, onun öz xalqına, Vətəninə, millətinə borcu qalmamışdı. Öz varını vermişdi. Əksinə, bizim ona borcumuz qalır – onun xatirəsini layiqincə əziz tutmaq, əbədiləşdirmək işində biz və gələcək nəsillər onun qarşısında borcluyuq.

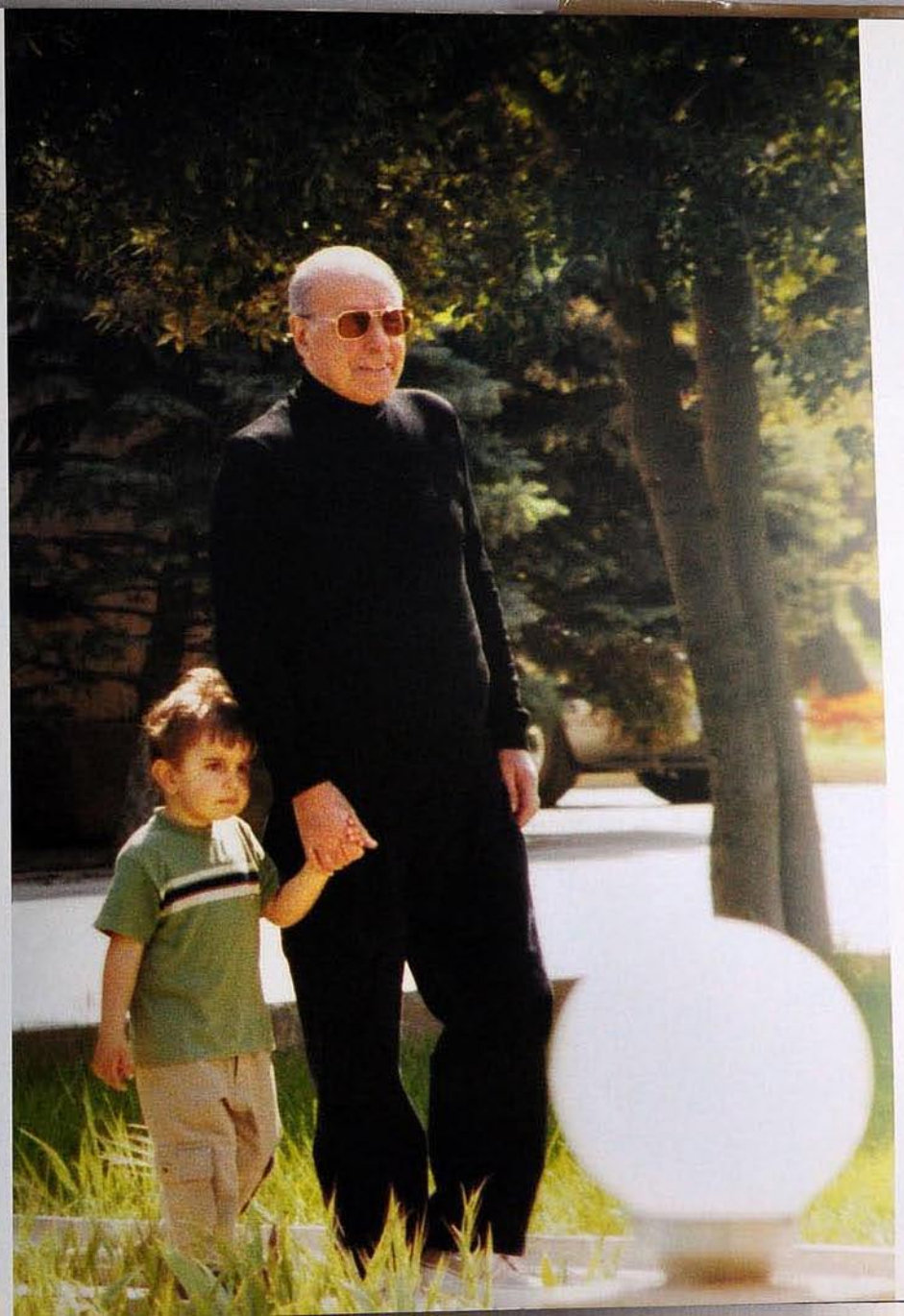
Əlbəttə, insan bu dünyada müvəqqəti bir varlıqdır. Ancaq bu müvəqqəti həyatda insanın qəribə bir qabiliyyəti var ki, onun köməyi ilə özünə ölməzlik qazana bilər. Bu, gözəl əməl, xeyir iş, başqalarına fayda verən yaradıcılıqdır. Aida İmanquliyeva öz qısa ömründə bu şərtlərin hamısını yerinə yetirmiş, ürəklərdə özünə abidə qoymuşdu. Demək, sağlığında ölməzlik qazanmışdı.

Gözəl gəldi, gözəl getdi. Ancaq iş qaldı, əməl qaldı, gözəl bir həyat və yaşım nümunəsi qaldı, bir də onu sevənlərin qəlbində unudulmayan xatirələr.

Bu gün Aida İmanquliyevanın cismani ömrü övladlarında, nəvələrində davam edir. Onun ömrü böyük elm xadimləri, dünya miqyaslı siyasətçilər, alovlu patriotlar yetirmiş Əliyevlər ailəsində böyüməkdə olan balaca nəvəsi Heydər in ömründə davam edir və bu minvalla dünyanın sonunadək davam edəcək. Onun mənəvi ömrünü isə qədirbilən Azərbaycan şərqşünaslığı davam etdirəcək.

Qoy bu müjdədən Aida xanımın ruhu şad olsun!

Bu gün Aida İmanquliyevanın cismani ömrü övladlarında, nəvələrində davam edir. Onun ömrü böyük elm xadimləri, dünya miqyaslı siyasətçilər, alovlu patriotlar yetirmiş Əliyevlər ailəsində böyüməkdə olan balaca nəvəsi Heydər in ömründə davam edir və bu minvalla dünyanın sonunadək davam edəcək

Mir Cəlal, Cəfər Xondan, Feyzulla Qasımzadə, Fəridə Vəzirova, Panah Xəlilov, Yusif Şirvan, Əliyər Qarabağlı, Şəfayət Mehdiyev, Murtuza Nəgiyev, Novruz Cəncəli, Abbasqulu Abbaszadə. 1957-ci il.

Mir Cəlal, Rəsul Rza, Osman Sarıvalı və başqaları. 1956-cı il.

Mehdi Hüseyn, Mir Cəlal, Osman Sarıvalı. 1956-cı il.

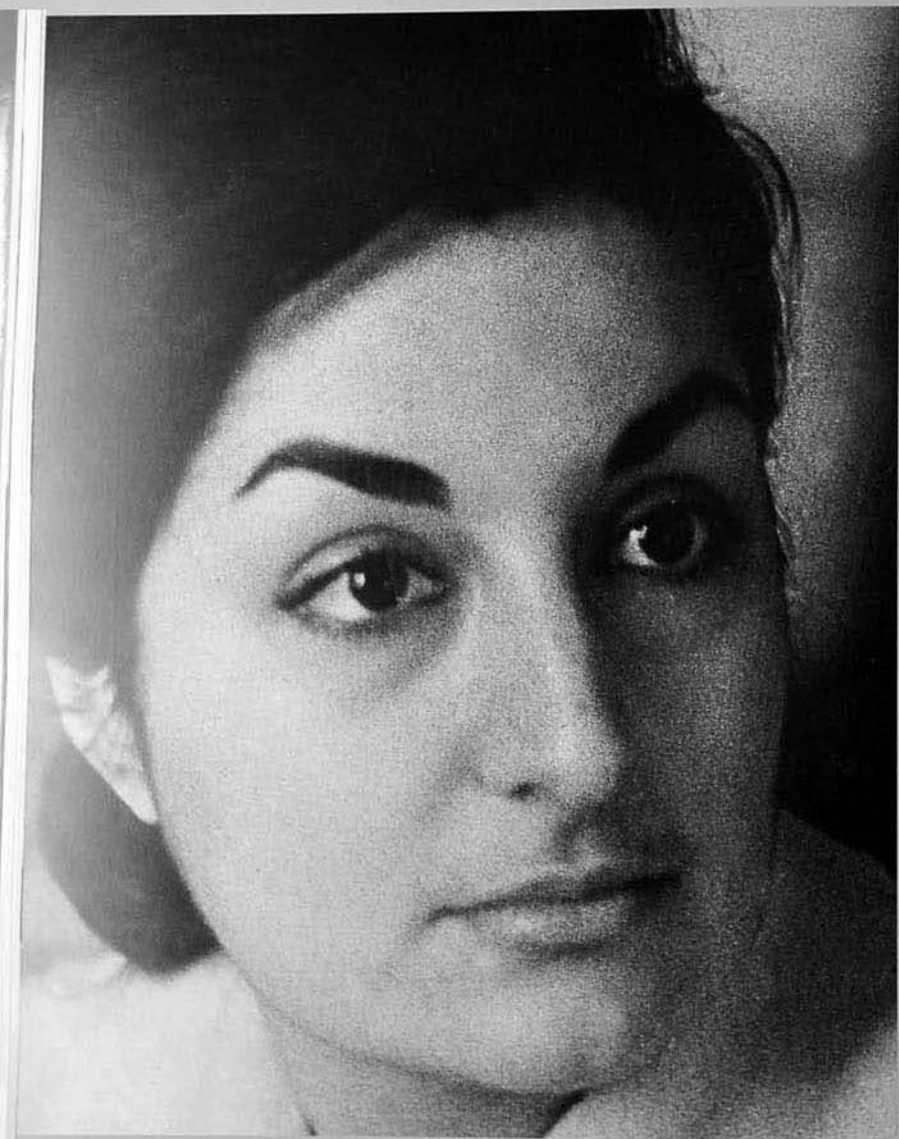
Mir Cəlal Gəncə Pedaqoji Texnikumunda tələbə yoldaşları arasında. 20-ci illərin axırı.

Mir Cəlal, Həmid Araslı, Novruz Cəncəli, Balaş Azoroglu. 1958-ci il.

Mir Cəlal, Osman Sarıvalı, Süleyman Rüstəm. 1956-cı il.

i nsan

Yusif bəy, Fatma xanım (Aida xanımın babası və nəpəsi), Gövhər (ortada, Aida xanımın anası), Şeyda, Bahadur, Baxış, Şamaxı, 1915-ci il

Gövhər xanım rəfiqələriylə

Gövhər xanım

Gövhər xanım rəfiqələriylə

Dünya

Ulduzlar havanın bağırını dolur,
Qayalı dağlardan duman yüksəlir,
Xəyalım gecəni salama gəlir,
Çapırdır atını birbaşa dünya.

Yerlərə baxıram — bağçalı, bağlı,
Göylərə baxıram — qapısı bağlı.
Kainat ixtiyar, sirlə, soraqlı,
Əzəldən yaranıb tamaşa dünya.

Bir də görürsən ki açılan solur,
Düşünən bir beyin bir torpaq olur;
Bir yandan boşalır, bir yandan dolur,
Sırrını verməyir sırdaşa dünya...

Səməd Vurğun

Dünyanın möhnəti və zinəti

Elçin, xalq yazıçısı

Elə insanlar var ki, haqq dünyasına köçərkən, elə bil, hərarətlərini, təbəssümlərini, qayğılarını bu dünyada qoyub gedirlər, bəlkə də, o hərarəti, təbəssümü, o qayğını, sadəcə olaraq, özləri ilə apara bilmirlər, çünki yaxınlarını, əzizlərini bu dünyada qoyub gediblər və heç olmasa, yaxınları, əzizləri o hərarətdə azacıq da olsa, qızınısınlar, o təbəssüm onların içində tamam boş qalmış yaralı yerə azacıq bir işiq saçsın, o qayğı yüngül bir meh kimi həmişə onların üstündən ötsün.

Mənə elə gəlir ki, Aida İmanquliyeva da haqq dünyasına vaxtsız köçüb getmiş o insanlardan biri idi və mən başa düşürəm, olsun ki, bu hissiyyatda bir mistika var, amma mistika nədir – hissiyatın ifadəsi deyilmi?

Yaradan Aida İmanquliyevaya elə bir tale qismət eləyib ki, onun haqqında düşünəndə, onunla bağlı nəşə bir söz demək istəyəndə, özündən asılı olmayaraq dünya barədə fikirləşirsən, dünyanın faniliyi, vəfasızlığı barədə, gəldi-gedərliyi barədə.

Əlbəttə, bu vəfasızlıq düşüncələri, bu gəldi-gedərlik, fanilik söhbəti təzə bir şey deyil, dünya “gəlimli, gedimli dünya, son ucu ölümlü dünya”dır və elə buna görə də qoca Yunus İmrə bu dünyanın, yəni o “son ucun” yaratdığı həmin ovqatın, həmin kədərin, ələcsizliğin üzünə şax deyirdi:

**Yeri, yeri, yalan dünya,
Yalan dünya deyilmisən?!**

Bəli, bütün bunlar belədir, gələn getməlidir, bunu bilirik, ancaq bizim bu bilgimiz Aida İmanquliyeva həyatının (şərəfli bir həyatın!) doğum və ölüm tarixləri arasındakı nakamlığın yaratdığı kədəri azaltmır, içimizdəki dərin təəssüf və pərişanlıq hissənin müqabilində bir təskinliyə çevrilə bilmir...

Mən bu sətirləri yazıram və altmışıncı illərin lap başlanğıcında tənəffüs zamanı auditoriyalarını dəyişmək üçün səs-küylə universitetin

dəhlizinə çıxmış şərqsünas tələbələr, onların arasında da ciddi, ağıllı, səliqəli Aida sövq-təbii gözlərimin qarşısına gəlir və əlbəttə, artıq əlçatmaz, ünyetməz bir keçmişdə (əbədi keçmişdə!) qalmış o çağlarda mənim ağılıma da gələ bilməzdi ki, illər keçəcək, həmin bu ciddi, ağıllı qız ("Nəsir müəllimin qızı") böyük elmi uğurlar qazanaraq, cəmiyyətdə layiqli və hörmətli yer tutaraq, böyük bir instituta rəhbərlik edərək, həyatını yaşamaq, işləməli, ailəsini, övladlarını sevməli, nəvələrini oxşamaq bu çağında bu dünyadan gedəcək və mən də (filologiya fakültəsinin o zamankı tələbəsi) onun altmış illiyinin onsuz keçirildiyi bir vaxtda bu kiçik qeydləri yazacağam...

Onun elmi uğurları görümlü, sanballı idi.

Aida İmanquliyeva Azərbaycanda ərəb filologiyası üzrə ilk qadın elmlər doktoru, professor idi. Onun Mixail Nuaymə haqqındakı monoqrafiyası (1975) Moskvada rus dilində, "Cubran Xəlil Cubran" (1975) və "Yeni ərəb ədəbiyyatının korifevləri" (1991) monoqrafiyaları Bakıda Azərbaycan dilində nəşr olunmuşdu, ərəb ədəbiyyatı ilə bağlı onlarla tədqiqat əsəri, nəzəri məqalələri dərc edilmişdi.

O, aktiv bir vətəndaş-alim, elmi ictimaiyyətin hörmətini qazanmış nüfuzlu elm xadimi idi. Keçmiş SSRİ-də Ümumittifaq Şərqsünaslar Cəmiyyəti Rəyaset Heyətinin, Şərq ədəbiyyatlarının tədqiqi üzrə Ümumittifaq Koordinasiya Şurasının üzvü idi. Azərbaycan

Biz o uzaq universitet illərində Aida İmanquliyevanı "Nəsir müəllimin qızı" kimi tanıyırdıq və məsələ burasında idi ki, rəhmətlik Nəsir müəllim, görkəmli jurnalist Nəsir İmanquliyev bizim, yəni altmışıncı illərdə ədəbiyyata gəlmiş ədəbi nəslin dostu və xeyirxahı idi

şərqsünaslar məktəbinin nümayəndəsi kimi, Moskvada, Kiyevdə, Sankt-Peterburqda, Poltavada, Hamburqda, Düşənbədə, Tbilisidə, başqa şəhərlərdə keçirilən elmi konqreslərdə, simpoziumlarda, sessiyalarda məruzələr etmişdi.

Aida xanım eyni zamanda istedadlı və bacarıqlı elm təşkilatçısı idi. SSRİ EA Asiya xalqları İnstitutunun aspiranturasını bitirdikdən sonra, Azərbaycan EA Şərqsünaslıq İnstitutunda kiçik elmi işçi, baş elmi işçi, ərəb filologiyası şöbəsinin müdiri, elmi işlər üzrə direktor müavini və nəhayət, 1991-ci ildən ömrünün sonunadək həmin institutun direktoru işləmişdi, "Asiya və Afrika xarici ölkələri ədəbiyyatları" ixtisası üzrə müdafiə şurasının sədri idi və təbii ki, yalnız Azərbaycan ərəbşünaslığının deyil, ümumiyyətlə, milli şərqsünaslıq elminin inkişafında əhəmiyyətli rol oynamışdı.

Adətən ərəb ədəbiyyatı dedikdə, ilk növbədə sehrli "Mən bir gecə" nağıllar dünyası, "Leyli və Məcnun" kimi başqa məşhur folklor nümunələri və klassik ərəb poeziyası yada düşür və ərəb filologiyasının tədqiqi də ənənəvi olaraq bu istiqamətdə aparılır, ancaq Aida xanımın apardığı tədqiqatların Azərbaycan ərəbşünaslığı üçün yeniliyi və əhəmiyyəti ondan ibarət idi ki, o yeni dövr ədəbiyyatını araşdırırdı.

XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq ərəb dünyasında feodal münasibətləri ləxlayıb dağıldıqca, ərəb ədəbiyyatı da (qədim və zəngin ənənələrə malik, amma sonralar durgunluq dövrü keçirən böyük mənəvi sərvət!) elə bil ki, orta əsrlərin yuxusundan oyanırdı, zamanın ruhuna, bədii-estetik tələblərinə uyğun yeni ədəbi hadisələr baş verirdi, yeni istedadlar yetişir, özləri ilə də ədəbiyyata yeni janrlar (roman, novella, dram) gətirirdilər.

Əsrimizin əvvəllərində Suriya və Livandan çıxmış yazıçı mühacirlər Cubran Xəlil Cubranın rəhbərliyi ilə Nyu-Yorkda məşhur "Qələm assosiasiyası" yaratdılar və bu assosiasiya ərəb ədəbiyyatının müasir inkişafında böyük rol oynadı.

Aida İmanquliyeva əsas etibarilə ərəb ədəbiyyatının məhz bu maraqlı və az araşdırılmış dövrü ilə məşğul olurdu.

Səksəninci illərin əvvəllərində mən məşhur ərəb şairi və ictimai xadimi Mustafa əl-Farsinin dəvəti ilə Tunisə getmişdim. Keçirdiyimiz ədəbi görüş və məclislərdə müasir Tunis yazıçıları şikayət edirdilər ki, Avropada və ümumiyyətlə, xaricdə yalnız klassik ərəb ədəbiyyatı ilə maraqlanırlar və yeni dövr ərəb ədəbiyyatından layiqincə xəbərdar deyillər, halbuki XX əsr ərəb ədəbiyyatında çox ciddi bədii-estetik, eləcə də sosial-ictimai proseslər gedib və bu gedişat davam etməkdədir. Düzdür,

misal üçün, Yasin Kateb, yaxud Məhəmməd Dib kimi ərəb yazıçıları xaricdə tanınırlar, amma məsələ burasındadır ki, onlar ana dillərində, yəni ərəb dilində yox, fransız dilində yazırlar və ərəb dilli ədəbiyyat əslində təcrid olunmuş, özünəqapanmış vəziyyətdə qalır. Tez-tez Cubran Xəlil Cubranın, Əmin ər-Reyhaninin, Mixail Nuaymənin, Mahmud Teymurun, Taha Hüseyinin, Naqib Məhfuzun adlarını çəkirdilər ki, onlar ədəbiyyatda inqilab ediblər, yəni mərhələ yaradıblar, ancaq xaricdən bundan o qədər də xəbəri yoxdur və mən deyəndə ki Azərbaycanda Cubran haqqında da, Nuaymə haqqında da monoqrafiyalar yazılıb, bu onların heyretinə səbəb olurdu, həmin kitabları istəyirdilər.

Mən o səfərdən qayıdandan sonra bu barədə Aida xanımın özünə də dedim və kitab göndərmək üçün ona ünvanlar da verdim, amma bilmirəm, o həmin kitabları o ünvanlara göndərdi, ya yox.

Güman edirəm ki, göndərmədi, çünki o, kitab yazdığı ora-bura kitab göndərməkdən artıq tutan bir alim idi.

Yadıma gəlir, İraq və Kərkük-Azərbaycan ədəbi əlaqələrinin yaranmasında və inkişafında xidmətləri çox olan Əbdüllətif Bəndəroğlu ilə Bakıda, Bağdadda, Ankarada dəfələrlə görüşlərimiz və söhbətlərimiz əsnasında müasir ərəb filologiyasından söz düşəndə, o, Aida İmanquliyevanın adını xüsusi bir hörmətlə çəkirdi və ərəb elmi dairələrində elmi nüfuz sahibi olduğunu deyirdi.

Bu gün yeni ərəb ədəbiyyatı dünyada tanınan, özünə oxucu qazanmış, böyük universitetlərdə tədqiq obyektinə olan bir ədəbiyyatdır və misirli Naqib Məhfuzun Nobel mükafatı alması da bunu yaxşı sübut edir. Aida İmanquliyeva bu ədəbiyyatın Azərbaycanda ilk tədqiqatçısıdır.

Mənim üçün əhəmiyyətli olan bir cəhəti də qeyd etmək istəyirəm: Aida İmanquliyevanın qələmi yazıçı qələmi idi və məsələ yalnız onda deyildi ki o, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının üzvü idi, Mixail Nuaymə, Cubran Xəlil Cubran, Əmin ər-Reyhani kimi məşhur ərəb yazıçılarının bədii əsərlərini Azərbaycan dilinə gözəl tərcümə etmişdi, bunlar öz yerində, əsas məsələ orasında idi ki, hətta elmi əsərlərində belə onun qələmində bir yazı-poza əhlinin şövqü, fantaziyası, detalları tutmaq (və duymaq), tədqiq obyektini hiss etmək, nüansları seçmək bacarığı var idi.

Bilmirəm, Aida xanım hekayə, şer yazırdı, yoxsa yox, amma onun təhkiyyə-i-kəlamı yalnız bədii tərcümələrində yox, elmi əsərlərində də ətli-qanlı idi, öz üslubu, öz məxsusi deyim tərzini var idi, bu quru elm dili yox, bəlkə də gələcəkdə yazılacaq bir roman dili idi.

Və məndə elə təəssürat var ki, o roman yazılacaqdı.

Yazılacaqdı, ömür vəfa etsəydi.

Biz o uzaq universitet illərində Aida İmanquliyevanı "Nəsir müəllimin qızı" kimi tanıyırdıq və məsələ burasında idi ki, rəhmətlik Nəsir müəllim, görkəmli jurnalist Nəsir İmanquliyev bizim, yəni altmışıncı illərdə ədəbiyyata gəlmiş ədəbi nəslin dostu və xeyirxahı idi və onun bizə bu münasibəti uzun müddət baş redaktoru olduğu "Bakı" qəzetində həmişə özünü göstərirdi. Mənim ilk yazılarımın bir çoxu o qəzetdə dərc edilmişdi, mənim haqqımdakı ilk məqaləni də (rəhmətlik Şəmsəddin Abbasov yazmışdı) o qəzet çap etmişdi və bizim Nəsir müəllimə xüsusi hörmətimiz var idi.

Gənc tələbə qız Aidanın özünü aparması, təmkini, onun tələbələrə də, müəllimlərə də rəftarı, davranışı, oxuyub-öyrənmək həvəsi bizim həmin hörmət hissimizi daha da artırır.

Hər şey vaxta baxsa da, vaxt heç nəyə baxmır.

1986-cı ildə artıq Aida İmanquliyevanın qızı, gənc və istedadlı tədqiqatçı Nərgiz Sabir haqqında yazdığı namizədlik dissertasiyasını müdafiə edirdi və mən onun oponenti idim.

O zaman zalda oturmuş Aida İmanquliyeva nələr fikirləşirdi, hansı hissələri keçirirdi, bunu, əlbəttə, o, bütün hissiyyatı, bütün fikirləriylə bərabər, özü ilə haqq dünyasına apardı, amma olsun ki, bəzi məqamlarda öz gəncliyini, tələbəlik, aspirantlıq çağlarını, iyirmi il əvvəl özünün namizədlik müdafiəsini xatırlayırdı...

Yəqin belə idi...

Ənənə davam edir.

Və həyat da davam edir.

Qoca Yunus İmrədən altı yüz il sonra Aşıq Veysəl deyirdi:

Bir kiçik dünyam var içimdə mənim:

Möhnətim, zinətim mənə kafidi...

Bu gün Aida İmanquliyeva cismən bizimlə deyil, onun ruhu bizim aramızdadır və o ruhun öz dünyası var.

Həmin dünyanın möhnəti bizim dünyamızdakı ayrılığın əbədiyyətdədir, bu ayrılığın başlanğıc tarixi var: 1992-ci ilin 19 sentyabrı, amma son tarix heç zaman olmayacaq.

Həmin dünyanın zinəti isə bizim dünyamızda işıqlı ənənələrin yaşamasında, işıqlı xatirələrin unudulmazlığında, doğmaların sevincində, fərəhindədir.

Möhnət ilə zinət bir yerdədir, qoşadır.

Həmişə belə olub.

Və həmişə də belə olacaq.

Zərif qadın, görkəmli alim

Vasim Məmmədliyəv, filologiya elmləri doktoru, professor,
Azərbaycan MEA-nin müxbir üzvü

A

ida İmanquliyevanı mən ilk dəfə 1959-cu ilin sentyabr ayında görmüşəm. O zaman mən Azərbaycan Dövlət Universitetinin şərqşünaslıq fakültəsinin birinci kursunda, Aida xanım isə üçüncü kursunda oxuyurdu. Qrupda Aida xanımla birlikdə

Nərmin Sultanlı, Rəna Əhmədova, Zakir Məmmədov, Malik Qarayev və İsmayıl Məmmədov da təhsil alırdılar. Biz birinci kurs tələbələri ərəb şöbəsinin bu ilk tələbələrinə hörmətlə yanaşar, onların ərəb dilində danışmalarına heyran qalardıq.

Görkəmli ərəbşünasımız, hamımızın ustadı, professor Ələsgər Məmmədovun Moskvadan Azərbaycana qayıtmasından sonra şərqşünaslıq fakültəsində müstəqil bölmə kimi açılmış ərəb şöbəsi o dövrdə özünün kövrək addımlarını atırdı. O zaman Azərbaycanda ərəb dilinə xüsusi bir maraq var idi. Ərəb dili ilə müqayisədə fars dili və türk dili şöbələri

Tezliklə bildim ki, Aida xanım aibəlidir. Tay-uşları arasında istedadlı üzük, həm də yaxşı oğlan kimi tanınan Arifin bəyat yoldaşı, böyük yazıçımız görkəmli ədəbiyyatşünasımız Mir Cəlal müəllimin gəlinidir.

çoxdan mövcud olduğundan hamı yeni açılmış ərəb söbəsinə daxil olmağı, bu çətin dili öyrənməyi arzu edirdi.

Mən Aida xanımı ilk dəfə 1959-cu ildə görsəm də, onu qiyabən çoxdan tanıyırdım. Çünki Aida xanımın atası, görkəmli jurnalistimiz və ictimai xadimimiz Nəsir İmanquliyev 20-ci illərdə Sabuncuda orta məktəbdə atamla birlikdə oxumuş, onların uşaqlıq illəri, demək olar ki, birgə keçmişdi. Atam Nəsir müəllimdən həmişə ağızdolusu danışar, onun mərd insan, vəfali dost, mehriban ailə sahibi olduğunu deyərdi. Rəhmətlik Nəsir müəllim, doğrudan da, gözəl jurnalist, müdrik insan, həm də, necə deyərlər, ağır kişilərdən idi. İşdə həddindən artıq tələbkar olan Nəsir müəllim adi həyatda çox sadə, xeyirxah, hamının köməyinə çatan bir adam idi. Mən onun bu sadəliyinə, səmimiyyətinə və insanlara qarşı xeyirxahlığına həmişə qibtə etmişəm.

Tezliklə bildim ki, Aida xanım ailəlidir. Tay-tuşları arasında istedadlı fizik, həm də yaxşı oğlan kimi tanınan Arifin həyat yoldaşı, böyük yazıçımız, görkəmli ədəbiyyatşünasımız Mir Cəlal müəllimin gəlinidir. Aida xanım həm daxili, həm də xarici gözəlliyi, yüksək mədəniyyəti, nümunəvi əxlaqı ilə tələbəklik illərindən hamının nəzər-diqqətini cəlb edir, hamıda maraqlı oyadırdı.

Aida xanım universiteti bitirdikdən sonra ərəb ədəbiyyatı üzrə aspiranturaya daxil oldu və təhsilini davam etdirmək üçün Moskvaya ezam edildi. Onun elmi rəhbəri dünyaşöhrətli şərqşünasımız, professor Rüstəm Əliyev idi. Aspiranturada təhsil aldığı müddət ərzində Aida xanım tədqiqat obyektinə olaraq özü üçün ərəb məhcər ədəbiyyatını seçdi. Xaricdə, daha doğrusu, Şimali Amerikada təşəkkül tapıb formalaşmış məhcər ədəbi birliyi ərəb ədəbiyyatı tarixində xüsusi mövqeyi və çəkisi olan bir ədəbi məktəbdir. Aida xanım qısa müddət ərzində namizədlik dissertasiyasını müdafiə etdi, məhcər ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri Cubran Xəlil Cubran və Nuaymə haqqında monoqrafiyalar yazıb çap etdirdi. Aida xanım öz istedadı və əməksevərliyi sayəsində qısa bir zaman kəsiyində keçmiş Sovet İttifaqında və təbii ki, Azərbaycanda məhcər ədəbiyyatının ən görkəmli tədqiqatçısına, müasir ərəb ədəbiyyatının ən tanınmış mütəxəssislərindən birinə çevrildi. Ərəb məhcər ədəbiyyatı vaxtilə bir çox məşhur alimlər, xüsusilə dünya şöhrətli şərqşünas, akademik İ.Y.Kraçkovski tərəfindən tədqiq edilərsə də, son dövrdə bu sahənin ən gözəl, ən səlahiyyətli mütəxəssisi məhz Aida xanım idi. Aida xanımın məhcər ədəbiyyatının yaranması, inkişafı, sənətkarlıq xüsusiyyətləri, spesifikasiyası, onun başqa ədəbi məktəblərdən fərqli cəhətləri, məhcər ədəbiyyatını bir ədəbi cərəyan kimi səciyyələndirən məziyyətlər

lər barəsindəki mülahizə və müddəaları bu gün şərqşünaslıq aləmində görkəmli mütəxəssislər tərəfindən bəyənilir və qəbul edilir. Məhcər ədəbiyyatı ilə maraqlanan hər bir kəs ilk növbədə Aida xanımın bu sahədəki fundamental məqalələrinə müraciət edir, necə deyərlər, startı Aida xanımdan götürür.

Azərbaycanda müasir ərəb ədəbiyyatının sistem şəklində öyrənilməsi nəzərə çarpacaq dərəcədə Aida xanımın adı ilə bağlıdır. Aida xanım əsasən Azərbaycan Elmlər Akademiyasında çalışdığı halda, uzun illər, daha doğrusu, dünyasını dəyişənə qədər Bakı Dövlət Universitetinin şərqşünaslıq fakültəsində dərs demiş, diplom işlərinə, dissertasiyalara rəhbərlik etmişdir. Aida xanımın maraqlı mülahizələri indi də fakültəmizin məzunlarının qulaqlarındadır. Aida xanım fakültəmizdə daim böyük hörmətlə yad edilir, həmişə ona rəhmət oxunur. Gənc müəllimlər Aida xanımın öz şagird və tələbə yoldaşı dosent Nərimin Sultanlı ilə birlikdə fakültəmizdə yaratdığı müasir ərəb ədəbiyyatı kursundan geniş istifadə edir, onu daha da təkmilləşdirirlər. Fakültəmizin əməkdaşlarından Aida xanımın yaxın rəfiqəsi olmuş Elmira Sadıqova, həmçinin Almaz Hilalova, Şəmsiyyə Ağayeva, Elmira Salmanova bu görkəmli alimin həyat və yaradıcılığı, şəxsiyyəti ilə maraqlanan tələbələrimize onunla əlaqədar şirin xatirələrini danışirlər.

Aida xanım həddindən artıq işgüzar, çox zəhmətkeş idi. O, vaxtın hər dəqiqəsinin qiymətini bilirdi. Akademiyada çalışır, universitetdə mühazirə oxuyur, aspirantlar və diplomçularla məşğul olar, ara-sıra üzvü olduğu Yazıçılar İttifaqına da baş çəkərdi. O həm də çox gözəl təşkilatçı idi. Akademik Ziya Bünyadov vitse-prezident vəzifəsinə irəli çəkilərkən öz yerinə Aida xanımı məsləhət bilmis, o, Şərqşünaslıq İnstitutunun direktoru təyin edilmişdi. Aida xanım qısa müddət ərzində institutda bir sıra islahatlar aparmış, yeni bölmələr açmış, strukturlar müəyyənləşdirmiş, instituta gözəl bir ab-hava gətirmişdi.

Aida xanım 70-80-ci illərdə əsərləri mərkəzi mətbuatda, xüsusilə Moskvada ən çox və ən müntəzəm nəşr olunan alimlərimizdən biri idi. Moskvada, Sankt-Peterburqda, Tbilisidə, Daşkənddə və keçmiş SSRİ-nin digər şərqşünaslıq mərkəzlərində onu çox yaxşı tanıyır, yaradıcılığını izləyir, tədqiqatlarını yüksək qiymətləndirirlər. Mən 1977-ci ildə Tbilisidə çağırılmış Ümumittifaq şərqşünaslıq konfransında Aida xanımın çıxışının nə qədər böyük maraqla qarşılandığını şahidi olmuş və bundan bir dost, bir həmkar kimi böyük qürur duymuşam. Aida xanım gözəl nitqi, maraqlı mülahizələri və cəsarətli fikirləri ilə auditoriyanı tez ələ alar, hamının diqqətini özünə çəkərdi.

Allah-taala Aidanı xoş saatında yaratmış, bir qadın kimi ona hər şey vermişdi. Gözəllik, zəriflik, istedad, zəhmətkeşlik, mehribanlıq, qayğıkeşlik, həddindən artıq həssaslıq, dostcanlılıq, həlimlik, şirin dil, yüksək əxlaq – bütün bunlar Aidaya xas olan keyfiyyətlərin natamam siyahısıdır. Söz yox ki, Nəsir müəllim kimi bir ziyalının evində dünyaya gəlib böya-başa çatmış, Nür Cəlal müəllim kimi məşhur bir yazıçımızın, alimimizin ailəsində pərvəriş tapmış bir insan elə bu cür də olmalı idi.

Paşayevlər ailəsi

1988-ci ildə Aida xanım, həyat yoldaşı – hörmətli dostum Arif müəllim və mən Aida xanımın doktorluq dissertasiyasının aprobasiyası ilə əlaqədar Tbilisiyə getmişdik. Qüvvətli şərqşünaslıq ənənələri olan Gürcüstanda Aida xanımın yüksək səviyyədə qarşılanması onun elminə və şəxsiyyətinə göstərilən böyük hörmətin ifadəsi idi. Dünyaşöhrətli alim, bu sətirin müəllifinin elmi rəhbəri, akademik Georgi Tseretelinin yaratdığı və bu gün onun sevimli tələbəsi akademik Tamaz Qamkrelidzenin rəhbərlik etdiyi Gürcüstan şərqşünaslıq məktəbinin rəğbətini qazanmaq, orada bir alim kimi etiraf olunmaq o qədər də asan iş deyildir. Aida xanımın dissertasiyası Tbilisidə görkəmli alimlər tərəfindən bəyənilmiş və o, qısa bir müddət ərzində öz tədqiqatını Gürcüstan paytaxtında müdafiə edib doktorluq elmi dərəcəsinə layiq görüldü.

Rəhmətlik Aida xanım çox zərif, kövrək bir insan, həddindən artıq

nəvazişkar və diqqətli bir adam idi. Dostlarından tez-tez xəbər tutar, onların işləri ilə maraqlanar, müşküllərini həll etməyə çalışırdı.

Gündəlik gərgin iş rejimi Aidanı xanım-xatınlığından məhrum edə bilməmişdi. O, hər şeydən əvvəl öz ailəsini, həyat yoldaşını çox sevən gözəl bir qadın, qayğıkeş bir ana idi. Aida xanım sevimli qızları Nərgizin və Mehribanın təlim-tərbiyəsi ilə çox ciddi məşğul olardı. Nərgiz namizədlik dissertasiyasını müdafiə edən gün Aida sevincindən yerəgöyə sığmırdı. Təbii ki, bu sevinc övladlarının üstündə nanə yarpağı kimi əsən bir ananın qanuni haqqı idi. Aida xanım elmi-inzibati işlərlə həddindən çox yüklənməsinə baxmayaraq, sevimli nəvələrini bir an unutmaz, onların qaygısını, nazını çəkərdi.

Allah-taala Aidanı xoş saatında yaratmış, bir qadın kimi ona hər şey vermişdi. Gözəllik, zəriflik, istedad, zəhmətkeşlik, mehribanlıq, qayğıkeşlik, həddindən artıq həssaslıq, dostcanlılıq, həlimlik, şirin dil, yüksək əxlaq – bütün bunlar Aidaya xas olan keyfiyyətlərinin natamam siyahısıdır. Söz yox ki, Nəsir müəllim kimi bir ziyalının evində dünyaya gəlib boya-başa çatmış, Mir Cəlal müəllim kimi məşhur bir yazıçımızın, alimimizin ailəsində pərvəriş tapmış bir insan elə bu cür də olmalı idi.

Aida xanım, necə deyərlər, evinin həm xanımı, həm də qulluqçusu idi. Ona xanımlıq da, önlük taxıb ev işlərində çalışmaq da çox gözəl yaraşır. Əli çox duzlu, özü də cəld idi. Beş dəqiqənin içində gözəl süfrə açar, bişirdiyi dadlı yeməkləri onun üstünə düzər, arada nəvələrinə qulluq göstərər, telefona cavab verər, şirin zarafatlarından da qalmazdı. Mən onun bu qədər işi eyni vaxtda tez görə bilməsinə sözün həqiqi mənasında təəccüb qalardım. Adam bilməzdi ki, bir anın içində bu qədər bir-birindən ləzzətli yemək harada, necə bişirdi və ortaya qoyuldu. Rəhmətlik Aida mənə qardaş, həyat yoldaşım Qumru xanıma bacı deyər. Arif də bizə belə müraciət edər və indi də belə müraciət edir. Onlar bizim Kürdəxanıdakı evimizdə, biz də onların Pırşağıdakı bağlarında çox çörək kəsmişik. Açığını deyim ki, Aida dünyasını dəyişəndən sonra biz az-az görüşürük və yəqin ki, bu, Aida ilə keçən günlərimizin şirin xatirələrini həmişə qorumaq istəyindən, sonrakı görüşlərimizi onsuz təəvvür edə bilməmək hissindən irəli gəlir.

Aida xanım qısa, lakin mənalı həyat yaşadı. Onun ömrünün bir anı belə hədəf getmədi. Aida xanımın şəxsində biz gözəl bir alimi, mehriban bir dostu, həmkarı itirdik, ailəsi isə gözəl bir xanımı, əziz bir ananı, mehriban, nəvazişkar bir nənəni qeyb etdi. Əlbəttə, bu itki nə qədər ağır olsa da, cismanidir. Aida xanım ruhən, qəlbən həmişə onu sevən ailəsi, dotsları və həmkarları ilə birlikdədir. Allah ona rəhmət eləsin, qəbri nurla dolsun. Amin!

Rəhmətlik Nəsir müəllim, doğrudan da, gözəl jurnalist, müdrik insan, həm də, necə deyərlər, ağır kişilərdən idi

Təfəkkür əzabına qatlaşan dilbər

Bəxtiyar Vahabzadə, xalq şairi

Azərbaycan xalqının yetişdirib bəşər mədəniyyəti xəzinəsinə bəxş etdiyi ən böyük şəxsiyyətlərdən olan Məhəmməd Füzuli "Divan"larından birinin dibaçəsində belə yazır: "Bir gün bir məktəbə yolum düşdü. Orada... pəri üzlü bir sərvcəmətli gördüm... Mənim yaxınlaşdığımı görünə şerlərimdən bir neçə beyt oxumağımı istədi... Qəsidə və müəmmalarımın bəzi gözəl beytləri oxudum. Dedi ki, bunlar mənim karıma gəlməz. Məna... aşiqanə qəzəllər oxumalısan:

**Mənada rəmz olarsa, müəmma kəlamda,
Talib o şerə, bir üləmaye-zəmanədir.
Dilbərlərin təfəkkürə yox tabı, onların
Sevdikləri ancaq qəzəli-aşiqanədir".**

Nədənsə, həmişə xalqımızın yüksək savadlı, erudisiyalı, hərtərəfli intellektə malik alim qadınlarından söz düşəndə Füzulinin bu sözlərini xatırlayıram.

Aida xanım İmanquliyeva da elmin daşlı-kəsəkli yollarında kişi kimi irəliləyən, təfəkkür prosesinin əzablarına qatlaşan dilbərlərimizdən, xanımlarımızdan idi.

O, elə bil ki, Çexovun "İnsanda hər şey gözəl olmalıdır" fikrinin ideal təcəssümü idi. Daxili aləminin zənginliyi zəkasının itiliyi və zahiri gözəlliyi ilə tam harmoniya təşkil edirdi. Buraya elmi təfəkkür ilə bədii təfəkkürün harmoniyasını da əlavə etsək, gözlərimiz qarşısında antik tanrıçılara bərabər ideal bir qadın obrazı canlanır.

"Canlanar" sözünü elə-belə işlətmədim. Azərbaycan xalqının yetişdirib bəşər mədəniyyəti xəzinəsinə bəxş etdiyi dahi sənətkarımız Cəncəli Nizami ömrünün sonuna yaxın yazdığı və öz şeyx öngörülüyü ilə öz sonunu gördüyü poemalarından birində deyirdi:

**Özüntək diri bil məni cahanda,
Mən də canlanıram sən canlananda.**

Aida xanımın da təfəkkür əzabına qatlaşaraq yaratdığı elmi və bədii əsərlər hər dəfə qədərbilən oxucu, tədqiqatçı əlinə düşdükcə, o, sətirlər, sözlər, fikirlər, ideyalar arasından öz məşhur Cokonda təbəssümü (bəlkə də Aida təbəssümü) ilə canlanacaq, şərqşünaslıq elmimizdə, tərcümə sənətkarlığımızda öz sözünü deyəcək, öz səsinə ucaldacaq.

Aida xanım İmanquliyeva bir alim kimi regional çərçivələrə sığmırdı. O, qlobal miqyaslı tədqiqatçı, dünya şərqşünaslığında tanınmış bir ərəbşünas idi. Öz əsərləri ilə ərəb və Azərbaycan mədəniyyətləri arasında körpu salan bir araşdırıcı idi.

O, insan gözəlliyinin kamil mücəssiməsi kimi də qlobal miqyasda çıxmağa layiq idi.

500 il bundan öncə böyük Füzuli öz müşahidələri əsasında o fikrə gəlmişdi. Bu gün yaşasaydı, şübhəsiz ki, "səhvini" düzəldər, həmin qitənin son beytini belə "redaktə" edərdi:

**Dilbərlərin də var tabı yazmaq əzabına, –
Bir çox qələmqaşın qələmi alımanədir.**

*Təzə ay gördükdə, dilbər, qaşların düşdü yada,
Mən gülə baxdıqda dərhal ruxsarı düşdü yada.*

*Mən görəndə ki ayı zülmət alıbdır dövrəyə,
Sünbülə bənzər o hindu saçların düşdü yada.*

*Şərh edən dəmdə şəbi-qədr ayətlin əhli-qədəm.
Zülfünün təfsiri, incə rəftarın düşdü yada.*

*Cənnəti zahid bizi tərif edəndə, ey gözəl,
Cənnəti-kuyun, vüsalın, girdarın düşdü yada.*

*Səlsəbildən bəhs edərkən rövzənin saqiləri,
Ləblərin zövqü, o şirin güftarın düşdü yada.*

*Qanımı tökmək üçün xəncər itildirdi rəqib,
Qollarında ol lətif barmaqların düşdü yada.*

*Qiblədən söhbət edirdi şövq ilə abid, o dəm,
Qaşların mehrabı, bir də ilqarın düşdü yada.*

*Ruh verir İsa kimi şair, Nəsimi şəri də,
Söyləyərkən bu sözü, xoş ətvarın düşdü yada.*

İmadəddin Nəsimi

Жизнь, прожитая между рождением и смертью

Фарда Асадов, заведующий отделом истории и экономики арабских стран Института востоковедения АН Азербайджана

Люди Орфалезе, о чем я могу сказать вам, как не о том, что происходит в ваших душах всегда и сейчас.

(Халил Джубран. Пророк. – Нью-Йорк, 1991, с.10)

Н

меть возможность сказать о своих учителях – большая ответственность и большая привилегия. Знаменитые востоковеды нашего времени опубликовали не так давно воспоминания о своих учителях. Авторы – это деятели востоковедческой науки, чей

талант и усилия составили славу позднего советского востоковедения и продолжают ее традиции как отрасль современной русской науки. Их учителя – это те, кто внесены в скрижали мировой востоковедческой науки как авторы классических трудов и пособий. Если говорить об арабистах, так это Х.К.Баранов, Е.А.Беляев, В.Б.Луцкий – ученые, чьи работы служили и продолжают служить путеводителями для начинающих историков, филологов и языковедов.

Берясь за перо написать об Аиде ханум Имангулиевой, которая многих из авторов упомянутых воспоминаний могла бы назвать в числе своих старших коллег, помимо чувства ответственности я могу испытывать лишь сожаление о недостаточно широком общении с нею. Замечательным человеком и ученым.

Преподаватель

Аида ханум – виднейший азербайджанский филолог-арабист, педагог и организатор востоковедческой науки. Областью применения моих скромных усилий была и остается история арабских стран. И только благодаря тому счастливому обстоятельству, что наряду со своей напряженной научной деятельностью Аида ханум находила силы для преподавания на факультете востоковедения, мне посчастливилось быть знакомым с нею с самых первых моих шагов на востоковедческом поприще.

Известный ученый А.И. Конрад писал, что востоковедение возникло как филологическая наука и всегда будет содержать это знание как необходимый элемент в каждой специальной своей области: истории, экономике, философии и т.п. Востоковед-филолог всегда стоял перед необходимостью владеть определенным объемом знаний из различных гуманитарных наук, а развивающаяся специализация востоковедческих дисциплин никогда не происходила в отрыве от филологии, ибо важнейшим объектом исследования истории, экономики и философии восточных обществ неизменно оставались тексты на восточных языках.

Те студенты-первокурсники, в том числе и моя скромная персона, кто интересовался нефилологическими арабистическими дисциплинами, не всегда ясно представляли себе эти истины. Отдавая дань филологии как необходимому первоначальному этапу востоковедческого образования, мы считали связь своих страноведческих интересов с филологическими знаниями в дальнейшем несущественной. К четвертому курсу, когда многие начали прилично говорить по-арабски и усвоили некоторые базовые знания об истоках арабской литературы, мы не видели смысла прилагать особые усилия для ее более глубокого изучения. В такой вот обстановке нам было объявлено, что нам будут читаться лекции по сиро-американской арабской литературе Аидой ханум Имангулиевой, заведующей отделом арабской филологии Института востоковедения Академии наук. В ту пору академические институты считались неоспоримыми лидерами азербайджанской гуманитарной науки, с другой стороны, связь научных работников с вузами была слабее, чем сегодня, и приход ведущего ученого в студенческую аудиторию был знаменательным событием, которое не могло не вызвать повышенного интереса. Тем не менее мы без особого энтузиазма ожидали начала лекций.

Пытаясь понять принципы отношений со старшим коллегой и представить общие вехи и поворотные пункты их развития, я вновь обратился к воспоминаниям советских востоковедов о своих наставниках – выдающихся ученых 60-х и 70-х. Почти в каждом случае в памяти авторов особо запечатлелись первые встречи с великими учителями. Причиной такой долгой памяти одного дня из череды лет и десятилетий было, на мой взгляд, то, что эрудиция, профессиональные знания, высокие человеческие качества наставников, становившиеся очевидными по мере общения с учениками, сопоставляются в воспоминаниях последних с первыми впечатлениями о внешности и манерах

учителя. "Сухой педант!", – вынес свой первый приговор Харлампью Карповичу Баранову его ученик И.М.Фильштинский. О В.Б.Луцком рассказывали, что молодой аспирант из Эфиопии просил познакомиться его с кем-либо из крупных ученых. Несколько таких знакомств его явно разочаровали, и лишь увидев Владимира Борисовича, он просиял: "Вот это настоящий ученый! У него высокий лоб, удивительно умные и усталые глаза, тонкие пальцы и сутулая спина". Подобно этому аспиранту-эфиопу какие-то свои предварительные представления об облике женщины-ученого из Академии наук имел, наверное, каждый из нас.

Порог тесной аудитории с продавленными половицами и белесовой классной доской переступила высокая статная женщина. Тонкие черты ровно матового смуглого лица были строги и величественны так, что наряду со спокойствием и уверенностью создавали легкое впечатление надменности и недоступности. Эта гамма ощущений и предположений сразу потухла, как только полилась неторопливая, по-интеллигентному, и, я бы сказал, вкрадчиво убедительная речь Аиды ханум. Знание преподносилось не тезисно-менторским тоном и стилем, отличающим значительную часть вузовских преподавателей, а в форме рассуждений, предположений и выводов. Возможно, это было благодаря особенностям академической среды, немногие представители которой, к сожалению, приходили в студенческие аудитории. Это качественное отличие заключалось в том, что преподносимый материал был исключительно дорог преподавателю, он относился к этому материалу бережно, стараясь внушить соответствующее чувство слушателям. Аудитория не могла не ответить уважением и симпатией, как бы незаинтересованно ни относилась к самому предмету. Это относилось как к тем, кого не интересовала филология, так и к тем, кого не интересовало ничего, – в аудитории всегда царил порядок, студенческие шутки оттянуть время, заболтать преподавателя не применялись.

Великолепная русская речь, думается, намеренно перемежалась прекрасноразвучным азербайджанским повествованием, которому нам, стыдящимся несовершенства владения родным языком, хотелось подражать. Голос, неторопливо плавная жестикуляция, интонации размышления и художественного пафоса создавали атмосферу причастности к научному поиску. Еще одним средством формирования обстановки непринужденности и доброжелательности была улыбка Аиды ханум. Когда она улыбалась, царственность, всегда свойственная ее облику, уступала место благожелательной внимательности и сердечности.

Становилось светло и уютно, и мы искренне участвовали в учебном процессе как благодарные слушатели и собеседники.

Сейчас, когда двадцать лет после окончания университета я занимаюсь изучением истории и культуры арабов, могу сказать, что предметом своих исследований и лекций Аида ханум избрала исключительно интересное явление современной арабской культуры и истории. Столкновение двух миров, двух культурных общностей, их взаимодействие в начале XX века вызвали к жизни такой феномен, как арабская эмигрантская литература. Ее называли сиро-американской постольку, поскольку значительная часть ее деятелей происходила из аш-Шама, исторически единой области, включавшей территорию нынешних Сирии, Ливана и Палестины и обычно соответствовавшей в европейской литературе понятию Большая Сирия. Арабы до сих пор называют Сирию аш-Шам, а порой аш-Шамом называют также и Дамаск, считая его сердцем этой части своей большой арабской родины.

"Восток останется Востоком, а Запад – Западом, и им никогда не сойтись", – утверждал английский писатель Редьярд Киплинг, родившийся и проживший долгие годы в Индии. Выдающиеся арабские писатели-эмигранты начала XX века, никогда не отрывавшиеся от своей родины, но прожившие долгую жизнь на Западе, представляют в своем творчестве иную точку зрения на встречу и взаимодействие двух цивилизаций.

Подъем арабского национального самосознания создавал новые условия общественной жизни и новые идеи, овладевавшие умами людей. Арабы-христиане и арабы-мусульмане теснее чувствовали свое единство как арабской нации перед лицом Запада, с другой стороны, годы жизни в западной культурной среде, размышления над историческими путями Востока и Запада, их пересечениями, поиски общей культурной основы и сохранения самобытности дали жизнь многим творениям сиро-американской литературы, содержание которых составляют общечеловеческие ценности и философия общности людских судеб и идейных исканий.

Джубран Халил Джубран – наверное, самый известный из всех писателей-эмигрантов той эпохи. Поэт, писатель и художник родился в Ливане, стране, которая была родиной многих пророков многих религий. Арабы, зачитывавшиеся его блестящей арабской прозой и стихами, считали его гением своего времени. Его поэзия была переведена более чем на двадцать языков мира. Его рисунки и живописные картины экспонировались в величайших столицах планеты. В Соединенных

Штатах, где прошли последние двадцать лет его жизни, он писал по-английски и завоевал сердца и умы англоговорящего мира. Фигура и творчество Халила Джубрана выражали важное содержание современного цивилизационного процесса – взаимодействие двух прежде противостоящих культурных сообществ. Этот знаменательный феномен пыталась довести до нашего понимания Аида ханум. Она старалась передать нам, как сложные проблемы современного мира преломляются в чувствах и ощущениях человека, находившегося на рубеже эпох и на границе цивилизаций. Сейчас могу сказать, для такого понимания взаимоотношений Запада и Востока студенты советского вуза были недостаточно готовы. События ближневосточного конфликта, боевые действия, противостояние советских и американских интересов в регионе, развитие ситуации на арабо-израильской границе и в Ливане были столь многоплановы и бурны, что не оставляли места для глубоких философских оценок в наших молодых умах.

Я думаю, Аида ханум прекрасно понимала это. Одно из своих занятий она начала с вопроса: “Вам известно, что в Баку проходит международный форум, посвященный 70-летию Октября?”. Не знать об этом жителям Баку было невозможно. Общественные и государственные организации из большей части стран Азии, Африки и Латинской Америки послали своих представителей на этот грандиозный форум. Это было одно из тех амбициозных мероприятий, организованных в СССР с целью влиять на процессы в развивающихся странах. Баку был расцвечен флагами десятков государств. Приуроченность события к юбилею Октябрьской революции сразу формировала общее представление о характере форума и тем самым предопределяла наше отношение к нему как к важному, но типичному идеологическому шоу. Мы приготовились к беседе о значении Великой Октябрьской революции для развивающихся стран Востока.

Аида ханум начала разговор совершенно неожиданно. Она показала нам брошюру на арабском языке с выступлением Г.А.Алиева, тогда Первого секретаря ЦК КП Азербайджана. Нужно сказать, что мы постоянно ощущали недостаток материалов для совершенствования наших языковых навыков. Полезные, но малоинтересные учебные тексты, многолетней давности журналы и случайно попадавшие в руки старые номера арабских газет требовали истинного упорства и желания, чтобы использоваться как учебный материал. А тут живой доклад – часть переживаемого нами события. Из текста мы с интересом прочитали несколько абзацев и с удовольствием отметили себе нужные выражения и обороты.

Как-то незаметно перешли к обсуждению обстановки на Ближнем Востоке. Тот год был временем чрезвычайного обострения ситуации. Впервые за всю историю Израиля Партия труда после поражения на парламентских выборах была вынуждена уступить власть блоку непримиримых правых партий “Ликуд” во главе с Менахемом Бегиним. К проблеме оккупированных земель и палестинских беженцев, к последствиям Октябрьской войны 1973 г. прибавилась трагедия гражданской войны в Ливане. Прекрасная страна – “восточная Швейцария”, Beirut – “ближневосточный Париж” были ареной кровавых столкновений последние два года. Палестинцы и патриотические силы Ливана, главным образом мусульманское население, оказались по одну сторону, а правохристианские “фаланги” Пьера Жмайеля, “тигры” Национальной либеральной партии Камиля Шамуна, Фронт защиты кедра во главе с Ф.Шамали, другие военизированные формирования ливанских христиан – стали по другую сторону. Естественно, здесь пролегла также линия противостояния интересов США и СССР. Советский Союз оказывал содействие блоку патриотических сил, боровшихся за целостность Ливана, за верность общеарабским интересам, за возвращение палестинцев на родину.

Одним из проявлений этих политических приоритетов были частые визиты молодежных делегаций и групп палестинских и ливанских детей в СССР. Для нас, студентов, это было возможностью попрактиковать язык на ответственной работе. Как раз незадолго до начала наших лекций мне довелось поработать почти три месяца с ливано-палестинской делегацией в Крыму. Я был полон свидетельств, ярких рассказов палестинских и ливанских подростков о боли и героизме ливанской войны. Обсуждали события жарко. Верили, что решение зависит от твердой позиции Советского Союза. Аида ханум мало вмешивалась в споры, а только регулировала дискуссию, давая слово то одному, то другому. Трудно сказать, только ли знание особенностей ливанской ситуации, понимание культуры и интеллектуальной среды арабов, а может, просто глубокое восприятие внутреннего мира и образов ливанских писателей, христиан и мусульман, страстно любивших свою родину, придали убедительность словам Аиды ханум, что мир в Ливане – это согласие ливанцев, их воля, их любовь и привязанность к родной земле.

В конце лекции Аида ханум в нерешительности взяла брошюру с речью и обратилась к аудитории:

– К сожалению, у меня только один экземпляр, не возражаете, если я передам его Фарде?

Мое горячее участие в беседе, казалось, требовало определенного поощрения, но в данном случае было особенно приятно, что, апеллируя к мнению аудитории, преподаватель высоко оценил мое участие не только своим авторитетом, но и поддержкой всей группы, чье уважительное отношение я всегда чувствовал и храню в своей памяти до сих пор.

Директор

Несколько лет я провел, стажирясь в Москве и обучаясь в аспирантуре в Санкт-Петербурге. Вернувшись в наш институт, естественно, оказался в "ведомстве" Зии Мусаевича и практически не имел творческих контактов с Аидой ханум. Историки и филологи, несмотря на свою неразобщенность как представителей комплексной востоковедческой науки, последние десятилетия развития ориенталистики все больше тяготели к самодостаточности и даже проявляли некоторый снобизм в отношениях друг с другом. Особенно это касалось молодого поколения. И мы в институте группировались по интересам – историки и филологи. Встречаясь с Аидой ханум, мы никогда не вспоминали времена моего студенчества. И хотя мне было чрезвычайно приятно видеть своего преподавателя в институте, где теперь и я имел честь работать, сам преподаватель ни разу не показал, что учил меня азбуке и поэзии востоковедения, как будто я свалился в институт готовым специалистом.

Вспоминаю один небольшой, но очень показательный эпизод. Мне передали, что Аида ханум просит зайти к ней: она была заместителем директора института. После короткого приветствия Аида ханум сразу перешла к делу:

– Тебе, наверное, известно произведение ал-Макризи "Хитат"? Таки-ад-Дин ал-Макризи был одним из выдающихся историков и географов XIV-XV веков, учеником знаменитого ибн Халдуна, а "Хитат" – четырехтомное описание кварталов и памятников Каира, было его основным произведением. Я ответил утвердительно.

– Я часто встречаю ссылки на это произведение в форме "Хитат", иногда с указанием автора, а порой даже без этого. Почему не упоминают по первым словам названия, как это принято: "Китаб ал-Маваиз ва-л-Итибар фи-Зикр ал-Хитат ва-л-Асар" (Книга увещаний и назидания в рассказе о кварталах и памятниках)?

– Известно несколько описаний кварталов Каира (по-арабски: хитат), наиболее раннее принадлежит перу ал-Кинди (IX в.). Это дало основание говорить об особом жанре географической литературы, и

самым известным считается произведение ал-Макризи, широко используемое исследователями, – с готовностью выпалил я, – так что "Хитат ал-Макризи" – принятая форма ссылки после первого полного упоминания сочинения.

– Спасибо, – поблагодарила Аида ханум. – Я тут задумала статью и часто цитирую это сочинение. Не хотелось повторять за другими форму сноска. Думалось, может, правильнее было бы "Китаб ал-Маваиз ва-л-Итибар"?

Для тех, кто имеет дело с арабскими источниками, будет понятна требовательность Аиды ханум: в этих мелочах проявляется вкус ученого, степень его уважения к бесценным творениям прошлого. Мне этот эпизод памятен тем, что учитель наряду с требовательностью к себе проявил и доверие к мнению ученика.

Перед своей безвременной кончиной Аида ханум недолгое время поработала директором Института востоковедения. Могу сказать, заметно было особое доверие к молодым сотрудникам, существенно обновился состав ученого совета, часто происходили встречи с директором. Предметом обсуждения были самые общие и дискуссионные вопросы востоковедения. Помнится, Аида ханум призвала нас, нескольких молодых, но уже имевших опыт сотрудников участвовать в разработке комплексного тематического плана исследований института, особенно отмечала она необходимость концепции неразобщенности востоковедческих дисциплин.

Все оборвалось вдруг, неожиданно: Аида ханум заболела. Она перестала выходить на работу, но продолжала руководить институтом. Она было в курсе всех дел, и сотрудник администрации с определенной регулярностью навещал ее, чтобы подписать бумаги и т.п. В это самое время, в июне, мы ожидали приезда в институт известного сирийского писателя и историка Шауки Абу Халила. Он собрал уникальный материал у себя на родине о Пантелеймоне Жузе, замечательном арабском ученом, долгие годы до конца своих дней работавшем в Баку. В те времена к нам все еще летали через Москву, а там было уже очень небезопасно, и предполагалось, что из уважения к гостю его нужно будет встретить в Москве. Одновременно я получил приглашение выступить с докладом на международной конференции в Москве. Эти два события разделяла целая неделя. У меня возникло естественное опасение, что по причине недостатка финансов на конференцию попасть не удастся.

О положении дел стало известно Аиде ханум. Она распорядилась

сообщить мне, чтобы готовился к выезду на две недели: и на конференции выступить, и гостя встретить. Одновременно мне передали просьбу зайти к ней за какими-то бумагами для передачи в Москву.

Аида ханум, видимо, чувствовала себя очень плохо, хотя выглядела прекрасно. Спросила о деталях скорой поездки, затем поинтересовалась предстоящей конференцией. Я рассказал, с каким докладом собирался выступить – культурные контакты арабов и тюрков в раннее средневековье. Аида ханум напомнила, что один из выдающихся писателей современной арабской литературы Джирджи Зейдан писал об этом времени и о тюрках в своих романах. Стали говорить и об общей проблематике конференции: культурные контакты мусульманского мира в средние века. Мне запомнилось, как Аида ханум поставила вопрос преемственности доисламской и исламской культур. Она подчеркнула, что в литературной традиции как по форме, так и по содержанию связи двух обществ довольно последовательны и прочны, тогда как с точки зрения мировоззренческой и религиозно-этической это два мира, разделенные эпохальной гранью, что также можно проследить по некоторым сюжетам арабской поэзии. Прежде всего речь должна идти о проблеме судьбы в духовно-этическом мире доисламских арабов и мусульман. Вопреки распространенному мнению, ислам вовсе не провозглашает предопределение как всеопределяющий принцип человеческого бытия. Его обсуждение в религиозной литературе и отражение в поэзии показывает дискуссионность проблемы и связь с доисламскими представлениями о предопределении. В самом же исламе идея фатальности, неизменности судьбы несовместима с верой во Всещедрого и Всемилостивого Аллаха. Человек своими деяниями может рассчитывать на изменение своей судьбы перед судом Всевидящего и Всемогущего. Мы вспомнили и спор джабаритов и кадаритов, сторонников и противников предопределенности человеческой судьбы. Смысл дальнейшей беседы, признаюсь, был не совсем понятен мне в то время.

– А что может означать смерть в контексте исламского представления о предопределении и божественной милости и справедливости? – рассуждала Аида ханум. – Ты, наверное, помнишь историю пророка Идриса, или Еноха: он был вознесен на небо за то, что Аллах возлюбил его за ученость и благочестие. А ведь это означало смерть для его бренного тела.

– Да. Пожалуй, его уход из жизни собственно и есть смерть, и таков может быть исход для каждого праведника, заслуживающего благосклонности Всевышнего, ведь нельзя же понимать его вознесение как

некий более высокий статус приобщенности к Богу – это противоречит основному принципу ислама, принципу единобожия.

– И что же тогда смерть: наказание или милость? Как знать об этом в ближнем мире? Люди оплакивали Иисуса, но ведь он был возвращен в свою божественную ипостась и смерть его тела была горем для его последователей. Иисусу было тридцать три года: этот возраст считается самым расцветом физического тела, почему же угодно было уйти из этой жизни так рано и как это можно объяснить с точки зрения исламской догматики, не признающей божественной сути сына Марии.

– В Иисусе два начала неразделимы, трактуется в христианстве. Ислам, не признавая божественной ипостаси, по логике признает страдания и кончину Христа как приговор обычному смертному, но это же является и милостью сыну Марии, ибо такая смерть сделала его огромной ценностью для оставшихся в этом мире и увековечила его в памяти людей.

Наш разговор как-то не находил логического завершения, мне казалось, что, несмотря на взаимопонимание по поводу предмета, понятий и терминов, не хватало времени для определения мотиваций и назначения разговора. Я так и ушел под впечатлением глубоких рассуждений, но с чувством недосказанности, недоговоренности. Это была моя последняя встреча с Аидой ханум.

Возвращение

Прошло около года, как не стало Аиды ханум. Я участвовал в качестве переводчика на переговорах в региональном офисе одной крупной западной компании. Директор был христианин-маронит из Ливана. Арабы очень гордятся своей историей, литературой и языком и чрезвычайно благосклонны к тем, кто знает их культуру и хорошо говорит на арабском. Деловые переговоры и заключительная встреча неоднократно перемежались беседой об арабской литературе. Слушая лестные слова в мой адрес, я с благодарностью вспоминал своих учителей.

Накануне отъезда в отеле меня попросили подойти к стойке администратора, вручили конверт. Внутри с обычными пожеланиями на английском была книга – “Пророк” Халила Джубрана. Сразу перед глазами встала Аида ханум, стал слышен ее голос, рассказывающий об особом месте этого произведения в творчестве известного художника. Книга была опубликована на английском и малодоступна нам в студенческие годы, да и голову занимали другие вопросы и читательские интересы. Теперь же я сразу открыл книгу и стал читать.

Двадцать лет прожил пророк ал-Мустафа (имя выбрано не слу-

Отплытие - это уход из жизни остающихся. Но остается память.

- Но если только мой голос перестанет звучать у вас в ушах, а моя любовь сотрется из вашей памяти, тогда я вернусь... Не забывайте, что я обязательно вернусь к вам... Совсем немного, одно мгновение покоя в порыве ветра - и другая женщина даст мне жизнь, - кричал Пророк собравшимся людям.

чайно: "ал-Мустафа" означает "избранный", таково было почетное прозвание пророка Мухаммада) в городе Орфалезе. Но вот за ним пришел корабль, чтобы взять обратно на родину, на уединенный островок далеко в море. Люди пришли к гавани проститься с тем, кто долгие годы жил среди них, проповедуя добро, благочестие и любовь. Тяжела была мысль о расставании, ненасытным было желание людей черпать из мудрости пророка. И спросили люди напоследок: "Открой нам самих себя, раскрой все, что тебе известно о жизни между рождением и смертью". Двадцать шесть небольших разделов книги – это двадцать шесть повествований о любви, супружестве, детях, щедрости, печали и радости, свободе, боли ... и смерти.

– Мы хотели бы тебя спросить о смерти, – вопрошали люди.

– Вы должны бы знать смысл смерти. Чтобы найти его, ищите в самом сердце жизни... ибо жизнь и смерть едины, так же как едины река и море... Ваш страх пред смертью – то же, что и трепетание пастуха, которому царь оказал великую честь, простерев свою длань над его головой. Разве пастух не трепещет от радости, что отмечен царской отметиной? – говорил пророк.

Отплытие – это уход из жизни остающихся. Но остается память.

– Но если только мой голос перестанет звучать у вас в ушах, а моя любовь сотрется из вашей памяти, тогда я вернусь... Не забывайте, что я обязательно вернусь к вам... Совсем немного, одно мгновение покоя в порыве ветра – и другая женщина даст мне жизнь, – кричал пророк собравшимся людям.

Таков был внутренний мир Аиды ханум, о котором мы не всегда знали при жизни. Состоялось ли, состоится ли возвращение любимого и дорогого человека? Пока живет память о нем, он и не уходит. Он продолжает учить, любить, поощрять, предостерегать, одним словом – продолжает жить.

Aida xanım haqqında xatirələrım

Vilayət Cəfər

ictimai-siyasi, elmi-ədəbi fəaliyyətinin çiçəkləndiyi bir vaxtda, qəfildən dünyadan köçmüş mərhumə Aida xanım İmanquliyeva haqqında fikir, xatirə söyləmək mənim üçün nə qədər çətin olsa da, onunla uzun illər bir şöbədə çalışdığım üçün bu mövzuda saatlarla danışmaq olar. Xatırlayıram. Mən Aida xanımlı hələ universitet illərindən tanıyırdım. Biz Şərqsünaslıq fakültəsinin birinci kursunda oxuyanda onlar beşinci kursun tələbələri idilər. O vaxtlar ərəb şöbəsində çox tələbə oxumurdu. İstər aşağı, istərsə də yuxarı kurslarda cəmi-cümlətəni yeddi-səkkiz tələbə təhsil alırdı ki, onlar da bir-birlərini üzədən tanıyırdılar. Xüsusilə aşağı kurslar yuxarı kursları daha yaxşı tanıyırdılar. Məhz bu mənada Aida xanım mənim xatirimdədir.

1967-ci ildə Yəmənə iki il tərcüməçi işlədikdən sonra mən Azərbaycan EA-nın Yaxın və Orta Şərq xalqları İnstitutunun aspiranturasına (ərəb ədəbiyyatı üzrə) daxil olanda Aida xanımlı həmin şöbədə işləyən gördüm. Onu da deyim ki, o dövrdə ərəb ədəbiyyatı qrupunda işləyənlərin hamısı cavanlar – daha doğrusu, universitet illərindən bir-birini tanıyan cavanlar idi.

Mən aspiranturada oxuyanda ərəb ədəbiyyatı qrupuna Aida xanımlı birgə oxumuş və artıq 10 ildən çoxdur dünyasını dəyişmiş mərhum Malik Mahmudov rəhbərlik edirdi. Bizim qrup türk qrupu ilə bir şöbədə birləşmişdi və şöbəyə akademik Həmid Arslı başçılıq edirdi.

Yenə də xatırlayıram. Malik Mahmudov 1972-ci ildə universitetə müəllim getdi və həmin ildən həyatının sonlarına qədər Aida xanım Şərqsünaslıq İnstitutunun "Ərəb ədəbiyyatı" şöbəsinə başçılıq etməyə başladı. Çox keçmədi ki, Aida xanım özünün dərin elmi biliyi, güclü təşkilatçılıq bacarığı, institut və akademiya rəhbərliyi tərəfindən yaxşı bir mütəxəssis, alim kimi tanındığı üçün bizim qrupu şöbə səviyyəsinə yüksəltdi və biz təxminən 1975-ci ildən "Ərəb ədəbiyyatı" şöbəsi kimi fəaliyyət göstərməyə başladığımız.

Qeyd etdiyim kimi, Aida xanım həmin illərdə artıq savadlı bir

ərəbşünas kimi yetişmişdi və onun ərəb ədəbiyyatının bu və ya digər sahələrinə, eləcə də ərəb-rus, ərəb-Azərbaycan ədəbi əlaqələrinə dair akademik məcmuələrdə və "Azərbaycan" jurnalında o dövrün elmi ictimaiyyətinin marağını özünə çəkən məqalələri çap olunurdu. Mən Aida xanım haqqında iki dəfə "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində məqalə ilə çıxış etmişəm. Birincisi xoş bir hadisə ilə bağlı idi. Belə ki, 1975-ci ildə Aida xanımın Azərbaycan dilində "Cubran Xəlil Cubran" adlı kitabı çıxmışdı. Və mən həmin kitab haqqında "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində "Yeni sahə, ilk qaranquş" adlı irihəcmli təqdirədicə bir məqalə yazmışdım. Məqalədə mən Aida xanımı bir şərqşünas, ərəbşünas tədqiqatçı kimi təqdim etmiş, onun ərəb ədəbiyyatşünaslığı sahəsində Azərbaycanda ən qələmlə, ərəb ədəbiyyatının dövr və problemlərini dərinlən bilən bir mütəxəssis olduğunu qeyd etmişdim və bununla da onun "Cubran Xəlil Cubran" monoqrafiyasının məziyyətlərini açıqlamaqla yanaşı, bu kitabı Azərbaycanda ərəb ədəbiyyatı sahəsində çap olunmuş ilk qaranquş adlandırmışdım.

...Və yenə də xatırlayıram. 1976-cı ildə mərhum akademik Həmid Araslı bizim şöbəyə plan işlərindən əlavə, "İraq ədəbiyyatı antologiyası" adlı müntəxəbat xarakterli bir tərcümə toplusu hazırlamağı tapşırılmışdı. Çünki həmin ərəfədə İraqla Azərbaycan arasında ədəbi-mədəni əlaqələrin vüsəti çox böyük sürətlə inkişaf edirdi və hər iki ölkədən bir-birinə çoxsaylı nümayəndə heyətləri gedib-gəlirdi və belə nümayəndə heyətlərinin birinin başçısı da mərhum akademik Həmid Araslı olmuşdu. Həmid müəllim həmin toplunun tərtibçiliyini Aida xanıma və bir də mənə həvalə etmişdi. Çünki mən şöbədə İraq ədəbiyyatı ilə məşğul olan yeganə adam idim... Biz şöbənin digər əməkdaşları M.Qəmbərli ilə həmin kitaba daxil olacaq şerhlərin sətri tərcümələrini hazırladıq və onu respublikanın tanınmış şairləri arasında tərcümə üçün payladıq. Nəsr hissəsini isə şöbənin başqa əməkdaşları ilə birgə özümüz tərcümə etdik. Toplu çox tez ərəşəyə gəldi. Aida xanım ona geniş bir müqəddimə yazdı və özünün də ərəb yazıçısı Mahmud əz-Zahiridən etdiyi bir hekayə tərcüməsi ilə orada iştirak etdi... Və bu da yaxşı xatirimdədir ki, mən həmin toplunun tərtibinə görə "Sosializm yarışının qalibi" döş nişanı ilə təltif olundum... Lakin çox təəssüf ki, həmin toplu o vaxtlar, istər Aida xanımın, istərsə də Həmid müəllimin gərgin səyinə baxmayaraq, vaxtında çap olunmadı. O, səkkiz ildən sonra yenə də Aida xanımın gərgin zəhməti hesabına "Ağ günlərin sorağında" adı altında "Yazıçı" nəşriyyatı tərəfindən çapdan çıxdı... O vaxt isə Həmid müəllim artıq dünyasını dəyişmişdi.

Əsrin 80-ci illərində Aida xanım artıq keçmiş SSRİ məkanında aparıcı şərqşünaslardan birinə çevrilmişdi. Ona nəinki respublika, habelə Ümumittifaq miqyasında hörmət edir və onunla hesablaşırdılar. Moskvada, Leninqradda, Tbilisidə neçə-neçə tanınmış şərqşünaslarla (A.A.Dolinina, A.F.Frolova, E.P.Çelişev, V.K.Kirpiçenko, A.Şidator, B.Kudelin və b.) mehriban dostluq, həmkarlıq əlaqələri vardı. O, dəfələrlə SSRİ məkanında xarici ölkələrdə Azərbaycan şərqşünaslığını təmsil etmişdi.

Bir epizod da yadımdadır. 1983-cü ildə Moskvada akademik İ.Y.Kraçkovskinin anadan olmasının 100 illiyinə həsr olunmuş konfrans keçirilirdi. Həmin konfransda respublika şərqşünaslarından bir neçə nəfər də iştirak edirdi. Aida xanım da həmin konfransda məruzə ilə çıxış edəcəkdə. Lakin nə səbəbdənsə o, iki gün gecikdi.

Mənim çıxış edəcəyim ədəbiyyat seksiyasında Bakıdan heç kim yox idi. Mən İraq şairi C.S.əz-Zəhavi barədə İ.Y.Kraçkovskinin fikirlərinə haqq qazandırmaqla İraq ədəbiyyatşünasının fikirlərini obyektivlikdən uzaq qərəzli fikir kimi səciyyələndirərək çıxışımı başa vurdum. Müzakirələr zamanı İ.Y.Kraçkovskinin tələbələri olmuş A.A.Dolinina və A.F.Frolova bir-birinin ardınca çıxış edərək, müəllimlərinin ərəb ədəbiyyatı sahəsindəki biliyinin mükəmməlliyi qənaətini gücləndirdiyim üçün mənim məruzəmi təqdir etdilər. Bundan sonra Aida xanım söz alaraq çıxış etdi (açığı, onun zala nə vaxt daxil olduğunu mən hiss etməmişdim). O mənim çıxışımı təqdir etməklə yanaşı, onun başçılığı altında Azərbaycan ərəb ədəbiyyatı araşdırıcılarının gördüyü işlərdən bəhs etdi və bu sahədə bizdə güclü bir mərkəz yarandığını qeyt etdi.

...Həqiqətən də həmin mərkəz mövcud idi və o, fəaliyyət göstərirdi. Aida xanımın "Ərəb filologiyası" şöbəsinə başçılıq etdiyi dövrdə şöbənin neçə-neçə əməkdaşları dissertasiyalar müdafiə edərək alimlik dərəcəsi almışdılar. Onun rəhbərliyi altında bir neçə aspirant öz dissertasiyasını uğurla müdafiə etmişdi. "Ərəb filologiyası" adlı məqalələr toplusu mütəmadi nəşr olunurdu.

Aida xanımın doktorluq dissertasiyasının müzakirəsi də mənim xatirimdədir. Doğrudur, o dövrdəki ictimai-siyasi ab-hava adamları bir qədər süstlüyə, məyusluğa sövq etsə də, Aida xanım bütün çətinliklərə sinə görərək uğurla doktorluq dissertasiyasını müdafiə etdi və az sonra direktor müavini və institut direktoru vəzifələrində yüksəldi. Və həmin dövrdən isə o, şöbənin elmi işlərinə nəzarəti mənə tapşırırdı. Yuxarıda qeyd etmişdim ki, mənim Aida xanımla bağlı "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində iki dəfə imzam görünmüşdür. Həmin qəzetdə

ikinci yazım Aida xanımın vəfatı münasibəti ilə bağlı idi... Təəssüf hissi ilə qeyd edirəm ki, Aida xanım xəstəliyi ilə bağlı bir qədər müalicədə oldu. O, müalicəyə getməzdən əvvəl mənə şöbənin gələcək iş və planları ilə bağlı söhbət aparacağını demişdi. Lakin təəssüf ki, mən az bir müddətdən sonra Aida xanım haqqında "Vida sözü" yazası oldum. Bu belə oldu. Aida xanımın dəfnindən sonra institutun o vaxtkı direktor müavini D.Vəliyev mənə Aida xanım haqqında təcili qəzetə vida sözü yazmağı tapşırırdı... Əslində, mən bir qədər tərəddüddə qaldım. Çünki bunu mən yox, akademiyanın rəhbərliyi və yaxud da Yazıçılar İttifaqı etməli idi (Aida xanım eyni zamanda Yazıçılar İttifaqının üzvü idi)... Nə isə, mən Aida xanım haqqında "Ölüm sevinməsin qoy" adlı vida sözü yazdım və orada Aida xanımın elmi, ictimai-siyasi fəaliyyətindən geniş danışdım.

Aida xanım yaşasaydı, o, bu gün Azərbaycanın Kollantayı, Nadejda Mixaylovası və s. ola bilərdi. O, buna layiq idi.

Yaddaşlarda yaşayan alim gözəlliyi

Fəridə Vəlixanova, filologiya elmləri doktoru, professor

Xanım bağlantısı hər kəsə yaraşmaz. Aida – xanım oldu! Bu ad ona yaraşdı. Uşaqlıqdan əziz-xələf böyümüşdü. O vaxtlar ən nümunəvi məktəb olan 132 nömrəli qızlar məktəbini məndən bir-iki il sonra Aida da qızıl medalla bitirdi.

Təhsilimi Moskva Dövlət Universitetində davam etdirdiyimdən bir daha Aida xanıma 1959-cu ilin 25 iyununda (səhv etmərəmsə), onun toy günündə gördüm.

Azərbaycan EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda mənə ilk şöbə müdirim Mir Cəlal müəllim anamı (ADU-nun müəllimi idi) və mənə oğlunun toy məclisinə dəvət etdi. Heç zaman yadımdan çıxmayan o toyda o vaxtın əsl ziyalıları iştirak edirdi. Bizi Aida ilə Arifin masası arxasında onlarla lap üzbəüz oturtmuşdular. Cözəl birlik idilər!

Orta məktəbdə gördüyüm qarıyanız qız sonralar uca boylu çox gözəl və effektiv xanım qadına çevrildi və həmişəlik belə qaldı.

Sonralar Aida xanımla mən Moskvada aspirantura keçərkən görüşdük. Qəribədir, çox yaxınlığımız olmadığı bir halda Bakıda EA-da yaxınlaşdıq. Mən tərcümə şöbəsinin müdiri idim. Aida xanım doktorluq dissertasiyasının müzakirəsində iştirak etməyi məndən xahiş etdi. Şərqsünas olmasam da, ədəbi əlaqələrin nəzəriyyəçisi kimi böyük məmnuniyyətlə bu həm gözəl, həm də müdrik, məğrur qadının disserteriyasını oxuyub geniş, yazılı rəylə çıxış etdim. Ərəb-Azərbaycan əlaqələrindən çox şey öyrəndim. Mənə olan etibarını duydu, ali mənəvi tərbiyəyə malik olduğunun şahidi oldum. Sonralar sarsıntılarını mənə bölüşdürürdü. Məğrurluğunu saxlayırdı. Bu isə mənə insanlarda axtardığım ən ümdə xüsusiyyətlərdən biridir. Beləcə o qədər də "vaxtilə" yaxın olmayan insanlar yaxınlaşdılar.

Respublikada ilk tərcümə toplusu 1990-cı ildə şöbəmizin məsulu kimi EA-nın nəşriyyatında çıxdı. Və bu topluda Aida İmanquliyevanın

da məqaləsi getdi. Monoqrafiyalar Azərbaycan elmini təmsil edən Aida xanımın – gözəl qadın, gözəl alim olduğunu sübuta yetirdi.

Batini gözəl insanların təbiət xaricini də gözəlləşdirir! Aida onu yaxşı tanıyanların arasındadır!

Как прекрасен этот мир!

Омар Эльдаров, народный художник

Сотри случайные черты,
И ты увидишь – мир прекрасен.

Мир прекрасен. В природе все гармонично. Все самые обычные и простые явления, как восход или закат солнца, дождь или снег, ветер, ясная, ослепительно солнечная погода, могут быть первопричиной божественных по красоте явлений, способных одарить нас вдохновением и открыть бесконечные возможности для создания произведений живописи, музыки и поэзии. Восторг, который охватывает художника, заставляет его воплощать в произведениях свои ощущения от увиденного. Такой же восторг может охватывать художника, когда он видит перед собой человека, совершенного и внешне, и духовно. Вот этот восторг, вот это удивление может быть тем большим зарядом энергии, которого хватает для создания художественного образа. Такие чувства я испытал, когда впервые увидел фотографии Аиды ханум.

Этот мир прекрасен потому, что встречаются в нем люди красивые не только дарованной им от природы красотой, но и значительные как личности.

Вот такой была Аида ханум Имангулиева. Она ушла из жизни полная сил, красивая и молодая, в расцвете научно-творческой деятельности. Дочери Аиды ханум Наргиз ханум и Мехрибан ханум обратились ко мне с просьбой создать скульптурный образ матери, чтобы хоть какая-то частица ее обаяния сохранилась для близких и всех, кто ее знал. Мне не пришлось при жизни встречаться с Аидой ханум, и я предвидел сложности. Однако большой фотоматериал был визуальным ее отражением и оказался той опорой в работе, которая в какой-то мере заменила личное общение. С фотографий на меня смотрели глубокие выразительные глаза, я видел тонкие черты лица и при всей женственности – сильный характер волевого человека. Внешность человека бесконечно разнообразна. Красивая женщина всегда индивидуальна, но

бывают красивые лица, близкие к эталону красоты, а бывают при всей своей красоте ярко индивидуальные.

К примеру, всемирно известная красавица Джина Лоллобриджида близка к эталону, а всемирно известная красавица Софи Лорен ярко индивидуальна, как бы не вписывается в эталон красоты. Вот внешность Аиды ханум очень индивидуальна и от этого была чрезвычайно интересна для создания художественного образа. Мы решили, что скульптура будет в белом мраморе, в материале, наиболее подходящем для женского образа. Материале, олицетворяющем чистоту и мягкость.

Наргиз ханум помогала мне, рассказывая о матери. Мы стремились создать образ пластичный и женственный при наличии характера и глубины образа.

Когда дело дошло до конкретных деталей, например, прически, Наргиз ханум, как говорится, приложила руку, собственноручно выполнив некоторые детали. Природа – великий художник. Нам надо только увидеть все богатство жизни.

К сожалению, я увидел только то, что отразил фотообъектив, но и этого было достаточно для создания скульптурного образа, в той или иной степени отражающего живой образ.

Проходят годы, а мрамор живет своей застывшей жизнью, напоминая о человеке, жизнь которого однажды вспыхнула искоркой, разгоралась все ярче и ярче и вдруг потухла. Лишь мрамор своей неподвижной формой напоминает о годах, полных радости и горечи, о годах, полных бесконечных переживаний, стремительных и динамичных. Напоминает, застывший и молчаливый.

Şərqsünaslığın şərqli şahzadəsi

Yaşar Qarayev, AEA-nın müxbir üzvü

A

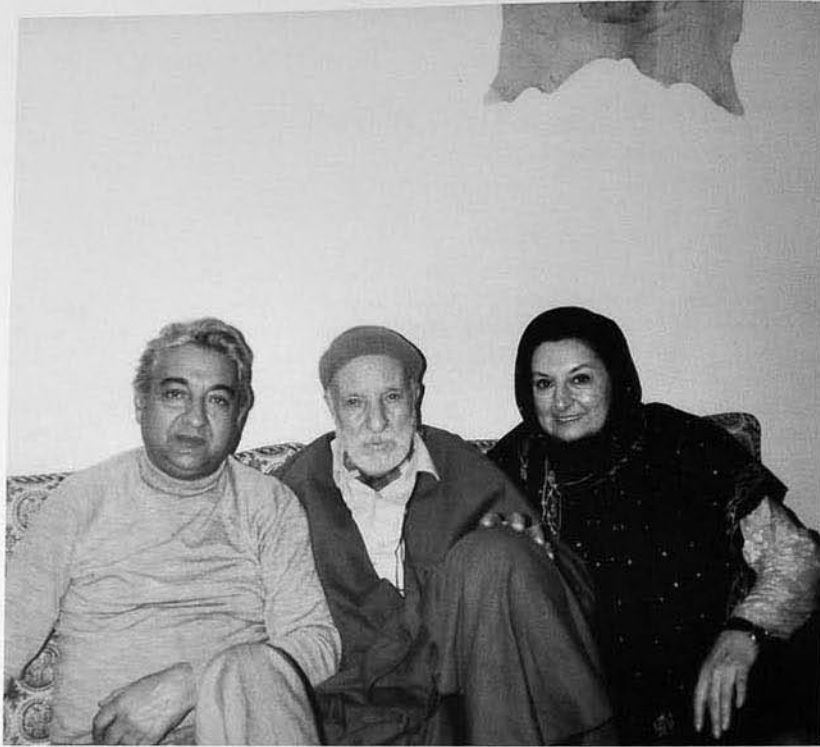
zərbaycan qadınlığı zaman-zaman şer, sənət kəhkəşanına münəvvər ulduzlar, işıqlı adlar əlavə etmişdir. Türkün gözəli – şerin pərisi (Şirini, Leylisi...) rolunda artıq neçə min ildir poeziyanı səmada, zirvədə saxlayır. Mən hətta hərdən çaşıram və ayırd edə bilmirəm: ilahi, Füzuli möcüzəsi üçün bəşər, dünya daha çox kimə borcludur: Məhəmməd Füzuliyə,.. yoxsa adi bir Məhəmmədi şair Məhəmmədə, peyğəmbər Məhəmmədə, Füzuli Məhəmmədə çevirən o ay üzlü gözələ? Məncə, gözələ!

Özü də qadını həm dünyəvi, həm də ilahi uralıq məqamına təkəşairlər, təkəşaiqlər ucaltmışlar: Adəmi palçıqdan xələq edən Tanrının da əli gəlməyib, ürəyi gəlməyib ki, Həvvani da palçıqdan yapsın, yaratsın. Və hələ qadının naminə dünyada ilk cərrahiyyə əməliyyatı aparıb Adəmin bir qabırğasını çıxarıb və ondan qadını yaradıb!

Lakin tarix boyu türkün gözəli ilhamın təkəşairi rolunda yox, həm də rübabin, liranın özü rolunda – Məhsəti, Natəvan, Aşıq Pəri missiyasında çıxış etmişdir.

Xüsusən XIX - XX yüzillərdən Şərqi gözəli biz poeziyanın həm də elm və zəka qatında görürük. Azərbaycanda çağdaş humanitar elmi ən müqəddir fikir ərləri və cəngavərləri ilə yanaşı, həm də xanım alimlər ərəşəyə gətirmişdir. Şərqsünaslıq milli humanitar düşüncədə miqyaslı, möhtəşəm magistrala çevrilmişdir. Vaxtilə Şərqi İslam intibahını türk etnik mentaliteti fars-ərəb dil və düşüncə arxetipi ilə bərabər statusda yaratdığı kimi, bu gün də şərqsünaslığın elm məbədinə Azərbaycan Yaxın Asiya və Afrika ölkələri ilə bir yerdə daş qoyur. Müəyyən bir müddət bizdə bu elmi hərəkata Aida xanım İmanquliyeva istiqamət verib: həm elm təşkilatçısı, həm tədqiqatçı alim, həm də pedaqoq və müəllim kimi.

Lakin haqqında danışdığım Şərqi dəyərlərini Aida xanım yalnız

"Sənə bir möcüzə göstərmək istəyirəm – dedi. – Mir Cəlal müəllimi görmək istəyirsən!". Heyrətdən yerimdə dondum. Axı sevimli müəllimim, təkrarsız ədibimiz çoxdan vəfat etmişdi.

filoloq-mediyevist kimi təmsil etmirdi, yox! Bütün xanımlıq məlahəti, qənisiz gözəlliyi ilə o, Şirinin, Leylinin özü idi. Hər halda, ən azı, Şərqsünaslıq Institutunun "Şərqli gözəli", "Bakılı Leylisi" Aida xanım idi. Qamətində daşdığı ucalığı, sözündən, əsindən yayılan tələffüzdəki musiqi, çöhrəsindəki bütün cizgilər, əmələndə, hərəkətində kübarlıq ədaləri məhz daxilindəki ülviyyətin ("leyliliyin") zahirdəki ifadəsi idi.

Gözəlliyi rəssam, adətən, təbiətdə tanıyır və sənətdə, kətanda onu yenidən yaradır. Aida xanımı yaradanda iş əksinə, sanki təbiət sənətə,

rəssama üz tutmuş, neçə-neçə sehrli fırçanın rəvənəq və cila verdiyi göz və qaş miniatürdən, portretdən çıxıb Aida xanımın çöhrəsinə qonmuşdu!

MEA-nın Ədəbiyyat və Şərqsünaslıq institutları eyni binada, qonşu mərtəbələrdə yerləşir. Direktorluğun nümayəndələri kimi (vəzifəcə həmkarlar kimi) bölmənin və rəyət heyətinin iclaslarında, elmi sessiya, simpozium və konfranslarda tez-tez görüşürdük. Yadımdadır: şərqli şahzadə xanım həmişə, hər yerdə ümumi diqqət mərkəzində olardı. Nitqində də, məruzəsində də, hesabatında da məhz xanımlığın rütbəsi qalan bütün rütbələrin hamısından ucada görünərdi. Aida

Mir Cəlal (yuxarıda, soldan üçüncü), Cəfər Cəfərov, Əbülkəsim, Yusif Şirvan, Zeynal Xəlil, Sabit Rəhman, Ənvər Məmmədcanlı, Hidayət Əfəndiyev, Əli Vəliyev, Mikayıl Rəfili, Məmməd Rəhim, Mehdi Hüseyn, Mirvarid Dilbazi, Səməd Vurgun, Süleyman Rüstəm, Süleyman Rəhimov

Ömür-gün yoldaşı, görkəmli ziyalı-alim Arif Paşayev isə fəaliyyəti yenə də uçalığa, asimana köklənən Aviasiya Akademiyasına rəhbərlik etməyə başladı...

xanımın məhz ziyalı-kübar xanım kimi aliliyi, uçalığı da elə bu harmo-niyaya həmişə nail ola bilməsində idi.

Yaxşı xatırlayıram. Tehranda elmi ezamiyyətdə idik. Rəsmi-elmi hissə bitmişdi. Paytaxtın görməli yerləri ilə tanış olurduq. Axşam "Lalə" otelinə qayıdanda Aida xanımı çox xoşbəxt və həyəcanlı bir ovqatda gördüm. "Sənə bir möcüzə göstərmək istəyirəm, – dedi. – Mir Cəlal müəllimi görmək istəyirsən?". Heyrətdən yerimdə dondum. Axı sevimli müəllimim, təkrarsız ədibimiz çoxdan vəfat etmişdi. "Elə mən də onu görəndə sən kimi belə şaşırdım. Arifin baba yurduna, əmisigilə getmişdim. Kişini görəndə elə bil Mir Cəlal müəllimin özünü gördüm. İnsan da insana bu qədər oxşayarmış!..". Səhəri Bakıya qayıtdıq. Aida

xanımın təklifindən istifadə edə bilmədiyim, "Təbrizi Mir Cəlalı" görmək fürsətini itirdiyim üçün indi də özümü bağışlamıram.

Bir gün Aida xanıma bizim institutda, direktorun kabinetində gördüm. "Yazıçılar İttifaqına girmək istəyirəm. Nə məsləhət görürsən?" (mən ittifaqda "Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq" bölməsinin sədri idim). "Elə bilirdim çoxdan üzvsən", – dedim. Bir neçə həftədən sonra artıq onunla ittifaqın üzvü kimi yazıçı məclislərində də tez-tez görüşməyə başladıq...

Ölümündən sonra da Aida xanımın həm elmi-ictimai, həm şəxsi həyatında dayandığı döviyyə, orbit eyni ucalıqda qorunub saxlandı: direktorluqda onu məhz ehtiraslarındakı kosmos, qalaktika ölçülərinə görə astronavt hesab etdiyim Ziya Bünyadov əvəz etdi. Ömür-gün yoldaşı, görkəmli ziyalı-alim Arif Paşayev isə fəaliyyəti yenə də ucalığa, asimana köklənən Aviasiya Akademiyasına rəhbərlik etməyə başladı...

Aida xanımın əbədi ucalığa, sonsuzluğa, çox sevdiyi şərqli şair-korifeylərin və xanım-şahzadələrin kainatına qovuşduğu vaxtdan düz 10 il keçir. Aramızda onu görməsək də, bu 10 ili Aida xanımsız illər hesab etmək olmaz. Onun daxilən, qəlbən həmişə məhrəm olduğu "Leyli və Məcnun" əsətirində belə bir epizod var: "Qeys səhrada, qumsallıqda Leylinin və Məcnunun portretini çəkir. Sonra Leylinin şəklini dərhal silir. Bunun sirrini xəbər alanda cavab verir: Leyli qəlbimdə, mənim daxilimdədir. Daxilimdə olan varlıq zahirdə görünməz". Aida xanımın qeyri-adi, təkrarsız obrazı da onu yaxından tanıyanların hamısının daxilində, qəlbindədir...

Dost

Мозаика воспоминаний

Эльвира Араслы, член СП Азербайджана и России
3 октября 2000 года. Эр-Рияд.

Не правда, друг не умирает,
Он рядом быть перестает.

К. Симонов.

Случилось это в далеком детстве моем, во время нашей первой с мамой и сестрой поездки на родину отца. После суровой, полуголодной, послевоенной Москвы Азербайджан предстал моему детскому взору сказочной, яркой страной с кудрявыми деревьями, увешанными сочными, диковинными плодами, горячим песком, капризными порывами ветра, спирающими дыхание, непонятно огромной бирюзовой массой Каспия и незабываемым дурманящим ароматом, в котором, как теперь понимаю, смешались запахи морских водорослей, нефти, восточной кухни и, возможно, прокаленной жгучим солнцем невидимой пыли. Здесь было все так необычно и ново, что моя детская душа схватывала, принимала и с восторгом впитывала эти чудо-картинки.

Мы приехали в Сумгаит, в то время небольшой поселок, где у дяди – брата отца была маленькая дача. После шумных объятий и поцелуев многочисленной родни, о существовании которой, по правде сказать, я и не подозревала, все постепенно успокоилось и начали устраиваться. Я же незаметно улизнула, чтобы разведать новые места. И вот тогда впервые увидела Аиду.

Одноэтажный коттедж утопал в роскошной зелени сада. В тени абрикосового дерева, прислонившись к стволу, стояла стройная, большеглазая девочка. Две толстые косы спускались до самой талии. Еще совсем ребенок, она, безусловно, была очень красива. Густые ресницы затемняли восточной формы задумчивые глаза, точеный нос подчеркивал классический овал лица. Конечно, неоспоримые достоинства ее внешности я оценила много позже, а тогда с радостью приняла ее своей детской душой, открытой всему гармоничному и еще не зашоренной воспитанием и пережитыми жизненными коллизиями.

Несколько мгновений мы разглядывали друг друга. Затем Аида подошла ко мне и серьезно сказала:

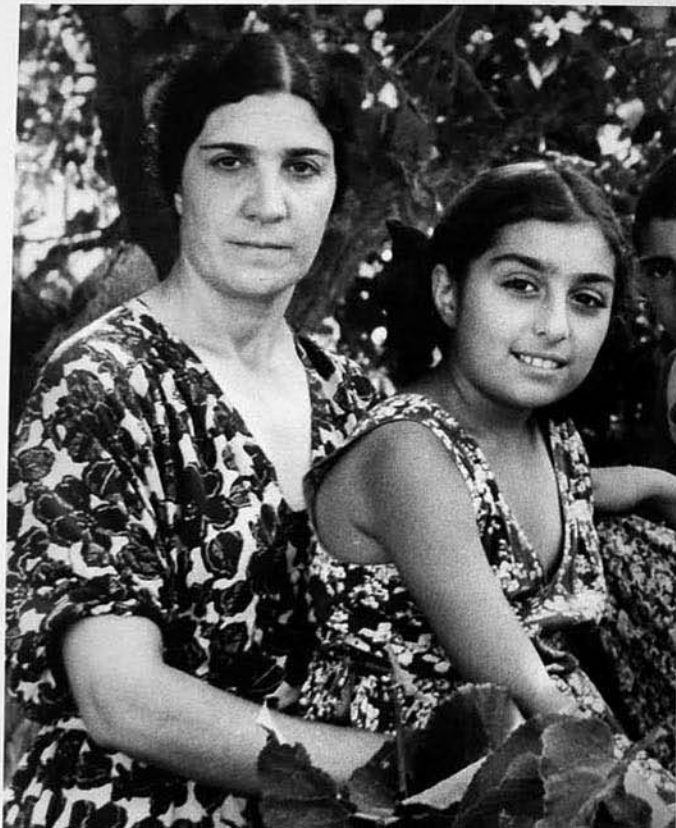
В тени абрикосового дерева, прислонившись к стволу, стояла стройная, большеглазая девочка. Две толстые косы спускались до самой талии. Еще совсем ребенок, она, безусловно, была очень красива.

– Я знаю, вы мои московские родственники, приехали сюда отдыхать. Я рада. Хочешь, покажу секрет? – и неожиданно звонко рассмеялась.

Сегодняшнее поколение детей едва ли слышало, что такое секрет, но в то далекое, скудное на развлечения время девочки увлекались секретами, поэтому предложение было принято с восторгом.

Аида таинственно приложила палец к губам, взяла меня за руку и увлекла в глухую, затененную часть сада.

Таких драгоценностей я не видела никогда раньше! В глубокой ямке под стеклом, которое Аида аккуратно расчистила от песка, что-то блестело и искрилось. А когда она приподняла стекло, у меня даже дух захватило: среди цветных осколков какой-то заморской чашки, кусочков тончайшего пестрого шелка, незнакомых красивых фантиков лежал розовато-желтый, полупрозрачный камешек. Внезапно солнечный луч, пробившийся сквозь резную листву инжирного дерева, упал на него, и он засверкал еще ярче и, ка-

залось, подмигивал мне. Я стояла как замороженная. Вдруг Аида извлекла камешек из ямки и просто сказала:

– Возьми его, по-моему, он тебе очень понравился.

Это был царский жест, которым она навсегда покорила мое сердце. Отступая, скажу, что этот камешек, небольшой обломок кварцевой друзы, по сей день хранится у меня дома среди самых дорогих вещей, напоминающих о счастливой поре детства.

В саду росло огромное тутовое дерево. Под его роскошными ветвями всегда была густая тень. Здесь мы проводили большую часть времени даже в самые жаркие полуденные часы, когда взрослые предпочитали поспать. Хотя двоюродных и троюродных братьев и сестер у нас теперь было около десятка, мы предпочитали общество Аиды, а она – наше. С мальчиками тогда нам вообще было не интересно. Девочки же сами нам, москвичкам, казались какими-то изнеженными, капризными и по-женски жеманными. Другое дело – Аида. Единственная дочь, выросшая в благополучной семье, она не была избалована, проста и тактична в обращении и, несмотря на свой нежный возраст, достаточно умна.

Сейчас уже не помню, кому из нас пришла идея забраться на тутовое дерево и там устроить штаб. Возможно, моей сестре: она была старшей среди нас троих.

Соорудить нечто, подобное крытой платформе, на достаточно большой высоте, без помощи взрослых для восьми-одиннадцатилетних девочек оказалось делом совсем не простым. Да еще, как было договорено с самого начала, в обстановке полной секретности.

В течение целой недели мы собирали ветки, прочные палки, старые доски и незаметно складывали их в определенных местах.

Мы ловили моменты, когда поблизости никого не было, особенно любопытных детских глаз, и поднимали все это добро на наше дерево. А затем, словно маленькие обезьянки, перепрыгивали с ветки на ветку, поминутно рискуя упасть. Аида оказалась на удивление ловкой. Она бесстрашно передвигалась среди листвы, словно изящная акробатка под куполом цирка. В конце концов штаб был готов. Конечно, он больше напоминал шалаш, но дети послевоенного времени предпочитали пользоваться военной терминологией.

Кажется, это был выходной день. Готовился праздничный обед, и вся родня съехалась на дачу. Наше пребывание в Азербайджане подходило к концу. Женщины придирчиво разглядывали нас с сестрой, гладили по голове, убеждая маму, что мы сильно подросли и поправились самое малое на несколько килограммов каждая. Мужчины согласно щелкали языками, а мама

удовлетворенно кивала головой. Возможно, так оно и было. На вольных-то хлебах.

Было шумно и утомительно. Подмигнув друг другу, мы незаметно, каждая своим путем добежали до тутового дерева и забрались в наше укрытие. Здесь было спокойно и комфортно. Здесь хранились наши самые ценные вещи, здесь мы играли и рассказывали интересные и забавные истории, делились впечатлениями и читали книжки. Здесь был наш мир, и мы никого не хотели впускать в него. Нас позвали к столу, но мы не откликнулись. Есть не хотелось и было отчего: назавтра предстояло расставание. И тогда мы поклялись дружить и любить друг друга всегда и никогда, никому не рассказывать про наш штаб. Это была настоящая клятва, хотя до росписи кровью не дошло: думаю, мы не были столь кровожадны. Поскольку еще не знали телевизоров и не видели сегодняшних фильмов.

Через некоторое время мы услышали возбужденные голоса. Мужчины и женщины разбрелись по саду и громко окликали нас. Никто не знал о нашем убежище, а обнаружить его в густой непролазной кроне тут было почти невозможно. Мы прижались друг к другу и затаились. Сквозь листву мы заметили двух незнакомых женщин, которые принялись бить себя по ляжкам и крикливо причитать, что детей, наверное, укусила змея или они умерли от никому не известной болезни, или вовсе утонули в море. Было немножко страшно, а вдруг обнаружат, и в то же время ужасно весело наблюдать эту бесполезную беготню и смешные причитания. Но когда я увидела нашу маму, в груди у меня все похолодело. Одной рукой она держалась за левый бок, а другой нервно раздвигала густые кусты. Первым моим желанием было окликнуть ее. Но как я могла?! Нарушить клятву?! Сердце мое разрывалось между жалостью и верностью данному слову. Наверное, то же самое чувствовала моя сестра. Для нас, воспитанниц советской школы 50-х, второе, видимо, было важнее. И тут я услышала тихий голос Аиды:

— Я больше не могу, мне очень жалко... — и она нарочито громко рассмеялась своим серебристым, на сей раз немножко деланным смехом, в котором слышались слезы.

Я почувствовала огромное облегчение и благодарность. Она, самая младшая среди нас, проявила совсем не детскую волю, возложив всю тяжесть ответственности за нас троих на свои хрупкие плечи.

А потом был отъезд. У нашего вагона собралась большая толпа. Мы с сестрой стояли у открытого окна. Аида стояла на перроне как раз напротив. Мы так привязались друг к другу, что расставание казалось непереносимым. Нам связывали не только узы родства, но и нечто большее. Поезд дернулся и пошел. Внезапно слезы хлынули у меня из глаз, сестра рядом хлюпала носом,

а за окном по перрону бежала Аида и тоже плакала, пока чьи-то заботливые руки не схватили ее. Поезд набирал скорость. А впереди была еще вся жизнь с ее взлетами и потерями, такая разная и у каждого своя.

Я не случайно решила написать именно об этих небольших, казалось бы, незначительных эпизодах детства Аиды. Мне они представляются достаточно знаменательными, потому что демонстрируют основополагающие качества личности – доброту, душевную чуткость, щедрость, волю и ум, которые помогли ей пройти достойную жизнь, создать прекрасную семью. Достичь больших высот в карьере и обрести преданных друзей.

Судьба распорядилась так, что жили мы в разных городах и, в силу дипломатической работы моего мужа, даже в разных странах, поэтому встречались не часто, но всегда пользовались любой возможностью для этого. И всю жизнь испытывали самые теплые чувства друг к другу. Случилось так, что мы с Аидой почти одновременно родили наших первенцев, и я на какой-то отрезок времени стала молочной мамой ее дочери. И в этом тоже мы увидели добрый знак.

Судьба Аиде подарила очень многое. Это была умная, талантливая, гордая, целеустремленная, живая и, безусловно, везучая женщина. И, конечно, очень красивая. Всегда, даже в переходный, как говорят, лягушачий возраст, когда личико еще маленькое, а глаза большие. Мне кажется, что азербайджанские женщины вообще одни из самых красивых на земле. При встречах с иностранцами я всегда подчеркиваю это. И перед моими глазами предстает стройная, кареглазая красавица, как будто сошедшая с иранской миниатюры. И это – Аида.

Конечно, я могла бы еще многое написать об этой замечательной женщине, хотя с годами что-то забылось, сместилось и спрессовалось во времени. Но я оставляю эту почетную работу другим, кто знал и ближе общался с Аидой в ее зрелые годы и кто сделает это не хуже меня. Я не стану этого делать еще и потому, что не хочу затенить ту четкую и свежую картинку, которая возникает перед моими глазами в моих воспоминаниях. Мой самый первый Азербайджан и та стройная девочка стоят особняком, яркие и реальные, как бы живя своей самостоятельной жизнью.

Sənsizəm, Aida!

Gövhər Baxşəliyeva, professor

H

əyatda elə insanlar olur ki, onların ömrü parlaq bir səma cisminin uçuşuna bənzəyir: qısa, sürətli, lakin olduqca dolğun, mənalı, gözəl bir həyat yolu keçirlər onlar. Və öz varlıqları ilə həyatı o qədər zənginləşdirir, həyatda elə dərin

izlər buraxırlar, özləri haqda o qədər xoş təəssürat yaradırlar ki, onların yoxluğu ilə heç vaxt barışmaq olmur və bu yoxluq uzun zaman onları tanıyanları inlədir, ağrıdır. Belə insanlardan biri də Aida xanım İmanquliyevadır. Aida xanımın həyatdan getməsi bizim institut üçün çox böyük itki oldu, bu itki ilə hələ də barışa bilmirik və onun ağrısını hələ də duyuruq. Hər işdə, hər tədbirdə yeri görünür Aida xanımın. Düşünürsən, sağ olsaydı, öz biliyi, bacarığı, təkmini ilə bu işləri, bu tədbirləri daha rəvənəqləndirərdi, onlar daha gözəl alınardı.

Bu günlərdə şəxsi arxivimi nəzərdən keçirərkən, Aida xanımın vəfatının ikinci ildönümündə qələmə aldığım yazını bir daha rəvəqlədim. Əslində, buna yazı da demək olmaz. Bu, ən yaxın adamını itirmiş bir qadının ağırlı hisslərinin izharıdır. Nədənsə, o zaman bu yazını çap etdirməyə özümdə cəsarət tapmadım, bir qədər çəkəndim, istəmədim ki, kimsə mənim hisslərimə, duyğularıma hakim kəsilsin. Amma zaman keçdikcə, başa düşürəm ki, mən bu yazını çap etdirməliyəm, bəlkə də bu mənim Aida xanıma qaytara biləcəyim son borcumdur.

İki ilin sənsizliyi

Solub qönçəm, solub gülüm,
Viran qalan sevən könlüm.
Axtaracaq səni, gülüm,
Yoxluğunu bilib-bilə.

Sənsiz dünyam geyib qara,
Könlüm olub para-para.
Boylanacaq bu yollara,
Yoxluğunu bil-bilo.

Müəllifini bilmədiyim bir mahnının sözlərindən.

Artıq iki ildir sənsizəm, Aida! Sağlığında həmişə "Siz" deyərək sənə müraciət etmişəm, çünki aramızda fərq çox idi: yaşmı deyim, böyük-küçük, müəllim-tələbə münasibətlərinimi deyim, yoxsa sənə olan hörmət və qibtəmimi deyim. Sən həyatdan gedəni "Siz" dönüb "sən" oldu. Bunun üçün məni bağışla! Bağışla ki, səninlə artıq doğmalaşdığımı, həmdəm, munis olduğumu yalnız onda anladım! Anladım və dəhşətə gəldim! İtkimin böyüklüyündən!

Əslində, bu hisslər məni daha əvvəl, sənin ağır xəstə olduğunu biləndə çulğalamışdı. İlahi, nələr verərdim ki, səni bu bələdan qurtarım, sənə kömək edim, heç olmasa sənin yanında olum, iztibrablarını bir qədər azaldım! Heyhat! Sən yanına heç kimi qoymurdun. Sizə telefon etdim, qızın Nərgizə yalvardım ki, səni görmək istəyirəm, sənə deyiləsi çoxlu sözüm var, lakin yenə də səni görə bilmədim. Səni başa düşürəm, Aida. İstəmərdin ki, kimsə səni xəstə, yataqda görsün, xəyalımızda həmişəkitək şux, gözəl, şahənə qamət qalmaq istəyirdin. Və əslində belə də oldu.

Nadir bir gözəllik bəxş etmişdi sənə Tanrı. Qara, ahu baxışlı, dərin ifadəli gözlər, uzun, əyilmiş sıx kirpiklər, qələm qaşlar, açıq alın, nazik dodaqlar, sədəf dişlər və hələ də göz önümdən çəkilməyən incə, şivəli təbəssüm və indi də tez-tez qulağıma gələn ipəktək yumşaq, mülayim səs. Uca boyun, tökmə bədənin, gözəl yerişin həmişə zövqlü və səliqəli geyimin səni bütün qadınlar arasında fərqləndirirdi. Çoxları sənə həssəd aparırdı, Aida! Hamının diqqət mərkəzində idin. Sənin gözəlliyin dillərdə əzbər idi, sənə baxanda insanlar estetik zövq alırdı. Bunu çoxları etiraf edirdi! Hətta moskvalı həmkarlarımız səni kraliçə adlandırır, sənin gözəlliyindən ağızdolusu danışırdılar.

Bir rus məsəli var, deyir: "Устами младенца глаголит истина". Bir gün böyük nəvəni (o zaman onun 7-8 yaşı olardı) işə gətirmişdin, onu şöbədə qoyub getdin öz otağına. Şöbənin qızları uşağı əhatəyə aldılar, hərəsi bir cür ona diqqət yetirməyə başladı. Birdən qızlardan biri: "Hənsimiz daha gözəlik?" – deyərək uşaqdan soruşdu. Uşaq yubanmadan: "Aida!" – deyərək cavab verdi. Qız qayıtdı ki: "Sənin Aidan yaşlıdı,

biz isə gənc, sən bizim içimizdən kimisə seç!". Uşaq isə təkidlə cavab verdi: "Aida hamıdan gözəldir!".

Bəli, sən çox gözəl idin, Aida. Sənin dəfn mərasimində vida sözü söyləyənlərdən birinin: "Torpaq, belə gözəli necə qoynuna alırsan?" – dediyi sözlər orada iştirak edənlərin hamısını ağılatdı. İndi də sənin iş otağımdan asdığım portretini bura gələn təzə, səni tanımayan adamlar görəndə, ilk sualları: "Bu kimdir? Nə gözəl qadındır!" – olur. Və mən onlara yenə və yenə sən haqqında danışırım, elə bil bunda bir təsəlli tapıram. Bir dəfə yanıma telestudiyadan gəlmişdilər, müsahibə almaq istəyirdilər. Sənin portretini görəndə jurnalist-qadın yenə həmin sözləri dedi və sən kimliyini soruşdu. Mən ona ağızdolusu sən haqqında danışdım. Söhbətimdə "Aidasızlığa hələ də öyrənə bilmirik! Elə bir boşluq çöküb instituta", – deyəndə, gördüm ki, onun üzünün ifadəsi necə dəyişdi. O heyfşilənirdi ki, sən kimi qadını tanımayıb!

İki ildir ki, sənsizəm, Aida! Bilsəydin, necə ağırdır bu ayrılıq. İnstituta ilk dəfə qədəm qoyanda məni qarşılayan sən oldun. Və o vaxtdan başlayan ünsiyyətimiz, həmkarlığımız, dostluğumuz axıracan davam etdi. Həyatımın on beş ili sənə sız təmasda keçdi. Gündə də olmasa, günəşni sənə bir neçə saat birgə olurdum, hər bir işimi sənə məsləhətləşirdim, sənsiz bir addım belə atmırdım. Elə gün olurdu ki, sənə dəfələrlə müraciət edirdim, bəzən lap cüzi məsələlərlə bağlı, həmişə də səndən, işinin az ya çoxluğuna baxmayaraq, ağıllı cavab, səbirli, təmkinli, qayğıkeş münasibət görürdüm! Elmdə də, həyatda da çox şeyi səndən öyrəndim. Hər nə yazırımsa, həmişə başımda bir fikir dolanırdı: bunu Aida oxuyacaq, buna Aida baxacaq, görəndə nə deyəcək!

Həyatımın ikinci ən böyük itkisən, Aida! 1987-ci ildə atamı itirdim, beş il sonra səni. Yoxluğun çox ağırdır! Sənsiz işlədiyimiz institut da həmin institut deyil, şöbə də – həmin şöbə! Onlar da sənsiz soluxub, yalqızlaşdı. Bəzəyi idin institutumuzun, Aida. Sənə adicə ünsiyyət belə ətrafdakilərə bir mənəvi arxayınçılıq, sakitlik gətirirdi. Atam rəhmətə gedəndən sonra həmkarlarımdan yalnız iki nəfər mənim artıq diqqətə, qayğıya və köməyə ehtiyacım olduğunu duydu. Onlardan biri sən idin, Aida! Və məni həyatın sərtliyindən o zaman sən qorudun, Aida, mən sənə sığındım. Bunu heç zaman unutmuram! Unutmuram, necə ki, sənə dediğin hər bir sözü, sənə bağlı hər bir sözü, sənə bağlı hər bir xatirəni unutmuyacağam. Hamısı yaddaşımda əbədi həkk olunub.

İlk vaxtlar yuxuma tez-tez girirdin. Görürdüm ki, sağsan, yenə

əvvəlkitək işə gəlmisən. Səni görcək hədsiz həyəcanlanıram, səni bağıma basıb yenə və yenə öptürəm, sevinc məni boğur! İnanıram ki, yoxluğun müvəqqəti imiş, sən sağsan, dəhşətli yuxu qurtarıb, sən qayıtmısan, indi hər şey öz yerinə duracaq və biz yenə əvvəlkitək bir yerdə işləyəcəyik! Heyhat! Bu zaman oyanıram, yuxu gördüyümü anlayıram, yenə də acı həqiqətə qayıdıram... İlahi! Necə də ədalətsizlik oldu sənə qarşı, Aida! Axı sən yaşamalısın idin! Yazıb yaratmalı idin! Nəvələrinin toyunu görməli idin!

Amma bir həqiqət də var. "Mən çox qocalmaq istəmirəm" – deyirdin. Nəyi istəmərdin, Aida? Qocalığın zahiri görünüşümü, yoxsa heç kimin köməyinə möhtac olmaq istəmərdin, yoxsa qorxurdun ki, ətrafdakılar səndən doyar? Kim bilir? Yalnız onu bilirəm ki, burada da sən deyən kimi oldu. Sən bizdən cavan, gözəl, həyatının və yaradıcılığının çiçəklənən vaxtı ayrıldın. Bununla da səni sevənlərin qəlbinə sağalmaz yara vurdun. Allah sənə qəni-qəni rəhmət eləsin, Aida! Qəbrin nurla dolsun!

Nadir bir gözəllik bəxş etmişdi
sənə Tannı. Qara, ahı baxışlı, dörin
ifadəli gözlər, uzun, öyilmiş sıx
kəpiklər, qələm qaşlar, açıq alın,
nazik dodaqlar, sadə dişlər və hələ
də göz önündən çəkilməyən incə,
sivəli təbəssüm və indi də tez-tez
qulağıma gələn ipəktək yumşaq,
məlayim səs

Аида Имангулиева – ученый и человек: воспоминания о докторе филологических наук, профессоре А.Н.Имангулиевой

О.Б.Фролова, профессор Санкт-Петербургского государственного университета.
Сентябрь 2001 г.

Декабрь 1977 года. На III Всесоюзную конференцию семитологов, посвященную памяти академика Г.В.Церетели, в Тбилиси приехали ученые из Москвы, Ленинграда, Баку, Ташкента, Алма-Аты, Еревана, Душанбе, а также из арабских стран – Египта и Сирии. Всем известно прославленное грузинское гостеприимство, и в первый же день всех собрали за общим столом, полным восточных яств. Среди ученых-гостей мое воображение поразила молодая женщина необыкновенной красоты. Кто эта красавица, откуда? – задавала я себе вопросы, а в мыслях мелькали идеи, знакомые по различным литературным и философским работам, о том, что концепция красоты позволяет гармонично объединить человека и весь мир в единое целое, так как женская красота и красота всего мира сливаются воедино, о том, что красоту можно толковать как универсально-мыслимую целесообразность; наконец, мысли о связи этих представлений с фольклором и суфийской поэзией, которые я недавно обсуждала в своей диссертации. Естественно, ответ на эти вопросы я получила быстро: грузинские друзья представили мне красавицу – она оказалась научным сотрудником Института востоковедения Академии наук Азербайджана. С большим интересом слушала я ее доклад об особенностях произведений арабских эмигрантов в Америке – Амина ар-Рейхани, Джубрана Халила Джубрана, Михаила Нуайме и других. Важной в нем была концепция синтеза, обобщающая новаторские явления, возникшие в арабской литературе начала XX века и позволившие ей включиться в мировой литературный процесс. В этом был несомненный шаг вперед после ее монографии, опубликованной в 1975 году на тему "Ассоциация пера" и Михаил Нуайме". В свое время, еще до

Среди ученых – гостей мое воображение поразила молодая женщина необыкновенной красоты. Кто эта красавица, откуда? – задавала я себе вопросы, а в мыслях мелькали идеи, знакомые по различным литературным и философским работам, о том, что концепция красоты позволяет гармонично объединить человека и весь мир в единое целое, так как женская красота и красота всего мира сливаются воедино, о том, что красоту можно толковать, как универсально-мыслимую целесообразность; наконец, мысли о связи этих представлений с фольклором и суфийской поэзией.

нашего знакомства, эта монография Айды Имангулиевой привлекла мое внимание, и мне захотелось познакомить с ней арабских читателей; тогда я написала на арабском языке обзор этой книги, который был опубликован в газете "Анба Моску" от 24 апреля 1976 года (стр. 15). Из доклада, прочитанного Айдой в Тбилиси, мне стало ясно, что суммирующие выводы, содержащие важные теоретические положения, нацелены на создание большого труда, возможно, если хватит сил, на написание и защиту докторской диссертации. И действительно, мои предположения и догадки подтвердились: в 1988 году я получила приглашение принять участие в качестве кооптированного члена специализированного Ученого совета Тбилисского государственного университета по защите Имангулиевой Айдой Насир гызы докторской диссертации по специальностям "Теория литературы" и "Литература народов стран Азии и Африки". Защита состоялась в декабре того же года. В Тбилиси приехал муж Айды Ариф Мирджалалович, который помогал жене во всех организационных вопросах, с необыкновенным вниманием и скрупулезностью вникал в возникающие трудности и с успехом устранил их. Трудностей и волнений было немало: время уже было беспокойное, начинались перестроечные процессы, разгорались военные действия между Арменией и Азербайджаном в Карабахе, отклик которых мог негативно сказаться при защите диссертации на Ученом совете. Например, изменили место – аудиторию, где должна была происходить дискуссия, поползли слухи об отмене защиты: Айда очень волновалась: ей казалось, что слухи эти распускает уборщица-армянка с целью сорвать защиту. Я пыталась успокоить Айду, говорила, что вряд ли женщина будет так действовать против другой, никакого вреда ей не причинившей. Действительно, все прошло благополучно: видные ученые и официальные оппоненты – А.А.Долинина, А.Б.Куделин, Д.А.Тухарели – дали блестящие отзывы о представленной диссертации. Айда Имангулиева стала доктором наук и профессором, достойно исполняющим возложенные на нее трудные обязанности, требующие и нервного напряжения, и многочисленных хлопот.

Она очень внимательно относилась к своим ученикам, окружала их постоянной заботой. Осуществляла высококвалифицированное научное руководство. Мне дважды пришлось участвовать в защитах кандидатских диссертаций, где Айда Насировна выступала как руководитель и как оппонент, – это работы Ф.Г.Алиева (1988 г.) и Р.З.Халилова (1989 г.). Айда и Ариф Мирджалалович постарались организовать для меня в Баку полезные экскурсии и интересные встречи. Прежде всего я

получила возможность познакомиться с коллекцией восточных рукописей, которые хранятся там. Что было для меня и интересно, и полезно. Дело в том, что в Санкт-Петербургском университете я в течение многих лет веду курс "Описание арабских рукописей", кроме того, в тот период я работала над научным каталогом арабских рукописей нашего университета. Этот каталог был опубликован в 1996 году и удостоен 1-й университетской премии. Благодаря усилиям Айды Насировны и Арифа Мирджалаловича состоялись мои встречи с видными учеными и преподавателями Азербайджана: академиком и Героем Советского Союза Зией Мусаевичем Буниятовым, профессором Васимом Мамедалиевым и другими. Один из преподавателей арабского языка, выражая мнение и других, с похвалой отзывался о моем учебном пособии "Мы говорим по-арабски" (М., 1972 г.) и добавил, что дело с усвоением арабского языка студентами шло у него плохо, пока он не стал работать по моему пособию. Эта похвала сыграла важную роль в моей преподавательской деятельности. Я стала прилагать усилия к обновлению учебника и его переизданию (2-е его издание вышло в 2001 г.). Кроме того, меня познакомили с народным искусством Азербайджана, местными обычаями, в частности, мы посетили ресторан с национальной кухней и национальным оформлением у знаменитой Девичьей башни, совершили экскурсию по берегу Каспийского моря. Была я и дома у Айды, она гостеприимно угощала меня чаем. Дом она держала в идеальном порядке, а ведь у нее, подумала я, такая загруженность работой в Институте востоковедения, забота о дочерях, о студентах и аспирантах, участие с докладами на научных конференциях в своей стране и за рубежом. Мне посчастливилось участвовать в нескольких таких поездках. Об одной, в Тбилиси, я уже упоминала, второй научный симпозиум проходил в 1987 г. в Германии, в городе Галле, где более 150 лет действует знаменитое Немецкое востоковедческое общество. Доклад Айды Насировны был прочитан на русском языке с резюме на немецком и посвящен влиянию западных литератур на формирование творческого метода арабских писателей, эмигрировавших в начале XX в. в Америку, – Джубрана Халила Джубрана, Михаила Нуайме и Амина ар-Рейхани, которые явились носителями двух культур – Востока и Запада. В докладе прозвучали также мысли о влиянии на Михаила Нуайме творчества великих русских писателей: И.С.Тургенева, А.П.Чехова, Л.Н.Толстого, В.Г.Белинского. Как сейчас, мысленно вижу Айду Насировну, вместе со мной совершающую прогулку по улицам Галле, слышу ее голос, вспоминаю слова нашей

дружеской беседы. Еще одна наша встреча произошла на Украине в Полтаве. Научная конференция была посвящена юбилею Михаила Нуайме, который в 1906-1911 годах учился в Полтавской духовной семинарии. С докладами о взаимосвязях русской литературы с литературами Востока выступали представители научной общественности Москвы, Ленинграда, Баку, Ташкента, Алма-Аты, Киева, а также один арабский историк и журналист, который освещал ход конференции для арабской прессы. Теперь, изредка, когда я встречаюсь с участниками форума в Полтаве Т.Н.Лебединской, О.Дж.Джалиловым, мы вспоминаем те дни конца апреля 1989 года, наши доклады, беседы, экскурсии и, естественно, Аиду, которая вносила свет и радость во все. Мы посетили музей Полтавской битвы, дом-музей украинского писателя Ивана Петровича Котляревского, который так же, как и Михаил Нуайме, учился в Полтавской духовной семинарии, места, связанные с событиями поэмы А.С.Пушкина "Полтава", начальные строки которой, как казалось, описывают не красоту далекой от нас украинской женщины, а присутствующую среди нас милую, симпатичную Аиду Насировну Имангулиеву, крупного ученого, профессора и очаровательную женщину, воспитавшую прекрасных дочерей, основу дружной семьи, учителя для молодых азербайджанских востоковедов. Всего через три года после этой последней нашей встречи, в 1992 году я получила печальную весть о ее безвременной кончине. Прошло почти 10 лет. Но незаживающая рана тревожит мое сердце, и память о друге, так рано ушедшем от нас, никогда его не покинет.

Mələk xislətli insan

Malik Qarayev, dosent, Bakı Dövlət Universitetinin ilahiyat fakültəsi dillər kafedrasının müdiri

Insan var ki, onunla illərlə birlikdə olursan, amma arada mehribanlıq, səmimiyyət yaranmır. İnsan da var ki, onunla bir-iki kəlmə kəsdikdən sonra adamın ona qanı qaynayır. Mərhum həmkarımız Aida xanım bu ikinci qəbil insanlardan idi. O, olduqca xoşsifət, xoşxasiyyət və gülərlü insan idi. O, bəzən açıqlananda da onun üzündən təbəssüm əskik olmazdı. Bununla belə, o, həm də çox prinsipial idi. Öz mövqeyindən asanlıqla əl çəkməzdi. Onu öz fikrindən döndərə bilmək üçün çox güclü dəlillər gətirmək lazım idi. Bu prinsipiallıq daha çox özünü elm sahəsində göstərirdi. Yadımdadır, o, aspiranturada oxuduğu zaman bir dəfə şərqşünaslıq fakültəsinin Şərq xalqları ədəbiyyatı tarixi kafedrasında onun ərəb məhcər ədəbiyyatı ilə bağlı bir məqaləsi müzakirə olunurdu. Rəyçilərdən biri məqalədə bəzi düzəlişlər etməyi təklif edirdi. Aida xanım ondan öz təklifini əsaslandırmağı xahiş etdi. Rəyçinin gətirdiyi dəlillər onu qane etmədi və o, məqalədə irəli sürdüyü müddəaları lazımlıca əsaslandıraraq müdafiə etdi. Sonralar o, namizədlik və doktorluq dissertasiyası müdafiə etdikdən, həmçinin Azərbaycan EA-nın Şərqşünaslıq İnstitutunun müdiri olduqdan sonra da öz sağlam prinsipiallığından əl çəkmədi. O, elmdə ilk növbədə özünə qarşı çox tələbkar idi. O, öz əməkdaşlarına qarşı da tələbkar idi. Bunun nəticəsi idi ki, institutda bir-birinin ardınca bir neçə sanballı elmi əsər nəşr olundu. Onun bu tələbkarlığında çox böyük qayğıkeşlik var idi. Buna görə də institutda hamı onun xətrini çox istəyirdi. Elə universitetin şərqşünaslıq fakültəsinin müəllim və tələbələri də. Bəli, tələbələri də. Aida xanım istedadlı tədqiqatçı alim olmaqla bərabər, həm də gözəl müəllim idi. O, şərqşünaslıq fakültəsinin ərəb şöbəsində də ərəb ədəbiyyatı fənnindən dərs aparırdı. O, çox böyük həvəslə öz biliyini tələbələrinə aşılayırdı. Tələbələr həmişə onun mühazirələrinə böyük maraq və diqqətlə qulaq asırdılar. Onunla tələbələri arasında səmimi ünsiyyət yaranmışdı. O, hər dəfə şərqşünaslıq fakültəsinə gələndə çox

sevinirdi. Çünki burada həm müəllimləri, həm tələbə yoldaşları, həm də tələbələrini ilə görüşürdü. Bəli, o özü də bu fakültənin tələbəsi olmuşdu...

1957-ci ilin sentyabr ayının 1-də o zaman filologiya fakültəsinin nəzdində açılmış ərəb dili şöbəsinin tələbələri bir auditoriyada toplanıb nə olacağını gözləyirdilər. Təbii ki, orta məktəbdən təzəcə ayrılmış bu gənclər ali məktəb həyatı ilə tanış deyildilər. Onlar hələ heç bir-birləri ilə də tanış deyildilər. Amma bəziləri heç olmasa üzdən də olsa bir-birini tanıyırdı. Lakin Aida xanım onunla bir məktəbdə – 132 sayılı məktəbdə, hətta bir sinifdə oxumuş Nərmin xanım Sultanlı və mərhum Rəna xanım Əhmədova ilə, təbii ki, tanış idi. Onlar məktəbi qızıl medalla qurtarmışdılar. Sinifdə ilk tanışlığın əsasını da, demək olar ki,

Əvvəlcə qızlar, sonra da oğlanlar tədrisən bir-biri ilə tanış olmağa başladılar. Qrupumuzun tələbələri arasında böyük səmimiyyət və mehribanlıq yaranmışdı. Bu işdə Aida xanımın sadəliyi və mehribanlığı da mühüm rol oynayırdı.

onlar qoydular. Əvvəlcə qızlar, sonra da oğlanlar tədricən bir-biri ilə tanış olmağa başladılar. Qrupumuzun tələbələri arasında böyük səmimiyyət və mehribanlıq yarandı. Bu işdə Aida xanımın sadəliyi və mehribanlığı da mühüm rol oynayırdı. Beş il təhsil müddətində bir dəfə də olsun bizim qrupun tələbələri arasında inciklik və ya narazılıq olmadı. Həqiqətən də fakültəmizin digər qrupları bizə qibtə edirdilər. Kütləvi tədbirlərdə yoldaşlarımızın hamısı bir nəfər kimi iştirak edirdi. Ad günlərində, bayramlarda və digər münasibətlərlə bir-birinin evinə gedər və təbrik edərildilər. Bu sahədə qızlardan Qarayeva Balaxanımın da mühüm əməyi olurdu.

Aida xanım, eləcə də Nərmən xanım hələ tələbə ikən artıq ailə qurmuşdular. Lakin bu, heç də onlara öz yoldaşlarının tədbirlərində iştirak etməyə mane olmurdu...

Fakültəni bitirdikdən sonra mən və adaşım, mərhum dostumuz Malik Mahmudov təcrübə keçmək üçün 10 ay müddətində Bağdad Universitetinə göndərildik. Bizdən bir neçə ay sonra yoldaşlarımızdan mərhum dostlarımız Əbülfəz Əliyev və Rəsul Məlikov, həmçinin hazırda Azərbaycan EA-nın Fəlsəfə İnstitutunun şöbə müdiri olan fəlsəfə elmləri doktoru Zakir Məmmədov işləmək üçün Misirə göndərildilər. Qızlardan həər bir yerdə işləməyə başladı. Aida xanım isə aspiranturaya daxil oldu və müvəffəqiyyətlə namizədlik dissertasiyası müdafiə etdi. Lakin taleyin həərəmizi bir yana atmasına baxmayaraq, biz heç vaxt bir-birimizi unutmadıq, unutmayacağıq da. Mərhum dostlarımızın, o cümlədən Aida xanımın əziz xatirəsi həmişə qəlbimizdə yaşayacaq.

Aida tələbə yoldaşları
ilə. 60-cı illər

Леди азербайджанской науки

Чингиз Каджар

Прошло уже десять лет, как не стало Аиды ханум, супруги близкого мне человека Арифа Мирджалал оглы Пашаева, а образ этой выдающейся во всех отношениях женщины не только не померк, а на расстоянии этих лет стал просматриваться еще четче и величественней. Ариф так же, как и я, попал в группу абитуриентов, посланных после войны на обучение в центральные вузы СССР. Познакомился я с ним в начале пятидесятых годов в Институте физики и математики АН Азербайджана, который располагался тогда в небольшом здании на улице Толстого, куда мы оба попали по распределению после окончания институтов. Ариф сразу завоевал мои симпатии своей эрудицией, юмором, коммуникабельностью и любовью к природе. Кроме того, мы оба получили образование в России по близким специальностям, любили физику и электронику и готовы были свои знания применить на практике, прекрасно понимая, что являемся одними из первых электронщиков в республике. Наши дружеские и деловые связи прервались на короткое время, когда Ариф уехал в Москву в аспирантуру. Вернулся Ариф не только с дипломом кандидата наук, но и с брачным свидетельством. Супругой его стала дочка известного тогда журналиста, редактора очень популярной и чем-то новой газеты "Баку" Аида ханум Имангулиева.

Читая азербайджанскую и вообще восточную поэзию, радуешься тому, как наши предки обожествляли женщин, воспевая их ум и красоту. Обращение к женщине у суфиев приравнивалось к обращению к Богу, и на это были веские основания, так как Восток дал миру много видных женщин. Однако объяснение надо искать, очевидно, не в этом, а в природе наших женщин: их многогранности, гармоничности, скрытой в них таинственной и не поддающейся объяснению духовной мощи.

Вспоминая Аиду ханум, не перестаешь удивляться, как природа смогла вложить в одного человека все, что создает образ идеальной женщины.

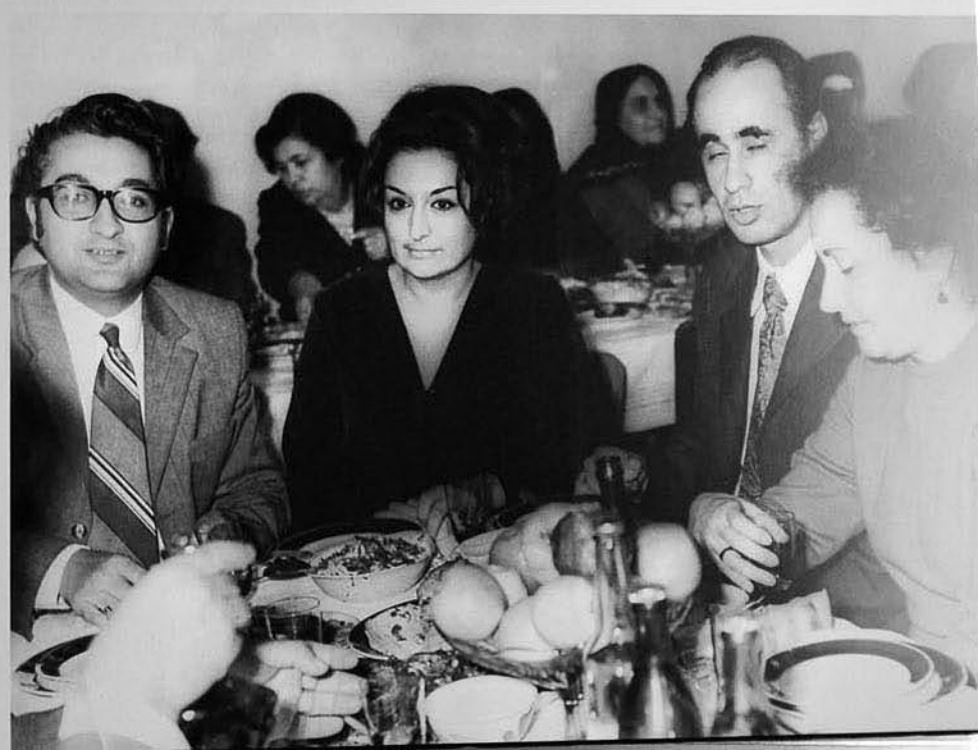
В тяжелое для высокоодаренных людей, особенно женщин, советское время, когда видные ученые-женщины, перегруженные суетой жизни, бегали в рабочий перерыв с авоськами на базар, иногда не успев нормально причесаться, Аида ханум выделялась ярким цветком, не поддающимся воздействию губительной окружающей среды. Главной чертой Аиды ханум был аристократизм, в самом лучшем понимании этого слова, которого так не хватало и не хватало азербайджанскому обществу. Ее тонкий аристократизм проявлялся во всем: от умения следить за собой (ежедневные изнурительные физические упражнения), умения держаться, не расслабляясь, в любых ситуациях, выбора научных тем до манеры чтения лекций и ведения беседы. Парадоксально то, что и в юности, и в бытность директором большого института она всегда разговаривала с собеседниками с большим чувством собственного достоинства, но так, что это не только не унижало или обижало ее собеседника, а, наоборот, заставляло его поверить в свои силы и в доброту и отзывчивость Аиды ханум, пойти на откровенность. Познакомившись с Аидой ханум, люди начинали понимать истинный

Познакомившись с Аидой ханум люди начинали понимать истинный смысл слова "Ханум", которое азербайджанский народ смог сохранить, может быть, только потому, что по-другому обращаться к таким женщинам, как она, просто невозможно.

смысл слова "ханум", которое азербайджанский народ смог сохранить, может быть, только потому, что по-другому обращаться к таким женщинам, как она, просто невозможно.

Моя племянница Лейла ханум Каджар была студенткой, а затем дипломницей Аиды ханум по арабской литературе в Бакинском университете. Когда ее мать погибла в автомобильной катастрофе, Аида ханум проявила материнскую или даже, скорей, несмотря на разницу лет, дружескую заботу и внимание. Она с необычной простотой, на равных, беседовала с Лейлой на самые разные темы, предлагала от души помощь и пригласила несколько раз к себе в гости. Даже после окончания университета Аида ханум при встречах не забывала поинтересоваться ее работой, семьей, участливо сопереживала трудностям, помня о перипетиях жизни Лейлы ханум все до мельчайших подробностей.

При всей своей доброте она страшно переживала, если Ариф возвращался с мужских застолий поздно. Мы, все друзья Арифа, это хорошо знали и чувствовали себя виноватыми перед Аидой ханум, если

застолье затягивалось. Однажды после поминок бабушки нашего друга (христианки) мы продолжили застолье в ресторане. Поздно ночью вся компания провожала Арифа в тревоге буквально до дверей его квартиры. Как только открылась дверь, Ариф, не дав Аиде ханум открыть рот, выпалил: "Аида, ты представляешь, она лежала как живая". Никто не мог устоять перед юмором Арифа, и тем более Аида ханум. Она засмеялась, и ее тревогу как рукой сняло.

Аида ханум много читала. У меня была неплохая библиотека, и Аида ханум иногда ею пользовалась. Диапазон интересующих ее тем был необычайно широк: от Тютчева, ее любимого русского поэта, до Ницше, в то время не рекомендуемого для чтения философа. Аида ханум во всем и везде оказывалась первой и, что было для нее характерно, все это происходило как-то само собой без видимых с ее стороны усилий. Она была очень заботливая дочь, жена, мама и бабушка, и поддерживать необычайно высокий интеллектуальный и физический уровень на работе и дома с годами становилось трудней и трудней, в особенности после того, как ее семья породнилась с семьей Гейдара Алиевича Алиева и планка ее требовательности к себе была поднята на еще большую высоту. Нагрузка для женщины ее лет была очень высока. Полный отдых, с ее слов, она находила в поездках в места, где ее не знали и она могла снять напряженность рутинных будней. Побывать какое-то время вне любопытствующих и не всегда благожелательных взглядов окружающих. Мне с супругой Алией ханум повезло в том, что Аида ханум и Ариф выбирали нас несколько раз попутчиками в таких поездках в Тбилиси, Боржоми, Набрань, Минск. Особенно часто мы ездили на отдых в Тбилиси. Честно говоря, ни о каком расслаблении в Тбилиси не могло быть и речи. Аида ханум со своими прекрасными дочками мгновенно покорила всех окружающих и получила самый большой комплимент, какой можно услышать в Тбилиси. Оказывается, она по всем своим параметрам является грузинской княжной высших кровей. И Аида ханум на всех ежедневных грузинских застольях была всегда княгиней, украшающей и возглавляющей стол, вне зависимости от его состава.

В настоящее время в гористой части Борчалы у Храмского ущелья в восточной Грузии в селе Косалар проживает свыше 100 семей, носящих фамилию Каджаровы. В одну из наших поездок в Тбилиси мы узнали о свадьбе брата недавно скончавшегося нашего товарища по работе талантливой физика Вели Каджарова – Рамиза Каджарова, родом из этого селения. Мне очень хотелось воспользоваться случаем и съездить

туда поздравить Рамиза и его родителей с этим радостным событием. В то же время не хотелось отвлекать приехавших на отдых Арифа и Аиду ханум. Аида ханум это поняла и сама предложила прервать отдых для поездки в Косалар. Родители Рамиза и все сельчане были очень растроганы вниманием видных и хорошо известных там азербайджанских ученых Аиды ханум и Арифа. Прошло много лет, а память об Аиде ханум жива в сердцах людей, которым посчастливилось в те дни пообщаться с прекрасным человеком. Другой раз нас пригласили в Боржоми. Хозяева, чтобы как-то угодить дорогим гостям и детям, привели шарманщика с танцующим медведем. Зрелище было великолепным, но нам захотелось услышать на шарманке азербайджанскую музыку. Шарманщик послал сына домой, и тот принес валик с азербайджанскими песнями, который не использовался со времен выстрелов "Авроры".

Аида ханум была очень внимательна и чутка ко всем окружающим. Когда она узнала, что мы с супругой едем в Минск на свадьбу моего племянника, она предложила составить нам компанию. Свадьбу отмечали дома, и она пришлась на 8 марта. В разгар веселья скромно сидящая с супругом за молодежным столом Аида ханум идет к телефону, долго с кем-то беседует, а потом, обращаясь к женщинам, сидящим за столом, поздравляет их от имени Гейдара Алиевича, который в то время работал в Кремле.

Любовь к красоте и к красивому сопровождала Аиду ханум всю жизнь и доставляла ей огромные хлопоты во времена советского дефицита. У нее был прекрасный вкус. Одевалась она всегда нестандартно, скромно и красиво. Помню, когда совсем молодые Ариф и Аида получили двухкомнатную квартиру на улице Чичерина, Аида ханум буквально за несколько дней, самыми малыми средствами обставила ее так, что ей могли бы позавидовать современные дизайнеры евроремонт.

Зная о ее любви ко всему красивому, небо послало Аиде ханум и Арифу двух дочерей-красавиц – Наргиз ханум и Мехрибан ханум. Дети переняли лучшие черты характера мамы, а она смогла воспитать в них трудолюбие и любовь к жизни.

Когда произошел распад СССР, Институт фотоэлектроники, где я работал, фактически был закрыт, так как подчинялся Министерству оборонной промышленности СССР. Чтобы как-то продержаться в этот переходный период, я с группой сотрудников создал небольшое издательство. За небольшой срок нам удалось издать несколько полезных книжек. Две из них очень удачно проиллюстрировал Хафиз Пашаев,

средний брат Арифа. Аида ханум, прослышав о нашем предприятии, посоветовала нам составить и издать словарь турецких слов, требующих перевода на азербайджанский язык. Тогда это было очень актуально, так как начали развиваться связи с Турцией. В редакторы она рекомендовала своего очень опытного и грамотного сотрудника – турецкого Гусамаддина Мамедова. После завершения макета книги ею было написано вступительное слово.

Однако Аиде ханум не пришлось увидеть плоды своего труда.

Не увидела Аида ханум и находящуюся тогда в печати свою монографию, посвященную современной арабской литературе. Аиды ханум не стало.

Теперь, через десять лет после этого печального события, выходит книга воспоминаний об этой выдающейся женщине. Очень хочется, чтобы ее образ еще долгие годы служил делу воспитания молодого поколения в духе любви к родине и семье.

*За тобою стремлюсь я в иные поля,
Без тебя нестерпима мне стала земля,
Что мне бури Вселенной и бешенство фоз
В буре этой разлуки и горя и слез?
Иногда погружусь я в душу свою,
Лишь тебя нахожу в ней, тебя узнаю,
О, пока суждено мне, пока я живу -
Не оставь меня! - Душу твою я зову.
Ты сказала: "Ты можешь еще полюбить."
Но ты знаешь, не может этого быть.
Без тебя утешенье немислимо мне,
Не найду я его ни в мечте, ни во сне.*

Хагани Ширвани

Olvida

*Olvida, sevgilim, mən gedirəm,
Sən mənə bir daha səs etmə.
Özüm də bilmirəm nə edirəm,
Sabaha ümidlər bəsləmə.*

*Sənə mən bir daha görməyəndə,
Tələyin hökmüylə barışma.
Geriyə - yanına dönməyəm də,
Mənsiz olmağına alışma.*

*Niğaran-niğaran baxışlarla,
Mən gedən yolları izləmə.
Tələyin vurduğu naxışlarla,
Bəzənmiş həyatı pisləmə.*

*Olvida, sevgilim, mən gedirəm,
Kəş soninlə qalmaq olaydı.
Sənə yox, özümü tərk edirəm,
Kəş soninlə həyat olaydı.*

Nərgiz Pəşayeva

Ana

*Dağlara bax, dağlara,
Qara geymiş, dağlara.
Soslərəm, ana, səni,
Ünüm düşdü, dağlara.*

bayatı

...Nə yaxşı ki, Allah-taala yuxunu insanlara bəxş etdi – həyatdakı boşluğu, həsrəti, nisgili, bir gecəlik də olsa, lap bir saatlıq da olsa unutmaq, o boşluğu doldurmaq üçün əvəzsiz bir imkan kimi...

...Yuxuda görürdüm ki, bir mələk göylərdən Yerə enib mənimlə söhbət edir. Ona dedim:

- Bir məktubum var, al apar.
- Kimə çatacaq?
- Anama.

BƏLKƏ DƏ...
(Anaya məktub)

Yenə səhər açılır, gün günü əvəz edir, axşam-axşamı, gecə də gecəni. Desəm ki həyat sənsiz donub qalıb, səni aldatmış olaram. Mənasını itirməmiş həyat sənsiz, çünki olmayan şeyi itirmək də mümkün deyil. Qoy insanlar mənanı başqa mətləblərdə axtarınlar, arasınlar – tapıb sevininlər. Sən ki bilirsən həyatda mənə axtarmaq Bəşəriyyətin ən böyük səhvlərindən biridir. Hələ, görünür, çoxları bu cəhddən azad ola bilmirlər. Nə etməli, onları qınamaq da düzgün olmaz, axı onlar “mənasız cənnəti” “mənalı həyata” dəyişmiş Adəm və Həvvanın övladlarıdır. Amma acılı da olsa, “itirilmiş cənnətin” həsrəti bəzən aman verməsə də, həyat yaşamağa dəyər.

...Yadımdadır, xəstə idin. Bir gün səninlə söhbətimdə mənə dedin:

- Heç sağalmasam da, mənim ömrüm çox uzun olub.

O vaxt çox təəccüblənərək etiraz etdim:

- Nə danışırsan, 52 il nədir ki?.. Sən hələ 90 yaşına çatmamısan ki...

– Elədir, amma bu 52 ildə taleh üzümə həmişə gülüb, inciməmişəm taleyimdən. Deyə bilərəm ki, həyatımdan razıyam. Ona görə həyatdan ağlaya-ağlaya yox, gülə-gülə ayrılmaq istərdim. Bəlkə 52 ilin məmnunluğu 90 ildən daha qiymətlidir...

Bəlkə də...

O vaxt bu sözləri eşidəndə məni cavanlığa xas üsyankar etirazlar boğurdu. Yox, belə olmamalıdır, vəssalam! Sən sağalacaqsan, sən 90 il yaşayacaqsan!

Amma həyat özü böyük tərbiyəçidir. Ondan öyrənmək olar ki, öyrətmək olmaz. Biz Yerdəkilər bəzən bunu unuduruq və ya unutmaq istəyirik.

90 il nədir, heç 90 gün də çəkmədi səninlə olmaq o söhbətdən sonra. Sənsiz qızlar – nəvələrin hamısı böyüyüb. Aida ilə Arzu sənə yaman

oxşayırlar. Böyük nəvən Aida sənə dəli-divanən idi. Hamıdan artıq sevirdi səni. İndiyədək sənə yerini, ürəyindəki o boşluğu heç nə və heç kim doldurmayıb. Sən onun “itirilmiş cənnəti” sən. Amma heyfslənmək istəmirəm. Çünki onun həyatında 12 il SƏN OLMUSAN. Bu da heç vaxt unudulmayacaq, silinməyəcək onun qəlbindən. Heç vaxt!

Bəlkə də xəbərin var: iki oğlan nəvən olub, Heydər və Ülvi. İkisinin də öz aləmləri var. Bu uşaq aləmi bəzən və hətta çox vaxt biz böyüklərin aləmindən daha müdrik, daha təbii və səmimidir. Bir gün Ülvi məndən soruşur:

- Bəs sənə anan var?
- Var, amma yanımda deyil.

Qorxdum ki, uşaq – “bəs hardadır?” – deyəcək. Nədənsə demədi. Elə bil o da bildirdi ki, bu, insanlar üçün əbədi cavabsız qalan suallardan biridir. Amma maraqlısı budur ki, 5-6 gündən sonra özü yenidən soruşdu:

- Bəs sən balaca olanda, sənə anan yanında idimi?

Dedim:

– Əlbəttə. O vaxt məndən bu qədər uzaqda deyildi. Amma uzaqda da olsa, indi də mənim anam var. Çünki mən varam.

- Hə, indi başa düşdüm, – deyib qaçdı.

Bu qaçış biz böyüklərin aləmindən uzaq olmaq, öz uşaq aləminə qayıdıb orada rahat nəfəs almaq istəyi kimi göründü mənə.

Uşağın bu sözləri yadıma bir günü saldı.

...Bir axşam işdən evə qayıdanda mənə dedin:

– İşdən çıxıb küçə ilə gedirdim. 4-5 yaşlı kiçik oğlan uşağı və orta yaşlı bir qadın harasa tələsərək məni ötdülər. Birdən uşaq üzünü mənə tərəf çevirib yanındakı qadının əlindən yapışaraq dedi: “Ay nənə, dön bax, gör nə gözəl xaladır”. Bir az gülümsünüb, əlavə etdin:

- Bu, həyatımda eşitdiyim ən gözəl və səmimi komplimentdir...

Yəqin ki, o zaman uşağın dediyi sözlər sənə zahirdən daha artıq, daxili aləminin gözəlliyi barədə idi. Axı heç vaxt uşaq daxilən çirkin olan adama gözəl deməz. Gözəl... Olduğu kimi görünən və göründüyü kimi olan gözəldin sən. Səndən sonra belə insanlara çox az-az rast gəlirəm. Yəqin ki, göründüyü kimi olmaq və olduğu kimi görünmək o qədər də asan iş deyil. Amma sən beləydin.

Bəlkə də çoxlarını heyranlandıran bu cəhətin sirri insana lazım olan ən adi şeylərdə idi. Bəlkə bu ona görə idi ki, sən sevdiyini adama həyat qurmuş, sevdiyini işlə məşğul olmuş və sevdiyini insanlarla ünsiyyətdə idin. Bəlkə də...

Ən böyük itkin isə ananın ölümü idi. Yaman ağır zərbə idi bu sənincün. Dözə bilmirdin buna. Heç dözmədin də..

...1992-ci il sentyabr ayının ortasıydı. Axşama az qalırdı. Sən öz otağında dincəldirdin. İçəri keçib səni yuxulu bilib sakitcə kənarında oturdum. Səsimi çıxarmadım ki, səni oyadaram. Birdən qulağıma astaca zümzümə etdiyün mahnının sözləri dəydi:

Ay ana, nigaran qalmısan,
Gələm, qatarlar gələndə,
Bəlkə, bəlkə, bəlkə də...

...İnanmaq istəyirəm ki, cənnətin qapıları üzünə açılarda yenidən ananla görüşüb, həmişəlik onunla qalmısan. Bəlkə də sənsizliyin yeganə təsəllisi budur.

Və əgər bu belədirsə, biz Yerdəkilər bir az rahat ola bilərik. Bəlkə haçansa "itirilmiş cənnəti" mizi bizə də qaytaracaqlar. Bəlkə də..

...Nə yaxşı ki, Allah-taala yuxunu insanlara bəxş etdi – həyatdakı boşluğu, həsrəti, nisgili, bir gecəlik də olsa, lap bir saatlıq da olsa unutmaq, o boşluğu doldurmaq üçün əvəzsiz bir imkan kimi...

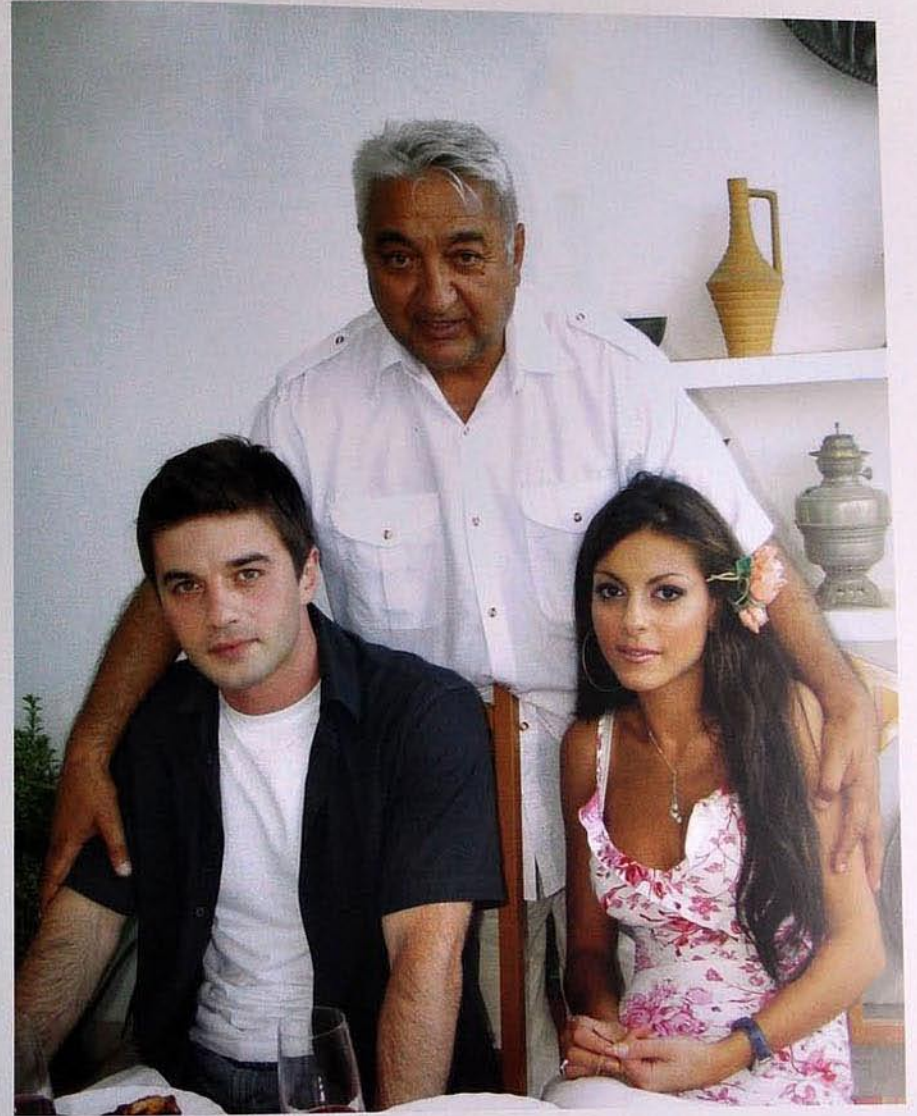
Yenə səhər açılır.

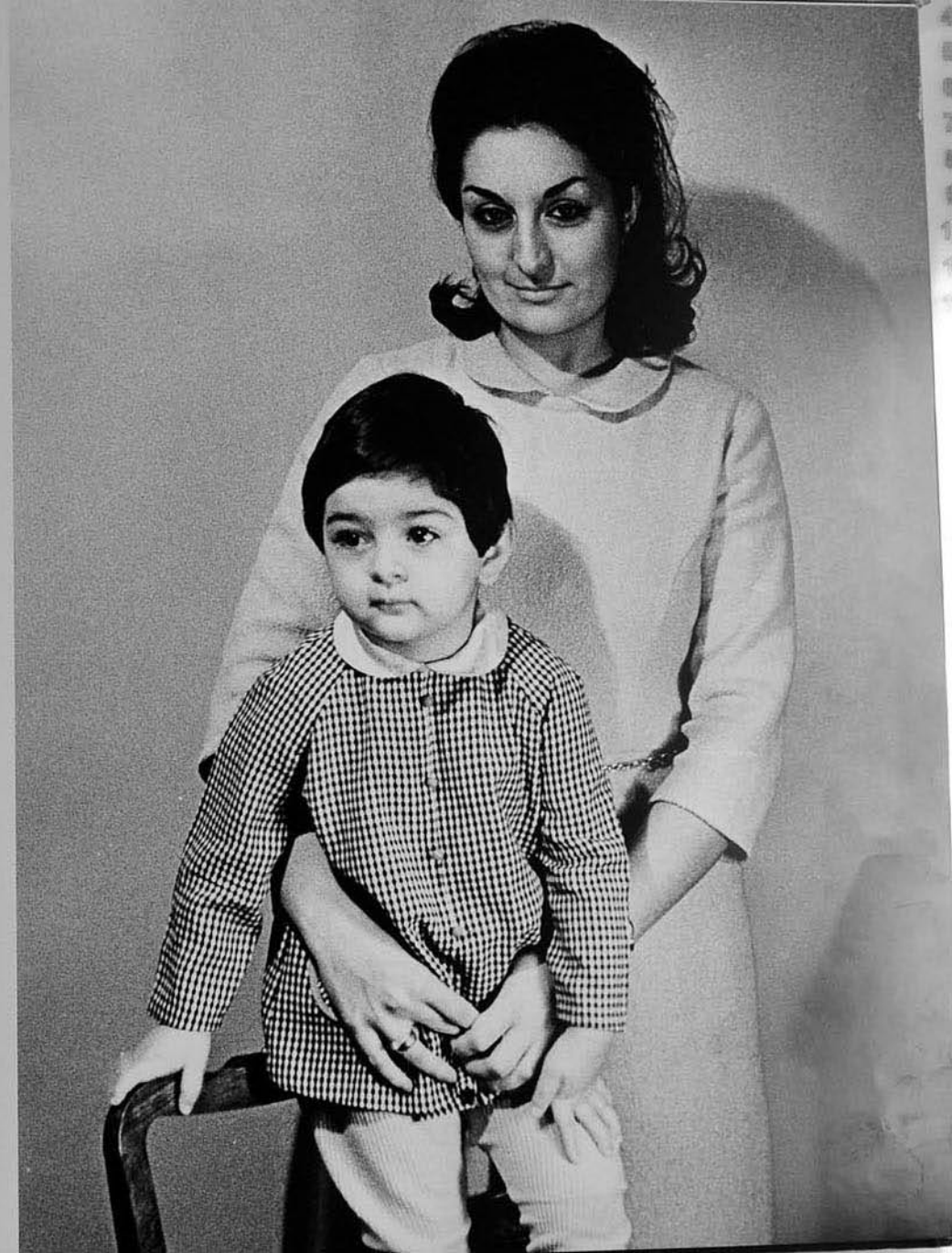
Həmin boşluq, həmin həsrət, həmin nisgil..

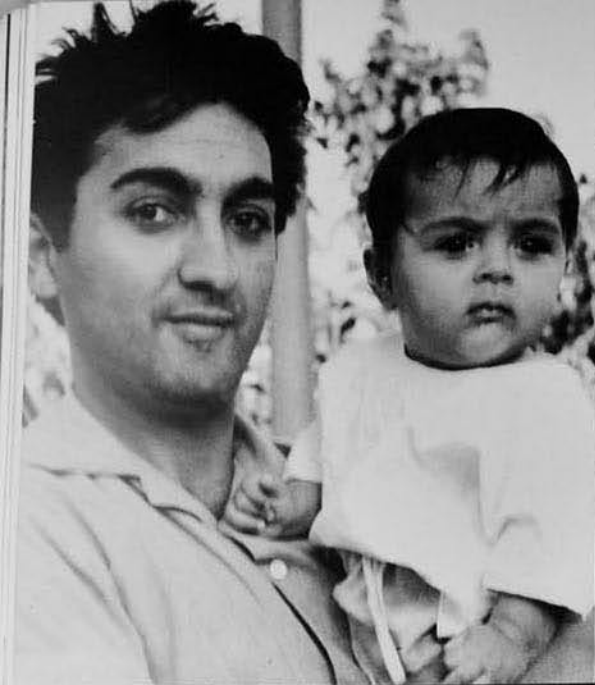
Anama deyiləsi çox sözlər də qalıb...

Əgər o mələk yenə mənim yuxuma gəlsə, məktubumu bu sözlərlə başlayacağam: "ƏZİZ ANA, SƏN DIRİSƏN, BİZİMLƏSƏN, QANIMIZDA, ÜRƏYİMİZDƏSƏN, DÜNƏNİMİZDƏ, SABAHIMIZDASAN, KƏDƏRİMİZDƏ, SEVİNCİMİZDƏSƏN. DÜNYA DURDUQCA, SƏN DƏ VARSAN, ELƏ DÜNYA DEYİLƏN SƏNMİŞSƏN"...

Nərgiz Paşayeva

Nargiz

Mehriban

Nargiz

4
5
6
7
8
9
10
11
12

Nərgiz, Aida

4
5
6
7
8
9
10
11
12

Nərgiz

4
5
6
7
8
9
10
11

Mehriban

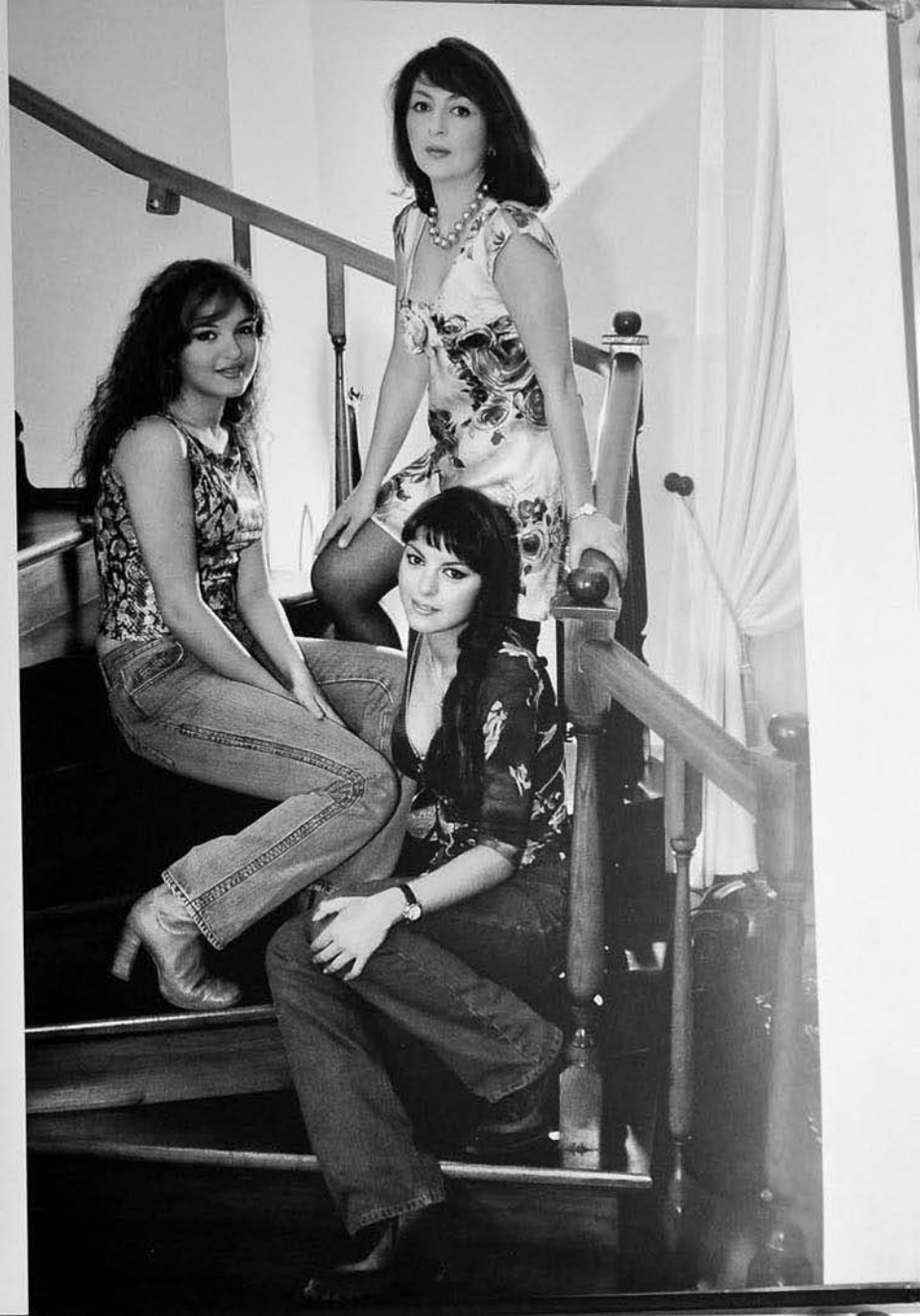
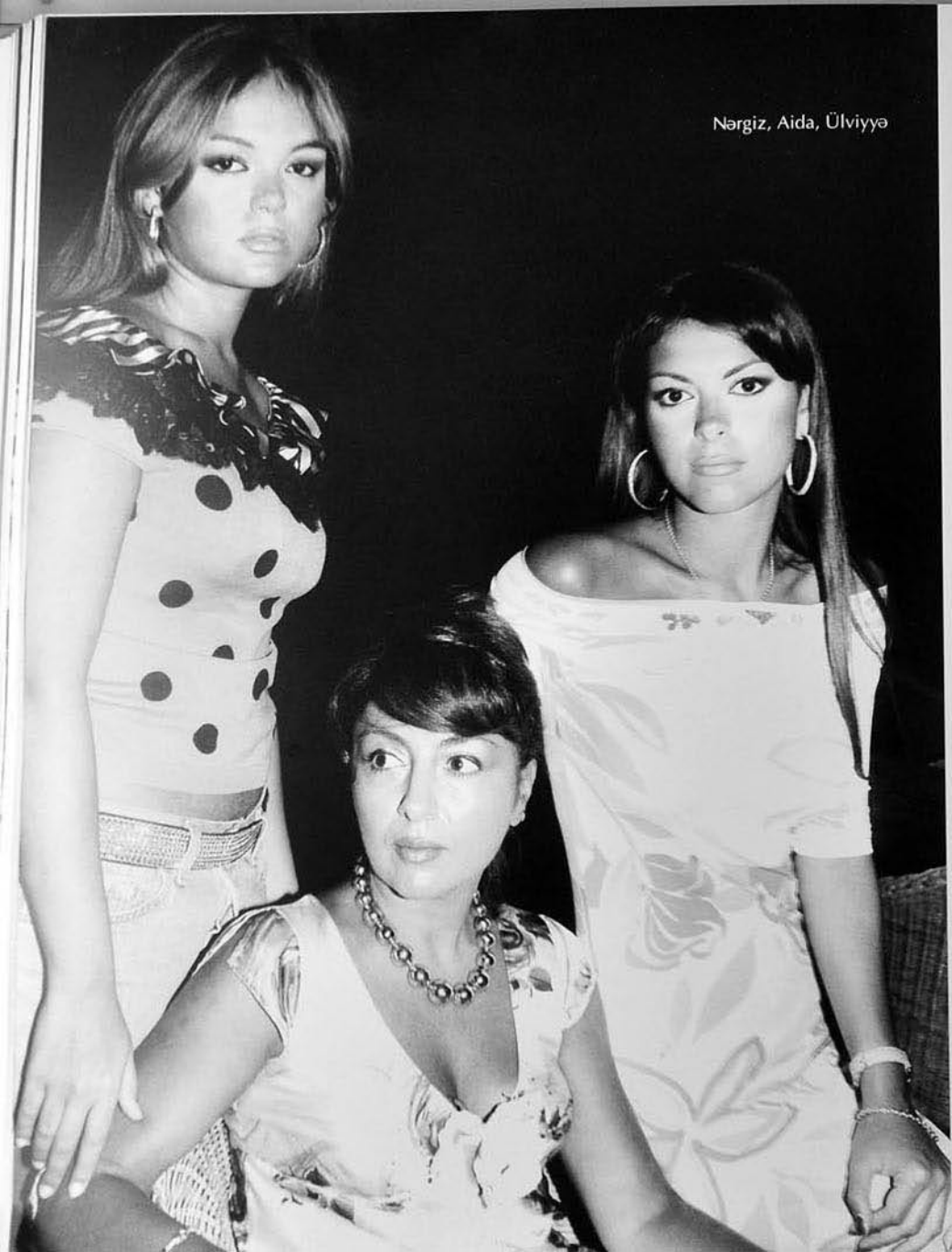
Mehriban

Mehriban

Nərgiz, Aida, Ülviyyə

Aida

Leyla

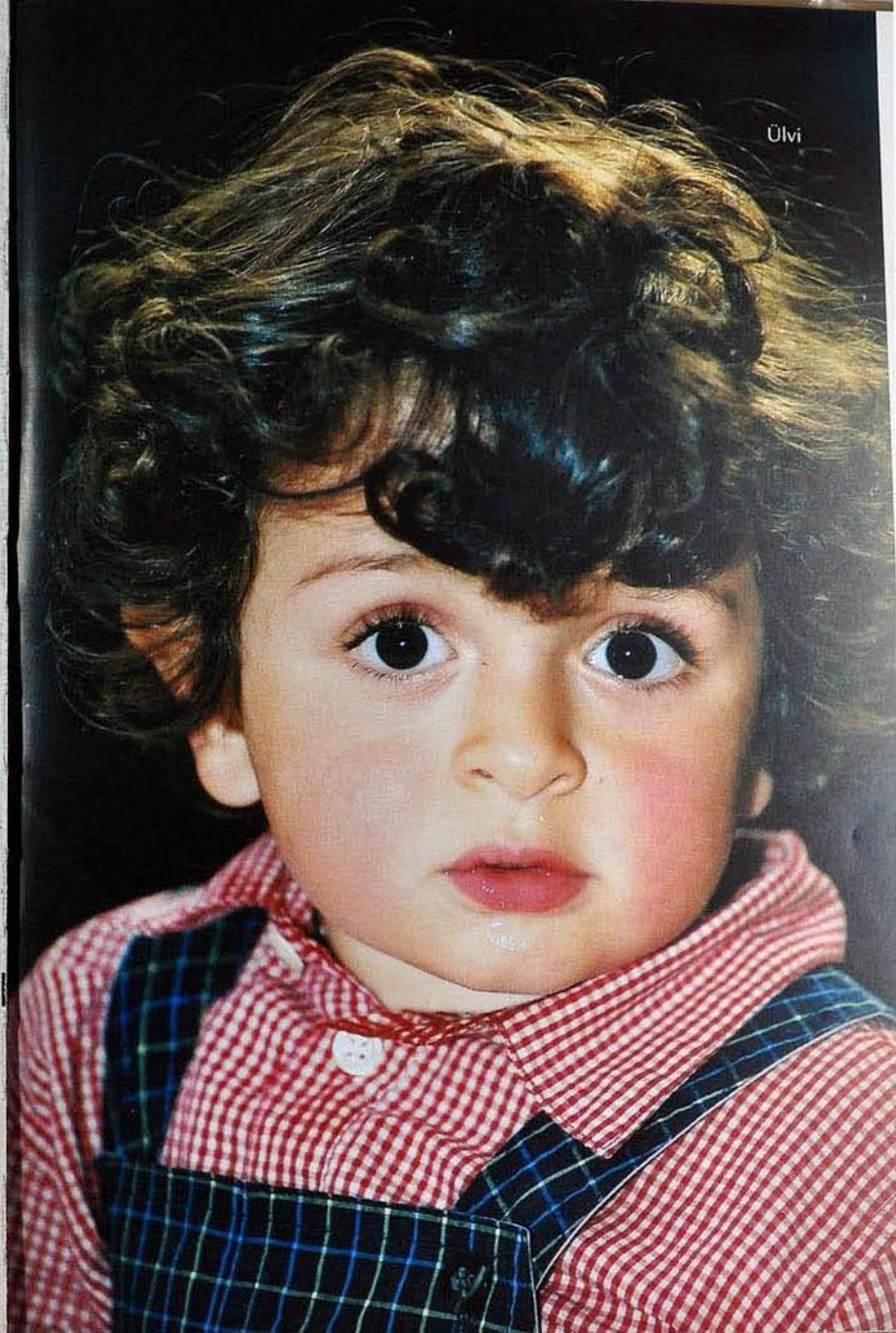

Arzu

Heydər

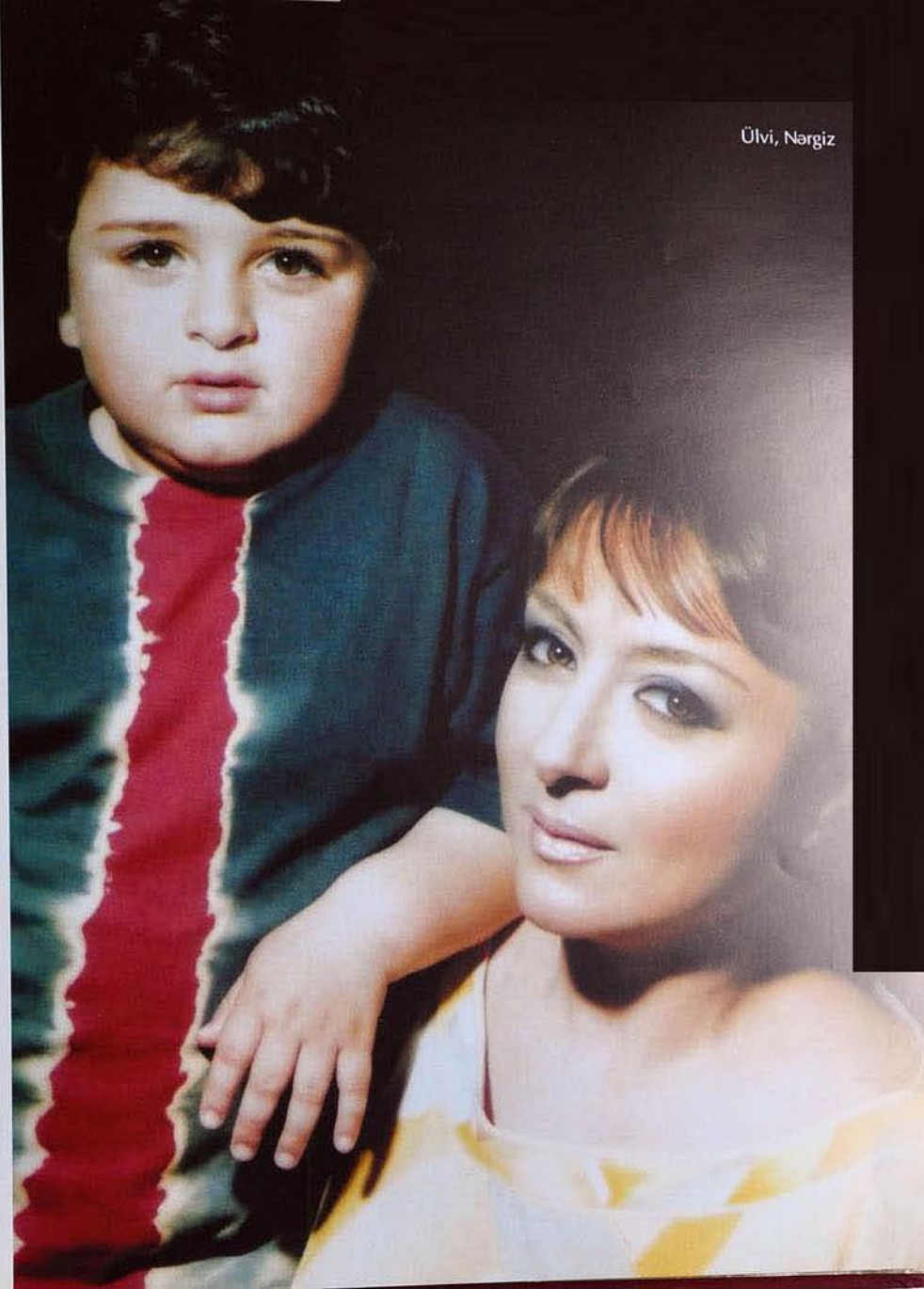

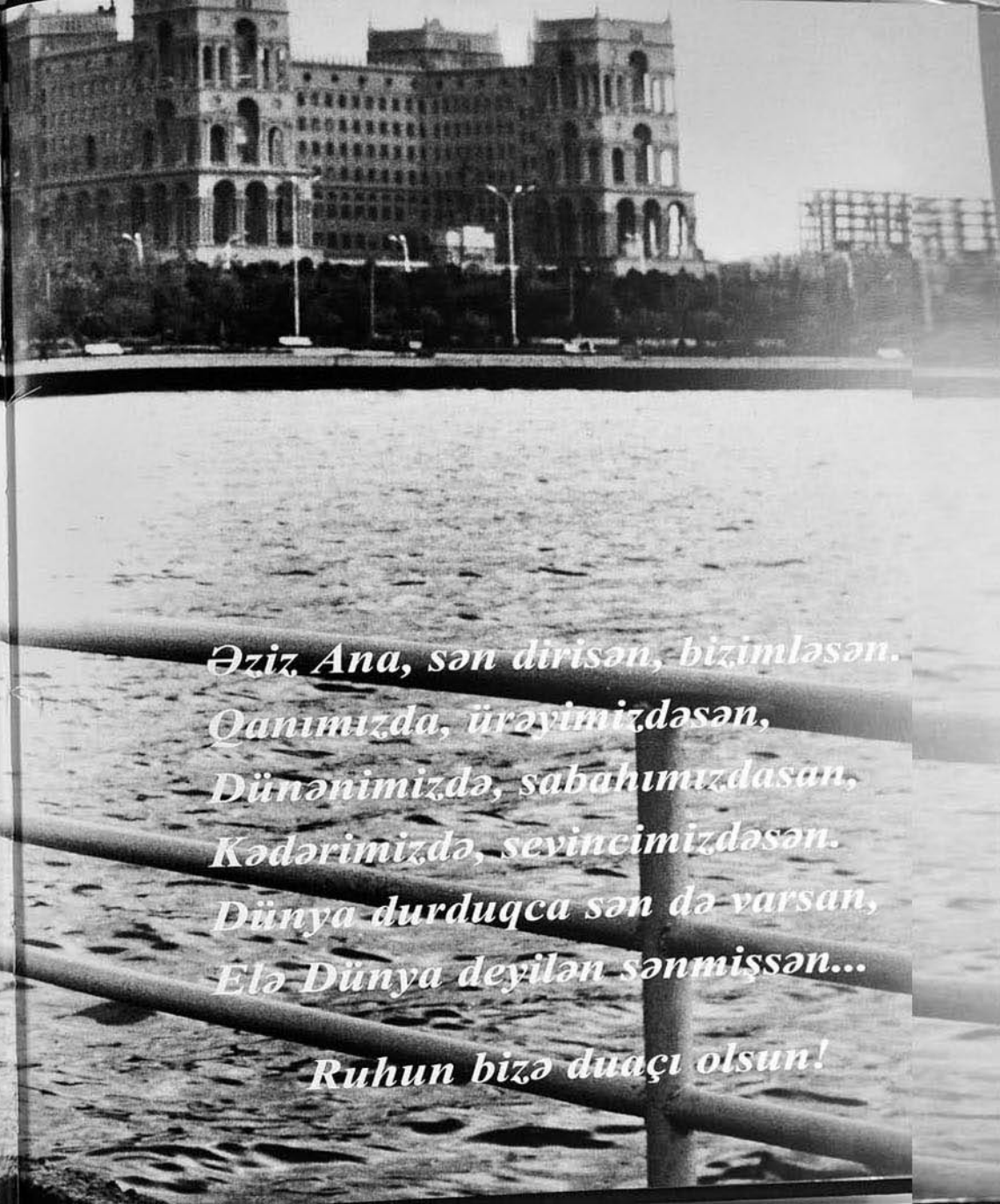
Ülvi

Heydər, Mehriban

Ülvi, Nərgiz

*Əziz Ana, sən dirisən, bizimləsən.
Qanımızda, ürəyimizdəsən,
Dünənimizdə, sabahımızdasən,
Kədərimizdə, sevincimizdəsən.
Dünya durduqca sən də varsan,
Elə Dünya deyilən sənmissən...*

Ruhun bizə duaçı olsun!

AİDA NƏSİR QIZI İMANQULİYEVA

Aida Nəsir qızı İmanquliyeva 1939-cu il oktyabrın 10-da Bakı şəhərində ziyalı ailəsində anadan olmuşdur. Atası görkəmli jurnalist, pedaqoq, əməkdar elm xadimi Nəsir İmanquliyev Azərbaycan mətbuatının bünövrəsini qoyanlardan biri olmuş, uzun müddət "Bakı" və "Baku" qəzetlərinin baş redaktoru işləmişdir. Anası İmanquliyeva (Sultanzadə) Gövhər Şamaxıda əsilzadə ailəsində anadan olmuşdur.

Aida İmanquliyeva 1957-ci ildə Bakı şəhərinin 132 saylı orta məktəbini qızıl medalla bitirmişdir. 1957-ci ildə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinə daxil olmuşdur. 1962-ci ildə universitetin Şərqşünaslıq fakültəsinin ərəb filologiyası bölməsini bitirəndən sonra həmin universitetin Yaxın Şərq xalqları ədəbiyyatı tarixi kafedrasının aspirantı olmuş, daha sonra keçmiş SSRİ EA Asiya xalqları İnstitutunun aspiranturasında təhsil almışdır.

1966-cı ildə namizədlik dissertasiyasını müdafiə edən Aida İmanquliyeva Azərbaycan EA Şərqşünaslıq İnstitutunda işə başlamışdır. Kiçik elmi işçi (1976), baş elmi işçi (1973), ərəb filologiyası şöbəsinin müdiri (1966-cı ildən), elmi işlər üzrə direktor müavini (1988-ci ildən) və 1991-ci ildən ömrünün son günlərinədək Azərbaycan EA Şərqşünaslıq İnstitutunun direktoru vəzifələrində çalışmışdır.

1989-cu ildə Aida xanım İmanquliyeva Tbilisi şəhərində müvəffəqiyyətlə doktorluq dissertasiyası müdafiə etmiş, ilk azərbaycanlı qadın-ərəbşünas elmlər doktoru olmuş, tezliklə bu ixtisas üzrə professor adı almışdır.

3 monoqrafiya ("Mixail Nuaymə və "Qələmlər birliyi", M., 1975; "Cubran Xəlil Cubran", B., 1975; "Yeni ərəb ədəbiyyatının korifeyləri", B., 1991) və 70-dən artıq elmi məqalənin müəllifi olan A.N.İmanquliyeva Şərq filologiyası sahəsində yazılmış bir çox elmi əsərlərin redaktoru olmuşdur. Azərbaycan EA Şərqşünaslıq İnstitutunda fəaliyyət göstərən "Asiya və Afrika xarici ölkələri ədəbiyyatları" ixtisası üzrə müdafiə şurasının üzvü, sədr müavini və sədri olmuşdur.

Prof. A.N.İmanquliyeva Azərbaycan şərqşünaslıq elmini dəfələrlə yaxın və uzaq xarici ölkələrdə (Moskva, Kiyev, Poltava, Sankt-Peterburq, Hamburq, Halle və s.) təmsil etmişdir.

Aida İmanquliyeva elmi-təşkilati fəaliyyətində yüksəkixtisaslı ərəbşünas kadrların hazırlanmasını diqqət mərkəzində saxlamışdır. Onun rəhbərlik etdiyi "Ərəb filologiyası" şöbəsində qısa müddətdə 10-dan artıq namizədlik dissertasiyası müdafiə edilmişdir.

Aida İmanquliyeva Ümumittifaq Şərqşünaslar Cəmiyyətinin Rəyasət Heyətinin, Şərq ədəbiyyatlarının tədqiqi üzrə Ümumittifaq Koordinasiya Şurasının və Yazıçılar Birliyinin üzvü olmuşdur.

O, uzun illər pedaqoji fəaliyyətlə səmərəli məşğul olmuş, ADU-da ərəb filologiyası fənnindən mühazirələr oxumuşdur.

Aida İmanquliyeva 1992-ci ilin 19 sentyabrında vəfat etmişdir.

